

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM
ANABİLİM DALI**

**DEMOKRASİ RETORİĞİ: VIII. CUMHURBAŞKANI TURGUT ÖZAL'IN
KONUŞMALARINDA DEMOKRASİ**

Yüksek Lisans Tezi

Emel UZUN

Ankara/2008

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM
ANABİLİM DALI**

**DEMOKRASİ RETORİĞİ: VIII. CUMHURBAŞKANI TURGUT ÖZAL'IN
KONUŞMALARINDA DEMOKRASİ**

Yüksek Lisans Tezi

Emel UZUN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Eser KÖKER

Ankara/2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM
ANABİLİM DALI

**DEMOKRASİ RETORİĞİ: VIII. CUMHURBAŞKANI TURGUT ÖZAL'IN
KONUŞMALARINDA DEMOKRASİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Eser KÖKER

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Eser Köker

.....

Prof. Dr. Levent Köker

.....

Yrd.Doç. Fatih Keskin

.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER.....	i-iii
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1
İBÖLÜM: 1980'LER TÜRKİYESİ'NDE TURGUT ÖZAL'IN SİYASAL KONUMU	
1.YENİ MUHAFAZAKARLIK VE YENİ LİBERALİZMİN YÜKSELİŞİ.....	35
1.1.Yeni Liberalizm.....	36
1.2. Yeni Muhafazakarlık.....	41
2. YENİ SAĞ POLİTİKALARIN TÜRKİYE'DE DEVLET TOPLUM İLİŞKİLERİNE YANSIMASI	
2.1. 1980'lerde Türkiye'de Politik Ortam.....	51
2.2. 1980'ler Türkiye'si'nin İlk Başbakanı Turgut Özal'ın Politik Kariyeri	59
2.3. Yeni Sağ Politikaların Oluşturulmasında Turgut Özal'ın Katkısı ve Özalizm	65
II. BÖLÜM: TURGUT ÖZAL RETORİĞİ	82
1. TURGUT ÖZAL'IN CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİ KONUŞMALARININ RETORİK ANALİZİ.....	82
1.1 Konuşmaların Türleri ve Mekanlar.....	83
1.2.Konuşmaların Tematik Analizi	91
1.2.1 Ekonomik Kalkınma.....	93
1.2.1.1 Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş.....	93
1.2.1.2 Alt Yapının Gelişmesi.....	95

1.2.1.3 Teknolojik Gelişme.....	96
1.2.2 Demokratik Rejim.....	98
1.2.2.1 Devlet-Toplum İlişkisi.....	99
1.2.2.2. Temel Haklar ve Hürriyetler.....	100
1.2.2.3. Siyasal Katılım.....	102
1.3. Konuşmaların Genel Dilsel Özellikleri.....	103
1.4. Konuşmaların Biçimsel Özellikleri	109
1.5. Konuşmaların Retoriksel Stratejileri.....	118
1.5.1 Eski-Yeni İkiliği	120
1.5.1.1.Geçmiş: Yokluk.....	121
1.5.1.2.Gelecek: Teknoloji Çağı.....	127
1.5.2. İlerleme İçin Önkoşullar.....	130
1.5.2.1. Ekonomik Hamleler: Gerekliklik Söylemi.....	131
1.5.2.2. İlerlemenin Bir Unsuru Olarak Demokrasi.....	136
1.5.2.2.1. Politika ve Katılım: Boşunalık Söylemi.....	139
1.5.2.2.2. Temel Haklar ve Özgürlükler: “Serbestlik” Söylemi.....	144
1.5.2.2.3. Terör Sorununa Çözüm Olarak Demokrasi.....	147
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	152
EKLER.....	160
KAYNAKÇA.....	171
ÖZET.....	180
SUMMARY.....	181

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ANAP: Anavatan Partisi

A.Ş.: Anonim Şirket

DGM: Devlet Güvenlik Mahkemeleri

HP: Halkçı Parti

IMF: International Monetary Fund (Uluslar arası Para Fonu)

KOBİ: Küçük ve orta ölçekli işletmeler

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

MDP: Milliyetçi Demokrasi Partisi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MESS: Madeni Eşya Sanayi Sendikası

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MSP: Milli Selamet Partisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TÜSİAD: Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği

yy: Yüzyıl

GİRİŞ

“Demokrasi Retoriği: VIII. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Konuşmalarında Demokrasi” başlığını taşıyan tez çalışması, 1980’lerde Türk politik hayatının başlıca aktörlerinden biri olan Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde yapmış olduğu konuşmalarda demokrasiyi ifade etme biçimleri, demokrasiyi hangi unsurlar aracılığıyla tanımladığı ve konuşmalarında sıklıkla başvurduğu retorik motiflerin neler olduğu üzerine odaklanmıştır. Böyle bir çalışma yapmanın amacı, Özal’ın, 1980’lerde İngiltere ve Amerika’da yükselen yeni sağ ideoloji çerçevesinde şekillenen ve kendisinin, “ekonomik kalkınmayı sağlamak” ve “demokrasi reformunu gerçekleştirmek” olarak ifade ettiği politika anlayışı bağlamında demokrasi kavrayışının, konuşmaları içerisinde hangi retoriksel unsurlar aracılığıyla ve nasıl dolaşıma geçtiğini tespit etmeye çalışmaktır.

Bu çalışmada, Özal’ın cumhurbaşkanlığı dönemi konuşmalarının merkeze alınmasının sebebi, Türkiye’de Mustafa Kemal Atatürk’ün 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Cumhuriyet Halk Partisi İkinci Kurultayı’nda altı gün boyunca okuduğu ve Kurtuluş Savaşı dönemini anlatan en önemli kaynak olarak da kabul edilen “Nutuk” örneğinden sonra cumhurbaşkanlığı konuşmalarının önemsiz hale gelmiş olmasıdır. Atatürk’ten sonraki cumhurbaşkanlarının yapmış oldukları konuşmalar, “Nutuk” kadar kapsamlı, önemli ve retoriksel açıdan zengin metinler değildir. Bunun yanında Nutuk’tan itibaren politik pratiklerde önemli bir unsur olarak mecliste hitap etme geleneği yerleşmiştir ancak yapılmış konuşmaların irdelenmesi söz konusu olmamıştır. Bu nedenle, 1980’li yıllarda Anavatan Partisi seçim propagandasında

kullandığı medyatik reklâmcılık teknikleriyle¹ ve tüm politik hayatı boyunca kişiselleştirme, bilimselleştirme gibi tekniklerle siyasetin medyatikleşmesinin² önünü açmış bir lider olarak Özal’ın, özellikle cumhurbaşkanlığı döneminde yapmış olduğu konuşmalar bu çalışma içerisinde ele alınacaktır.

“Batı’da yükselen liberalizm dalgasıyla, serbest piyasa ekonomisinin kurumları olarak tanımlanan demokrasinin, gelişme için önkoşul olduğu iddia edilmeye başlanmıştır. ABD’de Reagan ve İngiltere’de Thatcher’ın politikalarıyla şekillenen yeni muhafazakar çizgi, demokrasiyi ve demokratik katılımı temsil sisteminin işleyiş mekanizmalarıyla sınırlayan ve uygun yöneticilerin seçilmesine, en iyi savunulan çıkarın baskın gelmesi için örgütlü çıkarlar arasında yürütülen pazarlık sürecine indirgeyen liberal-rekabetçi demokrasi kavrayışının, katılımcı demokrasi karşısında yeniden baskınlık kazanmasının bir ürünü olarak değerlendirilmektedir” (Özkazanç, 2007). Türkiye’de Özal’ın politik temsilcisi olarak kabul edildiği yeni-sağın liberal ekonomik ve kültürel politikaları, “24 Ocak Kararları”yla ekonomik bir

¹ ANAP iktidarı boyunca siyasal reklam faaliyetlerini profesyonel bir şekilde yürütmüş ve bu konuda Türkiye’de diğer siyasi partilere öncülük yapmıştır. Siyasal reklam verme yasağının 1983 yılında kaldırılması üzerine 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri’nde çeşitli gazeteler parti ve liderini tanıtmaya yönelik reklam çalışması yapmıştır. 1983’te ANAP iktidar olabilmek için 1983 Genel Seçimleri, 1984 Yerel Seçimleri, 1986 Ara Seçimleri ve 1987 Genel Seçimleri’nde farklı siyasal reklam faaliyetlerine başvurmuştur. Özal’ın medya araçlarını kullanmasındaki ustalığının ve bunu politikasının bir parçası haline getirmiş olmasının en önemli göstergesi “İcratin İçinden” gibi bir programın ilk defa Özal tarafından uygulanmış olmasıdır. Bugün de değişik biçim ve adlarda (‘Ulusa Sesleniş’ gibi) devam eden bu format politik konuşmayı, politika yapmanın önemli bir enstrümanı haline getirmiş ve böyle bir halka hitap şeklinin oluşumuna öncülük etmiştir.

² Ölünceye kadar popüler bir lider olma vasfını koruyan Özal, bu popülerliği, liberal-muhafazakar bir sentezi kişiliğinde somutlaştıran kişilik özelliklerini medyatik yöntemlerle halka duyurma tekniğine dayanmıştır. ANAP’ın propagandasında özellikle Özal’ın kişiliği, ailesi, hal ve tavırları, giyim kuşamaı, konuşma üslubu, öne çıkarılmış ve hatta bir bütün olarak Özal ailesi Özal’ın popülerleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu popülerlik bazen skandallar yoluyla olduğu için, her zaman Özal’ın aleyhine sonuçlar verse de aileyi sürekli gündemde tutmuştur” (Özkazanç, 1998: 227).

dönüşümün, “12 Eylül Askeri Darbesi” ve ardından “1982 Anayasası” ile de politik-toplumsal dönüşümlerin yaşanmış olduğu bir dönemde etkin hale gelmiştir. Türkiye’de 12 Eylül Darbesi sonrası dönemin, darbe hükümeti tarafından “demokrasiye geçiş süreci” olarak tanımlanması, bu kavramı tartışmalı hale getirmiştir. Yönetimin askerlerden, sivillere devredilmesiyle, Özal’ın demokratikleşme hamlesinin uygulayıcısı olarak işaret edilmesi ve yeni muhafazakar politik anlayışı içerisinde serbestlik modeli çerçevesinde tanımladığı bir demokrasi, demokratikleşme söyleminin var olması bu tartışmaya eklenen önemli bir başlık olarak ön plana çıkmaktadır.

Politik yaşamın ekonomik yaşam gibi, bir bireysel özgürlük ve inisiyatif alanı olduğu iddiasıyla ortaya çıkan “yeni sağ” muhafazakarlar, politik söylem, refah devleti “tekbiçimli ortak söz” ve “kurallara bağlılık” ilkeleri aracılığıyla “ağır, hantal ve masraflı bürokratik aygıtlar” yaratmakla suçlamış ve uyum yerine çatışmayı, oydaşma yerine farklı çıkarların bir aradallığını yeniden gündeme getiren bir politika kavrayışı ortaya koymuştur (Köker, E., 1998: 150). Demokrasi, “yeni küresel konsept doğrultusunda insan hakları, hukukun üstünlüğü, çoğulculuğun içselleştirilmesi, azınlıkların temsili ve korunması gibi yeni parametrelerin kabulü ile sağlanabilir ve bu koşullar da serbest piyasa ekonomisi ile gerçekleşebilir” bir proje olarak tanımlanmaktadır (Ercebe, 2004: 101). Bu tür bir kavrayış içerisinde “serbest pazar ve insan hakları, ikisi birlikte, bugün demokrasi denilince anlaşılan şeyin içeriğini oluşturmaktadır ve halk egemenliği artık modası geçmiş bir düşünce olarak görülmekte, çoğu zaman insan haklarının uygulanmasının karşısındaki bir engel” olarak değerlendirilmektedir (Mouffe, 2002: 94).

Yeni sağ politikaların Türkiye’de uygulanmaya başlanması 12 Eylül Askeri Darbesi sonucu oluşan politik atmosfer içerisinde, Anavatan Partisi önderliğinde gerçekleşmiştir. 1980’lerde yaşanan 12 Eylül Darbesi’nin sonrasında uygulanan politikalar, siyasallaşmanın ve siyasetin niteliğine ilişkin oluşturduğu değişimlerde, siyasal alanı daraltmıştır. Siyaseti ekonomiye tabi kılan yeni-liberal politikalarla birlikte “Türkiye’de demokrasi ve özgürlüklere yapılan vurgunun ortalaması pragmatik bir siyasetin ifadesi olmaktan ve kaba bir liberalizmi mutlaklaştırmaktan öte bir anlam taşımamaktadır” (Su, 2001: 63). Uygulanan ekonomi politikalarının temelini “iktisadi liberalizm” oluşturmuştur. İktisadi kalkınma ile demokrasiye geçiş beraber işleyen bir sürecin iki ana parçasını ifade etmektedir. Süreyya Su’ya göre;

İktisadi liberalizm ile demokrasi arasında bir neden-sonuç ilişkisi kuran düşünce tarzı, liberal demokrasinin kurumsal özellikleri ile liberalizmin siyasi ve iktisadi anlamlarını birleştirerek demokrasinin ancak, kapitalizmle (serbest piyasa) bir arada yaşayabileceği yargısını genel geçer bir kural gibi dayatmaktadır. Böyle bir düşünme tarzı, demokrasiyi piyasa koşulları temelinde kavrayarak, salt bir hükümet oluşturma yöntemine indirgemektedir. Demokrasi iktisadi liberalizmin bir sonucu olarak kabul edilince, hem demokrasinin, hem de kapitalizmin temel ilkesi serbest rekabet olarak tanımlanmaktadır (Su, 2001: 61).

1980’li yıllarda yaşanan bu toplumsal ve politik dönüşümler, iktisadi gelişme ve demokrasiye geçiş söylemleri, temeli “pragmatizm, ılımlılık, merkezcilik, uzlaşma ve oydaşma” olan yeni sağ siyasete dayanmaktadır. Bu yönde bir değişim Ümit Cizre Sakallıoğlu’na (1995) göre, Türkiye’de “siyaset karşıtı siyaset” anlayışını getirmiştir. Sakallıoğlu yeni sağın siyaset anlayışını incelediği yazısında, yeni sağ politikaların uygulandığı çevre ülkelerde iktidarların bir meşruiyet zaafı içine çekildiği ve ortaya çıkan zafiyetin otoriter karar alma yöntemleri ile

kapatılmaya çalışıldığı belirlenmesini yapmaktadır. “Türk siyasetinin gerisinde bir üst belirleyici olarak işleyen bu olgu, yeni sağ ideolojinin de yardımıyla, bugün siyaseti yeniden tanımlayıp sınırlarını daraltmaktadır. Bu bunalımın en anlamlı ifadesi ise siyasal istikrarsızlık, farklılıklara tahammülsüzlük ve şiddet sarmalıdır (Sakallıoğlu, 1995: 68). Yeni sağ’ın iktisadi liberalizmle siyasal otoriteryanlığı birleştirme operasyonu “siyaset karşıtı siyaset” olarak “yeni” bir siyasal geleneği başlatmıştır (Sakallıoğlu, 1995: 69). Yeni liberalizm, siyasal alanı daraltmıştır. Temel hedef olarak sunulan evrenselleşme ve demokratikleşme, kavramların ötesine taşınarak, siyasetin özünü oluşturan iktidar ilişkileri ve meşruiyet konularında korkutucu bir belirsizliğe yol açmaktadır (Sakallıoğlu, 1995: 69). Yeni sağın siyaset karşıtı siyaseti, otoriter süreçlerle daralttığı siyasal alanı genişlettiği ve özgürleştirdiği yanılımasını yaratacak yeni bir olanağa da kavuşmuştur. Bu izlenimi doğuran en etkin araç “medya”dır (Sakallıoğlu, 1995: 72). Yeni sağ ideoloji, demokrasiyi bir usül tartışmasına, siyaseti pragmatik bir tekniğe ve ulusal çıkarlara indirgenmesinin taşıyıcı ajanı olarak, globalleşmeye hem yatkın, hem de kültürel ve siyasal muhayyilesi sınırlı bir birey tipinin sırtında yükselmektedir (Sakallıoğlu, 1995:78). Siyaset bir ekonomi, yasa, düzen ve savaş yönetimi tekniğine indirgenerek yeniden tanımlanmakta ve sözü edilen bu alanların dışındaki siyasal alanlarda toplumdan geri çekilerek dar bir kadronun karar alma tekeline geçilmektedir (Sakallıoğlu, 1995 83). Ayşe Kadioğlu’na göre, Türkiye’de 1983’ten itibaren girdiği demokratikleşme süreci sonunda ortaya çıkan manzara, meşruluğunu güçten alabilen devlet ve tüm hukuki yasal düzeni ve siyasal usulü darmadağın edecek ölçüde kendisine tabi kılan bir piyasa mantığından oluşmaktadır (1999: 7).

Özal 1980 koşullarında, piyasa ekonomisi ile siyasal demokrasinin bir bütün oluşturduğu fikrinin küresel olarak yaygınlaştığı böyle bir dönemde Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu ekonomik ve siyasi reformları gerçekleştirmek iddiasıyla yola çıkmıştır ancak liberal serbestlik ilkesini piyasa ekonomisine geçiş yönündeki fikir ve uygulamalarını haklılaştırmak üzere savunurken gösterdiği çabayı, aynı ölçüde demokrasinin derinleştirilmesi yönünde göstermemiştir (Köker, 1996: 206). Feride Acar da “Liderler ve Demokrasi” (2007) adlı kitapta ki Turgut Özal bölümünde “Özal’ın demokrasiye olan bağlılığı her zaman bir soru işareti olarak kalmıştır” belirlemesini şöyle açıklamıştır;

Özal, 12 Eylül askeri darbesinden sonra kurulan askeri rejimin hemen ardından, askerinin güvenini kazanmış, ama askerinin siyasetteki güdümüne karşı olan demokratik muhalefetin temsilcisi olarak hareket edebilecek, kadar da uzak olan bir siyaset adamı imgesi çizmeyi başarmıştır. Bu imge, darbe sonrası dönemin nazik dengeleri arasında onun siyasi güç kazanmasına yardım etmiştir, ancak aynı zamanda onun demokrasi konusundaki inanırlığının giderek aşındığı sonraki yıllarda da en zayıf tarafı olmuştur. Özal’ın zaman zaman iktisadi dönüşümü demokrasinin önüne geçirmiştir. Onun için esas mesele iktisadi dönüşüm olduğundan, gerekirse demokrasi, hukukun üstünlüğü, toplumsal adalet ve/veya etik de dahil olmak üzere her türlü siyasi değer ve ilkedden kolaylıkla ödün verilebilir konumdadır. Onun için önemli olan bir eylemin kendi başına değer taşıyıp taşıyamamasından çok, o eylemin sonuçlarıdır (2007:201).

Özal retoriğinin temel uğraklarının tespit edildiği çalışmada Erol Mutlu, Özal’ın ekonomik alanda yeni olduğu iddia edilen bir proje sunmasının yanı sıra, siyasal yaşamın demokratikleşmesi başlığı altında projelendirilen bir de program sunduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla demokrasiyi yeniden kurma girişiminde başı çektiği iddia edilen Özalılık hareketinin, demokrasi ilkesiyle temelden çelişen ve

demokrasiye karşı en etkili potansiyel tehlikelerden birini oluşturan “lafazanlık değil, işbiricilik” retoriğiyle popülerlik kazandığını belirtmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren, politik hayatın liderler tarafından yönlendiriliyor olması da sağ görüşlü bir politikacı olarak Turgut Özal'ın konuşmalarında, demokratik yaşam, değer, ilkeler ve inançların kavranışının ele alınmasını önemli hale getirmektedir. Siyasal liderler, ülkenin siyasetinin, ekonomisinin, toplumunun ve dış ilişkilerinin evrimine yön vermede belirleyici bir etkiye sahip olmuşlardır. Türkiye'deki parti liderlerinin değerleri ve üslupları kadar iktidar ediş tarzları da siyasi, iktisadi ve toplumsal gelişmeler üzerine damgasını vurmuştur³.

Turgut Özal, kısa siyasi kariyerine rağmen, Türkiye'nin 1980'lerde ve 1990'ların ilk yıllarında iç ve dış siyaset üzerinde büyük etki yaratmıştır. 1980'den itibaren üç yıl süren askeri yönetimin sonunu simgeleyen seçimlerden büyük bir başarıyla çıkarak sonraki on yıla politik tarzı ve kişiliğiyle damgasını vurmuştur. Türk ekonomisini liberalleştirme ve piyasa ekonomisiyle tanıştırma yolunda başlattığı reformlara, özellikle din ve Kürt Sorunu konusundaki yerleşik siyasi tabuları kaldırmaya yönelik inisiyatifleri de eşlik etmiştir. Özal'ın liderliği, nihayetinde son derece tartışmalı bir liderlik olmuştur; aralarında birçok yabancı gözlemcinin de bulunduğu taraftarları, bu liderliği Türkiye'nin demokratikleşme

³ Liderlerin politik hayattaki yeri ve demokrasiye etkileri bağlamında “*Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*” adlı çalışma örnek verilebilir. Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar, Adnan Menderes, Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş, Turgut Özal, Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller’i ele aldığı bu çalışmada Metin Heper ve Sabri Sayarı, liderlerin geçmişi, siyasi kariyeri, kişiliği, üslubu, inançları, ideolojileri ve Türkiye demokrasisine etkileri temalarına değinerek, liderlerin politik hayattaki yerlerini belirlemeye çalışmıştır.

sürecinde yeni ve önemli bir aşama olarak görürken, eleştirenleri ise özellikle siyasi yolsuzluğun artan sıklığına ve boyutuna atıfla, Türk demokrasisi üzerindeki olumsuz etkisi üzerinde durmuştur (Heper, Sayarı, 2008: 15). Özal'ın tartışmalı icraatları farklı biçimlerde yorumlanmaktadır. “Özal'ın politikalarına destek verenler; O'nu, Türk siyasetinin gelmiş olduğu kritik kavşakta, yenilikçi ve cesur politik kararları alma ve uygulama becerisi olan, akliselim sahibi, ve kararlı bir vizyoner olarak göklere çıkarmakta, hatta Atatürk'le karşılaştırmaktadırlar. Diğerleri ise, onu hukukun üstünlüğü ve yönetimde dürüstlük gibi devlet adamlığının önemli ön şartlarından yoksun, fırsatçı bir lider olarak görmektedir. Eleştirenlerin bir kısmı onu yabancı çıkarların bir kuklası olarak nitelerken, diğerleri de onun asıl amaçlarını gizleyip siyasal İslam'ı desteklediğine inanmaktadır” (Heper, Sayarı, 2008: 185). Bu bağlamda Özal'ın konuşmalarında “demokrasi” anlayışının ifade edilme biçimleri, demokratik ilke ve inançları kullanma biçimi, çoğulculuk, elitizm, ekonomik liberalizm gibi demokrasi kavrayışını etkileyen kavram ve görüşlerle ilişkisi aracılığıyla tartışılacaktır.

Türkiye'nin politik, ekonomik ve toplumsal yapısında önemli bir değişimin yaşandığı, 1980'li yıllar ve dolayısıyla Özal hakkında siyasi tarih ve sosyoloji çalışmaları, dönemin politik atmosferini farklı perspektiflerden ele alan siyaset bilimi ve kamu yönetimi çalışmaları, Özal'ın en çok etki yarattığı ekonomik alanla ilgili olarak iktisat bilimi çalışmaları gibi birçok sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Ayrıca Özal'la ilgili “yeni sağ, cumhurbaşkanlık, siyasal imaj ve dış politika gibi birçok değişik alan içerisinden 19'u yüksek lisans tezi olmak üzere 21 tez çalışması

yapılmış olduğu görülmektedir⁴. Bu tarz çalışmaların yanında Özal ve iktidarda olduğu dönem hakkında farklı perspektiflerden birçok gazeteci yazar tarafından yazılmış araştırma yazıları ve biyografik metinlerin çokluğu dikkat çekmektedir⁵.

İletişim alanında yapılan araştırmaların kısıtlı olmasının yanında, Özal'ın siyasal imajını konu alan ve siyasal iletişim alanı içerisinde değerlendirilebilecek olan bir kaç çalışma dışında, konuşmalarının, söyleminin tartışıldığı çalışmalara

⁴ **İlgili Yüksek Lisans Tezleri;** İldan, Ümit (1991). *Turgut Özal's Views On The Relationship Between Politics and Economy*. (Yüksek Lisans Tezi). Uzun, Ruhdan (1993). *Siyasal İletişim Sürecinde Lider İmajı: Basında Turgut Özal*. (Yüksek Lisans Tezi). Güler, Halit Sait (1994). *Post 1989 Experience With The Presidency in Turkey: A Comparative Analysis Of The Presidencies Of Turgut Özal and Süleyman Demirel With Special Reference To Their*. (Yüksek Lisans Tezi). Duran, Burhanettin (1994). *Siyasal İletişim Sürecinde Lider İmajı: Basında Turgut Özal*. (Yüksek Lisans Tezi). Coşkun, Gülay (1994). *Basında Turgut Özal İmajı*. (Yüksek Lisans Tezi). Kanmaz, Günay (1999). *Turgut Özal Dönemi Türkiye Kronolojisi (Aralık 1979-Nisan 1993)*. (Yüksek Lisans Tezi). Topal, Aylin (2000). *Yeni Sağ ve Özalizm: Karşılaştırmalı Bir Bakış*. (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz, Eylem (2001). *Neo-Liberalizm Bağlamında Yönetim*. (Yüksek Lisans Tezi). Gündüz, Samettin (2001). *Özal Dönemi Liberalleşme Hareketleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Gültekin, Kazım (2001). *Cumhurbaşkanı Tarafından Açılan İptal Davaları (Evren, Özal ve Demirel Dönemleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Ersoy, Uğur (2002). *Türkiye Örneğinde Yeni Sağ: Anavatan Partisi Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Keskin, Yakup (2002). *Türk Siyasal Hayatında Bir Karizmatik Lider Örneği: Turgut Özal*. (Yüksek Lisans Tezi). Necdet Celal Güner (2002). *Güç Geçişkenleri Kuramının Türk Dış Siyaseti Turgut Özal Dönemine Uygulanabilirliği*. (Yüksek Lisans Tezi). Ata, Tanfer (2002). *Özal döneminde uygulanan istikrar politikaları (1983-1989)*. (Yüksek Lisans Tezi). Bekmen, Ahmet (2003). *Türkiye'yi Yeniden Kurumsallaştırmak: Yeni Sağ Deneyimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Erdoğan, Hasan (2003). *Turgut Özal Dönemi'nde Türkiye-AB ilişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Tiryaki Salih (2003). *Turgut Özal Döneminde Türk Dış Politikası-Avrupa Topluluğu İle İlişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Cenk, Ahmet (2004) *Demirel Modern Dünya Sistemi İçinde Turgut Özal (1927-1993)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ercebe, Özge (2004) *Hegemonik Bir Proje Olarak Yeni Sağ ve AKP'nin Yeni Sağ'a Eklenmesi* (Yüksek Lisans Tezi).

İlgili Doktora Tezleri; Özkazanç, Alev (1998). *Türkiye'de Siyasi İktidar ve Meşruiyet Sorunu: 1980'li Yıllarda Yeni Sağ*. (Doktora Tezi). Akdoğan, A. Argun (2001). *Özal'ın Hegemonik Yeni Sağ Projesini Konumlandırmak*. (Doktora Tezi).

⁵ Erbil Tuşalp (Evreninki mi ? Özalinki mi? Tarihle Yüzleşme), Hulki Cevizoğlu (Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi), İsmail Kazdal (Siyasi İktidar ve Özal Devri), Fatih Emin (Turgut Özal 1983-1993), Yavuz Donat (Özalizmin Son Yılları, Özal'lı Yıllar 1983-1987, Hasan Cemal (Özal Hikayesi), Osman Ulagay (Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti), Uğur Mumcu (Devlet Modası: Tek Yol Özal! Bütün Yazıları 22 Ocak - 15 Haziran 1984 Yazıları, Yabancılaşma, Kenanizm, Özalizm Bütün Yazıları 34 Ocak - 24 Haziran 1990 Yazıları), Erkal Zenger (Thencere Ghattin Khara Özal - Demirel ve Siyasiler), Mehmet Barlas (Turgut Özal'ın Anıları), Engin Güner (Özal'lı Yıllarım), Emin Çölaşan (Turgut'un Serüveni, Turgut Nereden Koşuyor), Mehmet Ali Biran, Soner Yalçın (The Özal: Bir Davanın Öyküsü).

örnek gösterebilmek zordur. Bu bağlamda verilebilecek tek örnek Erol Mutlu'nun "Özal ve Özalıcılık" (1995) adlı makalesidir⁶. Parlamento konuşmaları ve siyasi lider konuşmaları analizi dünyanın birçok yerinde özellikle Amerika'da önemli bir çalışma alanı olarak kabul edilirken, Türkiye'de siyasi lider konuşmaları üzerine yapılmış akademik bir çalışma bulunmamaktadır. VIII. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın politik konuşmaları üzerinde yapılacak bir "demokrasi retoriği" çalışması akademik alandaki boşluğun doldurulmasına sınırlı da olsa katkıda bulunması açısından önemlidir.

Türkiye'de cumhurbaşkanı/başbakan konuşmalarına daha çok, metinlerde ele alınan görüşlerin güçlendirilmesi ya da desteklenmesi için atıfta bulunduğu fakat; modern çağın lider odaklı politika yapma biçiminin en önemli unsurlarından biri olan politik konuşmaların analiz edilmesine yönelik çalışma yapılmamaktadır. Cumhurbaşkanı konuşmalarını ele alan bu çalışma da; retoriği⁷ ikna tekniği olarak tanımlayan klasik anlayıştan farklı olarak eleştirel retorik incelemeleri

⁶ "Özal-Özalıcılık" (1995) adlı makalesi bir retorik analizi çalışması değildir. Mutlu, Özal retoriği ile ilgili yapılacak bir çalışmanın hangi teorik bağlam çerçevesinde tartışılması gerektiğini ifade etmekte ve siyasal iletişim, popüler kültür, modernlik, postmodernizm kavramları çerçevesinde Özalıcılığı ele almaktadır. Retoriğin ise Türk siyasal iletişim çalışmaları alanındaki eksikliğini vurgulayarak, Özal ile ilgili bir çalışmanın retorik alanı için çok önemli olduğunu belirtmektedir. Mutlu, Özal'ın retoriğine dair temel belirlemeler yapmakta ve tespitlerini örneklendirmektedir. Mutlu'nun Özal'ın retoriğine dair bulguları bu çalışma için oldukça ve belirleyici, yol gösterici olmuştur.

⁷ İngilizce'ye rhetoric, Fransızca'ya rhetoricque, Almanca'ya ise rhetoric olarak geçen sözcük için Türkçe'de çeşitli karşılıklar kullanılmıştır. Eski Yunanca rhetorike tekne terimi ya da Latince oratio terimi Türkçe'de konuşma sanatı, söz sanatı, söz söyleme sanatı, ikna etme sanatı, etkili söz söyleme sanatı, söylevcinin sanatı gibi tanımlarla ya da belagat, söylev, hitabet, hatiplik, aytamlık, söz bilimi, uzanlatım gibi terimlerle karşılanmıştır. Rhetor ya da orator terimi ise söylevci, hatip, söz sanatı ustası, konuşmacı, söylevci, aytaç ya da kısaca rhetor, retorikçi olarak Türkçe'ye çevrilmiştir (Köker, 2005:24). Eski Yunanca'da rheo (söylüyorum, konuşuyorum) fiilinden türetilmiş bir isim olarak rheter (konuşmacı) ya da rhetor (kamu önünde konuşan, konuşmayı öğreten kişi) ile ilişkilendirilmektedir. Rhetorların konuşma eylemliliklerini karşılayan "rhetoreuo" fiili ise söz sanatını icra etmek, toplum önünde konuşmak, söylev vermek anlamına gelmektedir. "rheotorea" terimi ise toplum önünde konuşma, pratik konuşma ve söylev anlamında kullanılır (Dürüşken, 2001:1).

perspektifinden yararlanılmaya çalışılacaktır. Retoriği mutlak hakikati, etkili söz söyleyerek betimleme doğrultusunda iddia geliştirme, iddianın geçerliliğini kanıtlama biçimi (Encyclopedia of Language and Linguistics, 1994:3571) ya da “güzel söz söyleme sanatı” gibi klasik tanımlamalarının dışında, “bilgi üretiminin merkezinde yer alan ve topluluğun kolektif varlığının ve bilincinin inşasından bağımsız düşünilemeyen bir öge” olarak ele alan (Lucaites, J. L. and others, 1999) çağdaş eleştirel retorik analizleri, “retoriğin olayları ya da fenomenleri nasıl kurduğuna ya da yeniden kurduğuna” bakmaktadır (Gill and Whedbee, 1997:160).

Retorik, Plato ve Aristoteles’ten beri var olan 2500 yıllık bir çalışma alanıdır (Campell, 1965: 362). Atina’da demokrasi kavramıyla birlikte gelişen retorik, mahkemelerde, halk meclislerinde törenlerde vb. yerlerde yapılan konuşmalar aracılığıyla gelişmiş ve gündelik yaşam içine yerleşmiştir. Sofistler, retoriği bir sokak sanatı, insanları etkilemek yoluyla onlara hükmetmeye yönelik bir silah ya da, iyi ve kötü amaçlar için kullanılacak bir zehir olarak görürken, Aristoteles retoriği, dili doğru bir biçimde kullanma sanatı olarak tanımlanan dilbilgisinin tersine “iyi, güzel ve etkili bir biçimde kullanma sanatı” diye tanımlamıştır. Modern dönemde ise, bilimsel söylemle karşılaştırılan retorik, hakikati aktarmayan, etkileyici ve abartılı mesajlar bütünü olarak tanımlanmıştır (Cevizci, 2004: 882).

XIX. yüzyılın sonuna kadar yapılan genel retorik çalışmaları, klasik retorik geleneğinin yukarıda kısaca özetlenen tanım ve önermeleri ışığında sürdürülmüştür. Ancak, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniden canlılık kazanan bu çalışmalar Amerika’da başlayan ve “iletişim çalışmaları” olarak tanımlanan disiplinler arası akademik alanda kendisine yeni bir yer edinmiştir. İletişim

çalışmaları içinde yer alan retorik teorisinin ilk araştırmalardaki ilgi alanı ikna ve yönetme modellerinin tarihsel uygulamaları olmuştur. Bu eğilim, retorik tarihsel temellerinin ortaya çıkarılmasıyla alana bilimsel meşruiyet sağlamıştır. Plato, Isocrates, Aristoteles, Cicero, Quintilian, Languis, Saint Augustine ve diğer düşünürlerin eserlerinin yarattığı kökler ortaya çıkarılmıştır (Lucaites and Condit, 1999:7-8).

Kitle iletişim araçlarıyla yeniden biçimlenen liberal demokrasilerde, vatandaşın demokratik süreçlere etkili katılımının yollarının da araştırıldığı ve vatandaş eğitiminde kamusal konuşmaya özel önem verilen bu alanda retorik, ikna ve yönetime ilişkin teoriler üzerine odaklanmış ve yüzyılın ilk yarısında, retorik “stratejik bir sanat”, “retorik teorisi” ise iletişimin felsefi tarihi olarak kabul edilmiştir. Ünlü söylevlerin “ikna sanatı olarak” etkililiğinin incelenmesine ve retorik teorisinin entelektüel tarihinin araştırılmasına yönelik bu dönemdeki çalışmalara ilişkin hoşnutsuzluk ve artık dünyanın değişen koşullarını anlamaya yönelik yeni bir retorik anlayışının geliştirilmesine yönelik istekler 1960’ların ortalarından itibaren gittikçe artmıştır (Lucaites and Condit, 1999:7-8). Eser Köker, retorik bilimlerinde canlanmanın, 1970’lerin ortalarından itibaren eleştirel yaklaşımların akademik müdahalesi ile araştırma tasarımı ve tekniklerinden başlayarak yöntem sorunlarının yeniden gözden geçirilmesinin bir sonucu olarak bilgi formlarının göreliliğinin farkına varılmasıyla yaşandığını belirtmektedir (E. Köker, 2005: 127-128).

Lucitas ve Condit, 1960’ların ortasında medyanın, yeni çağın koşullarına uygun yeni bir retorik teorisi ihtiyacı yarattığını ve birbirinden bağımsız iki unsurun bu değişime neden olduğunu savunmuştur. Bu etkenlerden ilki; televizyonun çok

hızlı ve yaygın kullanımı ve toplumsal söylem oluşturmadaki önemli yeri, ikicisi ise, öğrenci hareketi, savaş karşıtı hareketler, kadın özgürlük hareketleri, halk tabanından yükselmiş toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ve yükselişi olarak gösterilmiştir. Özellikle sert toplumsal hiyerarşilere sızmak ve yıkmak isteyen marjinal, muhalif grupların ortaya çıkışı klasik retorik ve iletişimin sorgulanmasına neden olmuştur⁸. Gert Ueding, retorik incelemelerinin, II. Dünya savaşı sonrası yeniden doğuşunda XX. yüzyılın ilk yarısında Nazizm ve Faşizmle birlikte yükselen propaganda etkinliklerine duyulan ilgi, “Asya ve Avrupa’da totaliter devletin yükselişi” ve onların yurttaşların zihinsel bağımsızlığını yok etmek için yeni araçlar geliştirmek yoluyla retorik biçim ve sembolleri o zamana dek görülmemiş bir ölçüde kullanmaları, dilsel ve görsel sembollerin kullanımı için yeni olanaklar yaratmış olan radyo ve televizyon gibi yeni iletişim araçlarının ortaya çıkışı ve son olarak, yurttaş

⁸ Böylece, retorik çalışmalarında yüzyılın başındaki odak 1960’larda değişmeye başlamış, 1960-1980 arasındaki dönemde ilgi, “retorik entelektüel tarihi” ya da “klasik retorik eğitimi”nden; retorik, sosyal teori ve sosyal değişim arasındaki ilişkiye kaymıştır. Bu konuda 1960’larda öncülük yapan iki düşünür Franklin Haiman ve Robert L. Scott olmuştur; Scott, “On Viewing Rhetoric as Epistemic” başlıklı makalesinde retorik sadece gerçeği etkili kılma gücü değil aynı zamanda bilmenin, kesinliklerin az olduğu dünyada bilgi ve doğru üretmenin bir yolu olduğunu savunmuş; Haiman ise “The Rhetoric of Streets” de gündelik konuşmalar ve “sokakların çağdaş retoriklerinin” artık ciddi biçimde değerlendirilmesi çağrısında bulunmuştur. Bu çağrı retorik çalışmalarında yansımaları bulmuş, bu dönemde yeni toplumsal hareketlerin retorikleriyle ilgili çok sayıda makaleler yayınlanmıştır. 1970’lerin sonları ile 1980’lerde ise “retorik gerçeğin inşasındaki rolü” ve “kamusal ahlakın karakteri” üzerine çalışmalar yapılmıştır (Lucaites and Condit, 1999, akt, Özdemir, 2005). Bu dönem aynı zamanda XX. yüzyılın ihtiyaç ve teorilerine uygun bir retorik teorisi üzerine tartışmaların da yapıldığı bir dönem olmuş, bu konuda Amerika’da Retorik Üzerine Ulusal Gelişim Projesi (National Development Project on Rhetoric) öncülüğünde konferanslar düzenlenmiş ve eleştirel retorik, XX. yüzyılda gelişen ve toplumların karşılaştığı sorunları da etkileyen yeni iletişim teknolojilerini araştırarak şekilde genişletilmesi; retorik teori ve pratik olarak algılanması ve retorik buluşların teori ve pratiğin merkezinde olacak şekilde yeniden inşa edilmesi gerektiği görüşleri kabul görmüştür. Eleştirel retorik analizleri yukarıda özetlenmeye çalışılan XX. yüzyılın ikinci yarısında canlanan retorik çalışmalarının ürünleri olmuştur (Lucaites and Condit, 1999, akt, Özdemir, 2005).

katılımının arttırılması gerekliliğine yapılan vurgunun etkisiyle açıklamıştır (Ueding, 2000, Akt. Köker, 2005:132-133).

Campell, 20. yüzyıl retorik eleştirmenlerinden Edwin Black'in "*Rhetorical Criticism: A Study in Method*" (1965) adlı çalışmasını bahsedilen yeni retorik ihtiyacı arayışının ürünü olarak göstermektedir. Black bu kitapta ilk kez sözlü, yazılı tüm metinlere ve yayınlara filmlere vb. her türlü kaynağın incelenebileceği, her türlü çağdaş iletişim biçiminin ele alınabileceği alternatif metotlar ortaya konmuştur (Zarefsky, 2006: 362). Bu bağlamda Zarefsky'nin ise, Campell'in 1972 yılında yayınlanan "Critiques of Contemporary Rhetoric" adlı eserine yaptığı atıf önemlidir. Zarefsky bu çalışmanın önemini vurgulamakta ve Campell'in retorikle ilgili bu alanda sonraki çalışmalarda çok etkili olacak şu üç prensibine değinmektedir.;

I. Retorik her an her yerdedir. Kültür ve dilin olduğu her yerde retorik vardır. Çabamız, bunun kültürel formlarını ve fonksiyonlarını ortaya çıkarmaktır. II. Retorik kültürel tarihle gelenek ve değerlerle ilişkilidir, yani yerlidir. Aristoteles'in tanımladığı o zamanın kültürel ve mekansal yapısıyla ilişkili bir Antik Yunan Polis retorikidir. Bu nedenle yapılması gereken söylemin içinde bulunduğu kültürel zaman ve mekanla ilişkili olarak ele almaktadır. Başka koşullarda başka konuşmacılar için tasarlanmış teorilerle uygunluğunu ortaklığını ortaya çıkarmak yanlış bir çabadır. III. Retorik, dilin; kavrayışı, kabulü, yorumlamayı ve cevaplamayı nasıl şekillendirdiğiyle ilgili bir dil çalışmasıdır (Zarefsky, 2006: 386).

Bu çalışmada politik retorik üzerine yoğunlaşmaktadır. Aristoteles'in adli, törensel ve politik söylev⁹ kavramsallaştırmasının temelini oluşturduğu bu tarz

⁹Bu çalışmada ele alacağımız konuşmalar, Aristoteles retorikine göre "politik söylev" türü içerisindedir. Aristoteles politik konuşmaları, ortak iyinin sağlanabilmesi için fayda ve

mutluluk ile temellendirmektedir. Dolayısıyla bu tür söylevler gelecekle ilgilidir ve adli söylevden daha zordur. Çünkü gelecekle ilgili bir söylev yasanın bilgisine dayandırılmayacağı için hatip konuşması içerisinde, atasözü, özdeyiş ve vecizelerle ancak dinleyiciyi geçmişten geleceğe bağlayabilir (akt, Köker, 2005: 169). Böyle bir işlev konuşmanın geçmişe bir biçimde, kanıtların gerekçelendirilmesi ya da karşılaştırılması için geçmişe atıfta bulunmayı gerektirir. Politik konuşmanın bahsettiği önerinin, iyi ve doğruya yönlendirdiğine dair gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Aristoteles'e göre, politik söylevde ele alınan konuya dair bir açıklama sunulmalı ve desteklenmelidir. Konu dışı şeyler hakkındaki yanlışlıklara dikkat çekmek, bahsedilen kişiyle ilgili diğere şeylerin de yanlış olduğunun kanıtı gibi olacaktır (Aristoteles, 2006: 175-85). "Aristoteles, konuşmanın, dinleyiciyi dostlara karşı iyi niyetli, düşmanlara karşı kötü niyetli bir hale getiren, duygulara dayalı, coşku uyandırıcı, bellekleri tazeleyici bir kapanış ile sona ermesini gerekli görür" (Köker, 2005: 169). Aristoteles, "Retorik"te, konuşma içerisinde bu öğeleri kullanarak ikna edici bir konuşma formu oluşturabilmek için konuşmayı kimin yaptığı, dinleyici üzerinde güvene dayalı bir ilişki kurabilmesi, dinleyicinin özellikleri ve tabii ki konuşmanın kendi özellikleri konularına ayrıntılarıyla değinmekte ve sıralanan tüm bu unsurların kullanımının dinleyicide yaratacağı etkilere, konuşmanın kendisinde yaratacağı farklılıklara örneklerle yer vermektedir. Etkili bir retorik için iknayı sağlayacak birçok unsura değinilmekte ancak bahsedilen tüm bu teknik önerilerin dışında politik retorik, sorgu ve iletişimin birleşimi olması gerektiği de belirtilmektedir. Politik hatibin üzerinde konuşma yaparken bilmesi gereken başlıkları savaş ve barış, ulusal savunma, dış alım-satım, Yasalar olarak sıralamaktadır. Politik söylevde inandırıcılığı arttıran etkenler arasında hatibin karakteri önemli bir yer kaplamaktadır. Bu güveni sağlayan üç şey; sağduyu, erdem ve iyi niyettir. Hatip dinleyicilerde bu üç özelliğe sahip olduğu yönünde bir duygu veya düşünce uyandırmalıdır (2006: 343) Aristoteles "Retorik"te duygu ve heyecanları, yarattığı ruh hallerini, insanlarda yarattığı etkileri vb. birçok unsuru ayrıntılı olarak tasvir ve analiz eder. Bunları ele almasındaki amaç, insan psikolojisi hakkında doğru bilgi sahibi olarak bir hatibin dinleyicilerinde rakibinin tezi ve davası aleyhine, kendi tezi ve davası lehine uygun bir ruh hali yaratma isteğidir (Aslan, 2007: 343-344). Aristoteles'e göre, iknayı sağlayacak bir diğer unsur konuşmanın kendisidir. Konuşmada birleşik söz kullanımı, yabancı sözcük kullanımı, uzun, yersiz ve sık sık belgeç kullanımı, gereksiz metafor kullanımı biçemi bozmaktadır. Benzetmeler, çoğaltmalar, eğretilmeler, ritmik ifadeler, karşıtlıklar anlatının akıcılığını geliştirir ve anlamları belirsiz sözcükler, sofistlerin kendilerini dinleyenleri yanlış yola sürükleyebilmeleri için özellikle yararlıdır. Açıklık, geçerli ve alışılmış sözcükleri kullanarak sağlanır. Aristoteles, konuşmanın düzenini, giriş anlatı, kanıtlar, ironi ve sorgulama kapanış olarak bölümlere ayırır".etkili bir konuşma için çeşitli yöntemler sıralanmaktadır; a) Bir şeyi adlandırmak için tanımlamak b) Eğretilmelere yer vermek c) İsimleri tekil yerine çoğul kullanmak d) İfadeleri uzatmak için maddelemelere başvurulması e) Cümleyi uzatmak için çok sayıda bağlaç kullanmak, buna karşılık, kısalığı sağlamak için bağlantıyı bağlaçsız sağlamak f) Bir şeyi sahip olduğu nitelikleri söyleyerek, nitelikleri sıralayarak tanımlamak. Aristoteles'e göre cümle kendi başına bir anlam ifade ettiği için metnin anlaşılması, takip edilmesi için önemlidir. Bir cümle birkaç öğeye bölünmüş ya da basit olabilir. Çok kısa cümle konuşmanın ritmini bozar ve dinleyicinin kafasında bitmemiş izlenimi yaratır. Çok uzun cümle ise dinleyicinin geride kalmasına neden olur. Sayı akılda tutulması en kolay şeydir, anlamayı ve akılda kalıcılığı kolaylaştırır (2006: 181). Bitzer'e göre, sorgu ve iletişimin birbirinden ayrı olması kavramı, felsefik bağlamından uzaklaştırır. Politik söylem iddialar yaratır, politikalar hakkında yargılamalarda bulunur, dikkat çekmek istediği şeyleri ya da bazı iddiaların önemini azaltır. Bu nedenle Aristoteles'e göre, retoriksel söylemin özü kanıttır. Politik retorik birçok mesajı kapsadığını düşünürsek, asıl fonksiyonunu müzakere olarak belirlemek gerekmektedir. Parlamento konuşmalarında ve kamu konuşmalarında, magazin ve gazete makalelerinde tüm bu mesajların asıl fonksiyonu müzakere (Bitzer,

söylevler günümüz lider odaklı politika yapma biçimi için önemli araçlar olarak görülmektedir. Mutlu, dil ile politika arasındaki içsel bir ilişkiye gönderme yaparak, politikanın dil dışında kurulamayacağını ifade ederek, politik dilin incelenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Mutlu'ya göre, siyaset böylesi bir söylem olmaksızın ve sözün eylemle bir araya gelebildiği bir kamusal alan olmaksızın düşünülemez bir alandır (Mutlu, 1995: 56). Eser Köker; 1945 sonrası Batı Blok'unda sistemin meşruluğunun yeniden kurulmasının bir parçasının da politik konuşmaların uzmanlara teslim edilmiş olmasına dayandığını belirtmektedir.

Siyasal danışmanlar, konuşmanın çok sayıda insan tarafından tüketilmesi, daha çok sayıda insanın konuşmayı duyması ve anlaması amacını merkeze alarak, sloganlaştırma, emir kipi ve nidalarla süslenmiş, kısa ve basit cümlelerle tekrarlara yer vermek gibi reklâm tekniklerinin kullanıldığı politik konuşmalar yazmışlardır. Politikacıların ve kamu sözcülerinin vekaleten konuşmaları, geçen yüzyılın ideali olan objektiflikten, aşırı genellemelerden, akıl yürütme biçiminin tek düzeliğinden çıkıp, basit bol yinelemeli ve kısa söz demetleri haline gelmiştir. Bu söz demetleri pazarlama tekniklerinden türetilen, masa başlarında istatistiklerin marifetiyle üretilen, genelleşen zevkleri karşılayan yapay karizmatik kişiliklerin duygusal ve kişisel zevkleri karşılayan yapay karizmatik kişiliklerin duygusal ve kişisel zevkleri olarak değer kazanmıştır” (Köker, 2005: 51-52).

1982: 238). Politik retorik, toplumsal tüm uygulamalar ve onların toplumu etkileyen sonuçlarıyla ilgilidir. Toplum fiziksel varlık ve ihtiyaçları dışında dil, düşünceler, yasalar, prensipler, otorite yapılar, değerler, semboller, mitler gibi toplumun asıl ve kalıcı kimliğini oluşturan şeylere de sahiptir (Bitzer, 1982: 231). Politik konuşmalar geçmişe gönderme yapılarak kurulur. Çünkü politik meseleler tarihsel durumlar içinde oluşur ve geçmişte olanlara karşı cevap niteliğindedir. Fakat politikacılar kendilerini bugünün problemleri içinde bulurlar ve krizler, engeller, düzenleme gereklilikleri ve çeşitli zorunluluklar gibi temalar bağlamında geçmiş atıfta bulunarak söylemlerini kurarlar. Politik konuşmada amaç, dinleyicide motivasyon kurmaktır, ancak zorunluluğun ya da sınırlılığın olmadığı bir yerde dinleyicide bu sağlanamaz, etki yaratılamaz. Bu nedenle politik söylevin ayrılmaz unsurları; zorunluluklar, sınırlılıklar ve uzlaşmadır (Bitzer, 1982: 239).

Politik konuşmanın tanımlanan bu değişimi, farklı politik sistemler ve kültürel yapılar içerisinde, farklı konuşma biçimlerinin ön plana çıktığını ya da bu konuşma biçimlerinin medya vb. unsurlar aracılığıyla dönüşüme uğradığını göstermektedir.

Özal'ın cumhurbaşkanlığı dönemi konuşmalarının ele alındığı bu çalışmada, “retoriksel başkanlık” ve “başkanlık retorisi” kavramlarını da bu bağlamda tartışmaya dahil etmek gerekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde özellikle iletişim fakülteleri çatısı altında oldukça yaygın ve popüler bir araştırma alanı olan başkan konuşmaları, retoriksel başkanlık ve başkanlık retorisi kavramları bağlamında değerlendirilmektedir. Marthin J. Medhurst'a göre, bu araştırma alanının Amerika'da doğmuş ve gelişmiş olmasının sebebi “hiç kimsenin retorikle ABD başkanlarından daha fazla ilgilenmemiş” olmasıdır. Başkanları yapmış oldukları açılış konuşmaları, kampanya konuşmaları, hazırlıksız konuşmaların tümü retorik alanı için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Medhurst, modern başkanların medya kanallarını kullanarak tüm bu konuşmalar aracılığıyla çok fazla retorik malzeme ürettiğini ve bu malzemenin tamamının takibini yapabilmenin ancak bunun bir araştırma alanı haline getirilmesiyle mümkün olacağını vurgulamaktadır. James Leaser, Glen Thurow, Jeffrey Tulis ve Jossephe Bessette “başkanlık retorisi” kavramını 1980 yılında ilk kez kullanmışlar ve bu çok büyük araştırma alanının değerlendirmesini yapmaya başlamışlardır” (Medhurts, 1995).

Başkan konuşmaları alanı retoriksel başkanlık ve başkanlık retorisi kavramları aracılığıyla tartışılmaktadır. Medhurt “Beyond the Rhetorical Presidency” adlı kitabında Jeffrey K. Tulis'in retoriksel başkanlıkla ilgili tanımlarına değinmekte ve bu kavramlarla ilgili uzun bir değerlendirme yapmaktadır. Retoriksel başkanlık,

kurumsal pratikler ve politik otorite gibi kavramlardan farklı, daha çok iletişim biçimleriyle ilişkili olarak tanımlanan, yaygın popülist seslenme tarzlarını ifade eden dar bir konsepti, başkanlık retorığı ise sembolik kullanımlar ve politik amaç, sonuç ya da beklentiler gibi daha bütüncül bir çok unsuru kapsayan geniş bir kavramı ifade etmektedir. Başkanlık retorığında yurttaşlar politik kavramlar, politik argümanlar aracılığıyla ikna edilirler, retoriksel başkanlık ise bu ikna sürecinin iletişimsel boyutuyla ilgilidir. Ayrıca Medhurst retoriksel başkanlık kavramını, politik olayların, daha gerçekleşmeden önce üstlerini ahlaksızca örten bir araç olarak tanımlamaktadır (Medhurt, 1996).

Retoriksel başkanlık kavramı, değişen başkanlık biçiminin bir sonucu ya da ürünü olarak ifade edilmekte ve bu değişim aracılığıyla anlatılmaktadır. Tullis'e göre bu dönüşüm, 19. yüzyılın kısıtlı yetkilerle donatılmış başkanlığından 20. yüzyıl'ın retoriksel ve popülist başkanlığına dönüşümdür. "Başkanlar kendi politik tutumlarını yapılandırmak için iletişimde retorığı her zaman kullanmışlardır. 19. yüzyıl'da başkanın halk ve politik elitlerle arasında keskin ayrımlar ve onlarla iletişimini kısıtlayan; "idarenin halkı temsiliyet özelliği, idarenin özgürlüğü ilkesi ve güçler ayrılığı ilkesi" gibi etkenler vardır. Böyle bir yönetim formu içerisinde başkanlık ve parlamentonun rolü yardımcı roller olarak tanımlanmaktadır. Tullis 19. yüzyıl'da başkanın çok nadir olarak konuşma yapmasını, parlamentoya konuşma yapmak yerine yazılı not yollamasını, bu kısıtlanmış erkine bağlamaktadır.

19. yüzyıl'da başkanlar kamusal alanda direk halka hitap etmiyorlardı, bu bağlamda konuşmaları ise resmi olaylar ya da anma törenleri amacıyla yapılıyordu. Yapılan konuşmalarda, ya çok yaygın ve kabul görmüş bazı cumhuriyetçi idealleri tekrarlayan ya da sadece anayasaya atıfta bulunan konuşmalardı. Toplum, başkanı

onlar için en ideal olanın ve tarafsız olanın temsili olarak gördüğü için, mesajları tartışmasız, retorığı ise resmi olması gerekmektedir (Tullis, 1987).

Başkanlığın politik arenadaki yerini çok daha aktif olarak tanımladığı için, başkanlık sistemiyle ilgili dönüm noktası olarak Woodrow Wilson gösterilmektedir. Wilson güçler ayrığı ilkesini Amerikan politikasının bir kusuru olarak görmektedir. Erkekler arasındaki bu kesin ayrılık yerine daha işbirliğine dayalı bir yönetim biçimi önermektedir. Başkanlığı, yönetim için gerekli tüm birleştirici niteliklere ve güce sahip bir makam olarak tanımlamakta ve geleneksel demokratik yapılanmanın başkanın erkini kısıtladığını vurgulamaktadır. Wilson'un tarif ettiği bu sistem, parlamenter yapının tüm pratiklerini değiştirilmesini gerektiren bir anlayışı işaret etmektedir. Böyle bir bakış açısı içinden başkanın da kamusal fikri belirleyen, kamuya komut veren kişi olarak görmektedir. Tullis'e göre, başkanlar, hakkında konuşulması uygun olmayan konular ya da henüz çıkmamış yasalarla ilgili konuşup, "halka gitmek" (going public) diye adlandırılan populist bir anlayışla yasalarla ilgili müdahaleler gerçekleştirmekte ve yürütmenin değil yasamanın başı gibi davranmaktadırlar. Kamunun genel inançlarıyla kendi özel politik tutumlarını yan yana getirmeye olanak sağlayan ve başkanın halka daha yakın konumlandırılan bu yaklaşım retoriksel başkanlık diye tanımlanan eğilime çok uygun hale gelmektedir. Retoriksel başkanlık, daha az formal, daha çok popüler, daha az tartışmacı daha fazla iddialıdır. Bir diğer özelliği ise yazılı değil sözlü metinler olmasıdır. "Toplumsal başkanlık söylemi uzlaşmış değerlerin temsiliyle daha az, destekçilerin arttırılması ile daha çok ilgili hale gelmiştir. Yönetim ile kampanya yönetmek arasındaki fark gittikçe silik hale gelmiştir" (Tullis, 1987). Kökenleri Wilson'un başkanlık anlayışına dayandırılan retoriksel başkanlık eğilimiyle ilgili incelemelerin başlangıç noktası olarak Theodore Roosevelt gösterilmektedir. Tullis'e göre, Roosevelt'ten başlamak

üzere (bully pulpit), diğer başkanlar da politik konumlarını güçlendirmek amacıyla bu stratejiyi kullanmışlardır.

Yeni retoriksel başkanlık eğilimi, değişen başkanlık sistemi yanında parti sistemi ve kurumsal-ideolojik unsurlarla ilgili olarak açıklanmaktadır. 19. yüzyıl'dan miras kalan yozlaşmış parlamenter sistemin yerine başkanın halkla direk iletişim kurabileceği başkanlık sistemi önerilmektedir. Başkanın yetki alanının genişlemesi ve diğer demokratik kurumlardan daha üst bir yerde konumlanması, başkanın tüm sosyal ve politik olayların sonuçlarından kişisel olarak sorumlu hale gelmesine neden olmaktadır. Böyle bir konumlanma retoriksel öğeleri, ikna sürecinde önemli kılmaktadır. Tullis bu süreçte retoriksel öğelerin önemini vurgularken yaratabileceği dezavantajları da açıklamaktadır. “Başkanın parlamentoyu ya da kamuoyunu ikna için kullandığı popüler retorik, sürecin sonunda onun politik olarak başarısızlığını daha da ön plana çıkmasına, vurgulanmasına neden olabilmektedir. Tullis’e göre retoriksel başkanlık anlayışı, başkanı, halkın sorunlarını tek başına çözen kişi gibi göstermekte ve başkanı medyayla oldukça bağımlı bir ilişki içinde tutmaktadır. Bu da demokrasinin temsiliyet özelliğine zarar vermektedir. Tullis, bunun önüne geçebilmenin yollarını tartışmakta ve tek çözümün başkanın ve yurttaşların eğitimi ile gerçekleşeceğini vurgulamaktadır.

Sonuçta kişisel karizmanın ve resmi erkin ve hukukun önüne geçtiği, lider odaklı bir politika yapma biçiminin meşru hale geldiği böyle bir eğilimin sonucu olarak başkanın halkla ilişki kurma biçimi değişmekte, 19. yüzyıl'da tarif edilen konuşma mekanları, temalar ve konuşma yapma sayıları değişmektedir. Artık başkanın konuşma yaptığı yer sadece parlamento ya da resmi kurumlar olmaktan

çıkmakta ve seslenme biçimi resmi ve eğitici bir tarzdan daha retoriksel bir tarza doğru değişmektedir. Tullis, başkanlıkla ilgili tanımlanan bu yeni eğilimi 19. ve 20. yüzyıl boyunca yapılan konuşmalarla ilgili istatistikler aracılığıyla ortaya koymaktadır; 19. yüzyıl boyunca yapılan başkan konuşmalarının % 85'i kongrede yapılmıştır. 20. yüzyıl,'da ise konuşmaların %21 kongrede, % 41'i bir halk topluluğuna (miting şeklinde), % 21'i yalnız başına (radyo-televizyon konuşması) yapılmıştır. Sadece konuşma yapılan yerleri ortaya koyan bu istatistik başkanlık sisteminin ve iletişim biçiminin değişen niteliğini net bir biçimde göstermektedir.

Her ne kadar farklı siyasal sistemlerden de gelse, halka seslenmenin çeşitli yolları, ülkelerin tarihsel ve politik atmosferine göre şekillenmektedir. Türkiye'de Nutuk'tan bu yana mecliste hitap etme geleneğini devam ettirmektedir. Ancak Nutuk'tan sonra diğer cumhurbaşkanlarının konuşmalarının araçsal-teknik ve gösterişsiz metinler haline gelmiş olduğu tespiti bu çalışmanın amacının ortaya konulması esnasında dile getirilmiştir. Yine bu noktadan hareketle Türkiye'de Cumhurbaşkanı konuşmalarının politik alan içerisinde önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Özellikle cumhurbaşkanlarının meclis açılış konuşmalarına verilen önem, konuşmalar içerisinden politik görüşlere bakmayı da önemli ve gerekli hale getirmektedir. Bu bağlamda konuşmaların analiz edildiği, değerlendirildiği kısıtlı örneklere yer vermeden önce, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bu geleneğin ilk ve en önemli örneği olarak kabul edilen "Nutuk"tan itibaren cumhurbaşkanı konuşmalarının basılma/yayımlanma pratiklerine bakmak tartışmanın bu noktasında anlamlı olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Cumhurbaşkanı konuşmaları Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminden itibaren yayınlanmaktadır. Atatürk'ün "Nutuk" adlı eseri bunun ilk örneğini oluşturmaktadır. "İlk olarak 1927'de biri asıl metin, diğeri belgeler olmak üzere Arap harfleriyle iki cilt olarak yayımlanmıştır. Aynı yıl tek cilt olarak da baskısı yapılmıştır. Harf inkılâbından sonra 1934 yılında bu ilk metin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından üç cilt olarak yeniden basılmıştır. Cumhuriyet'in on beşinci yıldönümü dolayısıyla 1938'de yalnız Nutuk bölümü tek cilt olarak yayımlanmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra 1960'ta MEB tarafından Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları tarafından yayımlanan üç ciltlik Nutuk 1981'de on dördüncü baskısına ulaşmıştır. Bundan sonra Nutuk¹⁰ 1984 yılında 1927 yılındaki baskısı esas alınarak Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Kutlama Koordinasyon Kurulu tarafından, bugünkü dile Zeynep Korkmaz tarafından çevrilerek yayımlanmıştır¹¹. Bu baskının 1991 Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yeni

¹⁰ Nutuk Ayrıca bilindiği kadarıyla şimdiye kadar İtalyanca'ya (özet olarak), Almanca'ya, Fransızca'ya, Rusça'ya ve İngilizce'ye çevrilip basılmıştır. Türker Acaroğlu "Söylev Kaynakçası" adlı yazısında bu çalışmalarını şöyle sıralamıştır; 1. "Il Discorso Di Mustafa Kemal, Sulle Vicende Della Turchia, Del 1919, Al 1927", Çev.: Ettore Rossi, Oriente Moderno, Tome VII, Roma, 1927, pp. 529-558. (İtalyanca özet çeviri) 2. Die Nationale Revolution, 1920-1927, Leipzig, Verlag von K. F. Koehler (tarihsiz,1928-?), 3. Die Neue Türkei, Derweg Zur Freiheit.Die Nationale Revolution 1919-1927, Çev.: Paul Roth, 2Cilt, Leipzig, Verlag von K. F. Koehler, 1928, 480pp. (Almanca çeviri) 4. Discours Du Ghazi Moustafa Kemal, Président De La Republique Turque Octobre 1927, Leipzig, Verlag von K.F.Koehler, 1929, 678pp. (Fransızca çeviri) 5. Put'novoy Turtsii 1919-1927, 4 Tom, NKİD, Moskva, 1929-34. 6. A Speech Delivered By Ghazi Mustapha Kemal, President of the Turkish Republic October 1927, Leipzig, Verlag von K. F. Koehler, 1929, 724pp. (İngilizce çeviri) 7.Speech Delivered By Gazi Mustafa Kemal 1927, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi (Sağlık,2007).

¹¹ Nutuk, bugün aralarında Say, Kumsal, Akvaryum, Art, Elips, Gazi, Patika, Bordo-Siyah, Gün, Kare, İleri, Emre, Etna, İndeks, Tutku, İpekyolu, Net, Örgün, Alfa, Altın ve Assos gibi yayınevlerinin de yer aldığı yirmiden fazla yayınevi tarafından basılmaktadır (Kaynar, 2008: 6).

baskısı yapılmıştır. Bu baskı da 2004 yılında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 80. yılı şerefine yeniden yayınlanmıştır” (Sağlık, 2007).

Atatürk'ten sonra diğer cumhurbaşkanlarının konuşmalarının da derlenmesi yoluna gidilmiştir. Sırasıyla İsmet İnönü'nün, Celal Bayar'ın, Fahri Korutürk'ün, Kenan Evren'in, Turgut Özal'ın, Süleyman Demirel'in konuşmalarının yayınlanmış olduğunu görülmektedir. İnönü'nün dokuz, Bayar'ın 14, Fahri Korutürk'ün iki, Evren'in altı, Özal'ın 16, Demirel'in 31 kitap ve kitapçık halinde basılmıştır. İsmet İnönü'nün konuşmalarının ilk olarak 1933 yılında Başvekalet tarafından yayınlanmasından sonra; Ankara Halkevi (1939), Akay Kitabevi (1945), M. Sıralar (1956) ve Kanaat Yayınları (1943) tarafından oldukça geniş kapsamlı bir derleme yapmaya başlanmış ve yayınlanmıştır. Farklı biçimlerde sınıflandırılmış bu konuşmaların Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanlığı dönemine kadar çeşitli yayınevleri tarafından yayınlandığını, Başbakanlığa ya da TBMM'ye bağlı yayınevi tarafından düzenli olarak basılmadığı, Cemal Gürsel ve Cevdet Sunay'ın konuşmalarının yayınlanmamış olmasından anlaşılmaktadır. Fahri Korutürk, Kenan Evren, Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in konuşmaları ise kitaplar ve kitapçıklar halinde “Başbakanlık Yayınevi” tarafından ve “TBMM Basımevi” tarafından basılmıştır.

TBMM kütüphanesinin internet sitesinde Atatürk'ün meclis açılış konuşmaları ana sayfada bir başlık olarak yer almakta ve tüm meclis ve meclis dışı konuşmalarına buradan ulaşılabilmektedir. Aynı şekilde İsmet İnönü'nün

konuşmalarına da TBMM Kütüphane bölümünden ulaşılabilir¹². TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları tarafından 1993 yılında meclis tutanaklarından derlenerek yayınlanan “İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları (1939-1960)” adlı eserin ön sözünde neden böyle bir çalışma yapıldığı, dönemin TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk tarafından şöyle açıklanmaktadır; “Hür demokratik rejimlerin temel kurumu olan parlamento, tüm konuların çeşitli görüş zenginliği içinde ve en yoğun biçimde ifade edildiği bir forum niteliğine sahiptir. O nedenle en güvenilir kaynakların başında “TBMM Tutanakları” gelmektedir”¹³. Ayrıca TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu’nun ilk olarak Atatürk’ün meclis açılış konuşmalarıyla bir dizi yayın başlatmış ve II. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün konuşmalarının yayınlanmasıyla bu çalışmaya devam edilmiştir.

Celal Bayar’ın konuşmalarının TBMM Yayınları ve Başbakanlık Basımevi’nden önce, çeşitli özel yayınevleri tarafından derlenmiş ve yayınlanmış olduğu görülmektedir. İstanbul Tan Yayınları (1951), Doğu Ltd. Ortaklığı Matbaası (1954) tarafından meclis ve meclis dışı konuşmaları seri halinde yayınlanmıştır. Lider konuşmaları ile ilgili olarak en kapsamlı çalışma Celal Bayar’ın Özel Şahingiray tarafından 1954-55-56 yıllarında (sonra genişletilmiş olarak 1999 yılında tekrar yayınlanan) hazırlanan ve önce Doğu Ltd. Matbaası sonra Türkiye İş Bankası (Celal Bayar’ın Türkiye İş Bankası’nın kurucusu olması nedeniyle) tarafından

¹² TBMM Kültür Sanat Yayınlarının 116 yayınının 33’ü Milli egemenlik temalı panel, makale antalojisi, halk şiirleri, resim katalogu ve kurultay metinlerinden oluşmaktadır. Atatürk’ün TBMM konuşmaları, İsmet İnönü’nün TBMM konuşmaları ve diğer konuşma, demeç, mesaj ve söyleşileri, Kıbrıs, Pontus ve Ermeni meselesi ile ilgili yayınlar, çocuk oyunları, şair ve bestekar parlamenterlerin derlendiği eserler bu yayınlar arasındadır.

¹³ İsmet İnönü’nün TBMM’deki konuşmaları (1920-1973), TBMM Kültür ve Sanat Yayınları Yayın Kurulu (1993).

yayınlanan beş ciltlik derlemedir. Bu derleme diğerlerinden farklı olarak, sadece kronolojik ya da konuşmanın yapıldığı mekana göre bir ayırıştırmanın ötesinde konuşmaların içeriklerine göre bir tematik sınıflandırmayla bir araya getirmesiyle göze çıkmaktadır. Konuşmalar “1920-1953: Dış Politika, 1921-1938: Ekonomik Konulara Dair, 1946-1950: Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar, Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri: 1946-1950-1954” başlıkları halinde bir araya getirilmiştir.

“Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri 1920-1953” adlı eserin önsözünde; 1946-1950 yılı seçim konuşmalarının gazetelerden toplandığı, 1954 yılı konuşmalarının ise ses kayıt cihazlarından temin edildiği bilgisine yer verilmektedir¹⁴. Gazetelerden konuşma metinlerine ulaşmış olmak o dönemde şu anki uygulamalardan farklı olarak cumhurbaşkanı konuşmalarının gazetelerde tam metin halinde yayınlandığını göstermektedir. Ayrıca yine konuşmaları toplamış ve kaydetmiş olmanın, liderin fikirlerine ulaşmamızda büyük kolaylık sağlayacağı belirtilmekte ve liderin konuşmalarının bu amaçla incelenmesi gereken emin kaynaklar olduğu vurgusu yapılmaktadır. Şahingiray bu konuşmaları eksiksiz derlemeye çalışmasındaki amacını, tarihi yazacak olanlara sıhhatli dokümanlar vermek isteği olarak tanımlamaktadır;

Tarihle ilgili sorulacak suallere, bu demeçlerin ve söylevlerin toplanmış olması emin kaynaklar ve cevaplar sağlayabilecektir. Tarihi şahsiyetlerinin söylevleri, onlar hakkında ilk ele alınacak belgelerin başında gelir. Çeşitli vesilelerle söylenen fikirler

¹⁴ Celal Bayar’la ilgili daha önce yapılmış olan ve konuşmaların toplandığı kaynaklar arasından gösterilen 3 çalışmadan bahsedilmektedir. Sevgen, Nazmi (1951). Celal Bayar Diyor ki...Nutuk, Hitabe, Beyanat, Hasbihal, İstanbul, Tan Matbaası. Kutay, Cemal (1939). Celal Bayar; Bir Türk’ün Biyografisi, İstanbul.

ziyan olmamalıdır. Çünkü bunlar zamanında bir milletin mukadderatında önemli değişiklikler yaratmış ve bir milletin hayat seyrinin baştan başa değişik bir çehre arz etmesine vesile olmuşlardır (Şahingiray, 1993:11).

Konuşmaların nerede, nasıl ve kim tarafından ve neden yayınladığı sorularına yanıt bulmak amacıyla yapılan bu küçük araştırmanın sonuçları, cumhurbaşkanı konuşmalarının yayımlanması geleneğinin Cumhuriyet'in başlangıcına kadar dayandığını fakat, cumhurbaşkanının inisiyatifine göre de yayınlanmamış olabildiğini de bir kaç örnekle göstermektedir. Yayımlanmaları, daha çok cumhurbaşkanının politik görüşlerinin, yapılacak çalışmalara tarihsel kaynak oluşturması gerekçesiyle açıklanan bu konuşmalarla ilgili olarak, Nutuk dışında diğer konuşmaların bir analize tabi tutulmadığı görülmektedir.

Nutuk'u ele alan çalışmalar arasında, hem akademik, hem de akademik niteliği olmayan¹⁵ çalışmaların da varlığı da göze çarpmaktadır. Bu bağlamda ele alınabilecek akademik çalışmalara bakıldığında, birçok farklı biçimde değerlendirmeler yapıldığı ancak daha çok içeriğe dair, tematiğin tartışıldığı çalışmaların ön plana çıktığı görülmektedir. “Nutuk”, Türkçe ve farklı yabancı dillerde birçok kez basılması ve yayımlandığı dönemden itibaren çok ilgi gösterilen bir metin olması dolayısıyla, yayımlanma bilgileri¹⁶ bağlamında ele alınmıştır. Bu çalışmalar Nutuk'un ne zaman, hangi yayınevleri tarafından, hangi dillerde ne kadar yayımlandığı ve ne kadar satıldığı gibi soruları cevap arayan metinlerdir.

¹⁵ Sinan Meydan'ın (2006) Nutuk'un Deşifresi adlı araştırma/inceleme çalışması bu tarz metinlere örnek olarak gösterilebilir.

¹⁶ Arslan Kaynaradağ'ın (1977), “Atatürk'ün Büyük Söylevi ve Basımları” (Cumhuriyet, Söylev Özel Ek) adlı çalışması ve Sami Özdemir'in (1980) “Nutuk'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri” (Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar) adlı çalışmaları bu bağlamda örnek gösterilebilir.

Nutuk'un bir dönemin anlaşılmasında başvurulabilecek temel bir kaynak metin olması ve tarih çalışmalarında önemli bir yeri olması dolayısıyla özellikle, içeriğine dair tematik yapının belirlenmesi¹⁷ üzerinden tarihsel ve politik tartışma yürüten çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda ele alınabilecek en önemli örneklerden biri, Taha Parla'nın¹⁸ "Türkiye'de Siyasal Kültür'ün Resmi Kaynakları" adlı beş ciltten oluşan serisinin Atatürk'ün konuşmalarına ayrılmış ilk iki cildir. "Atatürk'ün Nutuk'u" adlı ilk ciltte, bu eserin içeriğine dair temalar belirlenmiş ve Nutuk'tan alınan kısa alıntılar sonrasında, temalar açıklanmıştır. Bu çalışmada, Nutuk'un, Atatürk'ün dünya görüşünün ana hatlarını, siyaset anlayışını siyaset icra yöntemini değerlendirmeye dönük bir deşifre etme çalışması ile okunduğu belirtilmektedir. "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri" adlı ikinci cildin sonuç bölümünde ise Parla bu çalışmanın tematik tasnif yöntemiyle Atatürk'ün ideolojisinin ortaya konmaya çalışıldığını belirtmektedir. Parla ayrıca, 'Söylev ve Demeçleri' de gözden geçirmiş olmakla, "hem resmî 'Atatürk külliyesi'nin temel metinlerini birincil kaynaklarından, Atatürk'ün kendi ağzından/kaleminden, sistematik biçimde incelemiş olmak, hem de III. (Tek-Parti İdeolojisi) ve özellikle IV. (Kemalist Rejim ve Reformlar) cildindeki daha etraflı yorum ve değerlendirmeler için gerekli sağlam verilerin en önemlilerinden birçoğunu tartışmaya açmak" gibi hedeflere ulaşılmış olduğunu ifade etmektedir.

¹⁷ Nutuk'un tematik unsurlarının değerlendirildiği diğer çalışmalara ise, İsmail Arar'ın (1980) "Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı", İsmet Giritli'nin (1980) "Nutuk'ta İç ve Dış Politika" ve Jacop Landau'nun (1980) "Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda Dış Politika" adlı çalışmaları örnek gösterilebilir.

Nutuk'u tematik yapılanması çerçevesinde analiz eden çalışmaların en yenisi Toni Alaranta¹⁹'nın (2008) "Mustafa Kemal Atatürk's Six-Day Speech of 1927: Defining the Official Historical View Of The Foundation of The Turkish Republic" adlı çalışmasıdır. Alaranta bu çalışmada Nutuk, bir "ulusun yeniden doğuşu" kategorisi altında Kurtuluş Savaşı'nın mitik bir anlatısının yapıldığını özellikle vurgulamaktadır.

Politik söylevlerin tematik yapıları dışında dil ve üslup özellikleri bağlamında ele alındığı metinlerin tespit edilmesi, Özal'ın konuşmalarını retoriksel bağlamda ele alan bu çalışmada daha büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda değerlendirilebilecek çalışmalara bakıldığında Nutuk'un daha çok içerik analizi tekniğiyle değerlendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda verilmesi gereken ilk örnek Hakan Uzun'un (2006) "Atatürk ve Nutuk" adlı doktora tez çalışmasıdır²⁰. Bu çalışmada Nutuk'ta olumlu olarak bahsedilenler, olumsuz olarak bahsedilenler, belli temalar içinde en çok kullanılan kelimelerin tespiti vb. teknikler aracılığıyla, sadece tematik sınıflandırmalar yapılmış ve belirlenen kavramlarının tespiti için niceliksel içerik analizi tekniğine başvurulmuştur. Ancak elde edilen oldukça önemli verilerin yorumlanmasının eksik bırakıldığı göze çarpmaktadır.

Nutuk'u içerik analizi yöntemiyle ele alan bir diğer örnek ise, Mevlüt Karagöz'ün (2004) "Nutuk'un Muhteva Analizi" adlı yüksek lisans tezidir. Karagöz çalışmanın girişinde, Nutuk'un içerik analizinin "Concordance" adlı kelime sayma programı kullanılarak, belirlenen anahtar kelimelerin metnin içindeki kullanım

¹⁹ Alaranta, çalışmasında Aysel Morin'in , "Crafting a Notion: The Mythic Construction of the New Turkish National Identity in Atatürk's Nutuk" adlı çalışmasına gönderme yapmaktadır. Ancak bu çalışmaya ulaşılammıştır.

²⁰ Bu çalışma 2006 yılında Siyasal Kitabevi tarafından aynı isimle yayımlanmıştır.

sıklığı, varlığı ve yokluğu tespit edilmiştir. çerçevesinde değerlendirildiğini belirtmektedir. Metnin içinde aranan kavramlar, “Dış politika”, “muhalefet ve muhalif gruplar”, “inkılaplar”, “Mustafa Kemal’in kişiliği” olarak belirlenmiştir. Anahtar kavramlar aracılığıyla uygulanmış saymaca tekniğinin yanı sıra, metnin tematik bölümlenmesi de “milli kavramı, kongreler, manda, milli mücadele, örgüt-cemiyetler, hükümetler, iç isyanlar” olarak yapılmıştır. Bu tematik başlıkların ve anahtar kelimelerin kaç kez kullanıldığı tespit edilmiş, tablolar yoluyla teker teker açıklanmış ancak, elde edilen veriler yeterli biçimde yorumlanmamıştır.

Bayram Yıldız’ın (2007) “Nutuk’un Fikri ve Edebi Açısından İncelenmesi” adlı doktora tez çalışmasının başkan konuşmalarıyla ilgili çalışmalar arasında retorik kavramıyla ilişkili olarak ele alınan nadir örneklerden biri olduğu söylenebilir²¹. Tezi teorik çerçevesi içerisinde “hitabet” kavramına, tanımı, “hatip”, konu”, “üslup”, “konunun düzenlenmesi”, “dinleyici” gibi unsurları bağlamında yer verilmiş ancak, retorik kavramı sadece Antik Yunan ve Roma retorisi çerçevesinde, klasik retorik bağlamında ele alınmıştır. Metinde Atatürk iyi bir hatip, Nutuk’ta ikna amaçlı olarak ustaca yazılmış bir metin olarak ele alınmıştır. Çalışmanın yöntemi retorik analizinin, metni değerlendirme biçimiyle aralarında ortak unsurlar barındırmaktadır, ancak yazar tarafından çalışmanın yöntemi olarak belirlenmemiştir. Nutuk’tan genel olarak bahsedilmiş bir sonraki bölümde ise, “Fikri Açısından Nutuk” ve “Kişiler Açısından Nutuk” olarak iki kategori halinde değerlendirme yapılmıştır. Nutuk’un dil, anlatım ve üslup özelliklerinin değerlendirildiği “Edebi Açısından Nutuk” adlı son bölümde ele

²¹ Bu bağlamda ele alınabilecek bir diğer örnek ise, Önder Göçgün’ün (2003), “Hatip Atatürk ve Atatürk’ün Büyük Nutuk’taki Hitabet Sanatı” adlı çalışmasıdır. Ancak bu metne ulaşamamıştır.

alınmıştır. “Kelime ve kelime gruplarına göre”, “cümlelerin yapısına göre” ve “anlatım tekniklerine” göre analiz yapılan bu bölümde metne ayrıntılı bir saymaca tekniği uygulandığı görülmektedir. Örneğin Atatürk’ün Nutuk’ta kaç kez “ben” ve “bence” dediği, cümlelerde kaç kelime kullanıldığı ve kaçının Osmanlıca, Arapça ve Farsça olduğu, metnin sade olup olmadığı, kullanılan tamlamalar, tekrarlar, ikilemeler, hicivler ve tezatlar tespit edilmiştir. Ayrıca metin cümlelerin yapısı, fiillerin gramatik yapıları, olumlu-olumsuz cümle yapıları, ses benzerlikleri, anlamı pekiştirmek amacıyla kullanılmış zaman ekleri ve önermeleri sıralama teknikleri, hikâye etme, betimleme, tanımlama, açıklama, örnekleme, karşılaştırma, özetleme ve kanıtlama gibi anlatım teknikleri açısından da değerlendirilmiştir. Bu çalışma başkan konuşmalarıyla ilgili yapılmış diğer çalışmalardan, konuşmanın sadece tematik yapılanmasına değil, anlamı oluşturan dilsel özelliklerin yorumlanması yoluna gitmesi nedeniyle önemli bir biçimde farklılaşmaktadır.

Zeynep Korkmaz “Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümü Dolayısıyla Köktürk Yazıtlarından Atatürk’ün Gençliğe Hitabesine” adlı makalesinde iki hatip olarak Bilge Kağan ile Atatürk’ü ve iki hitâbe olarak da Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtları ile Atatürk’ün Nutuk’undan bir bölüm olarak Gençliğe Hitabesini karşılaştırmış; Köktürk Kağanlığı’nın yıkılışını hazırlayan sebeplerle Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı sonundaki çöküşünü hazırlayan sebepler arasında göze çarpan benzerlik ve paralelliklere genel çizgileriyle değinmiştir.

Nutuk’u farklı bir perspektiften ele alma iddiasında olan ve burada anılması gereken bir diğer çalışma da editörlüğünü Mete Kaan Kaynar ve Fikret Başkaya’nın yaptığı “Resmi Tarih Tartışmaları 5” adlı, Ekim 2008’de Özgür Üniversite Yayınları

tarafından yayımlanacak olan çalışmadır²². Kadir Dede'nin "Ezoterizm, Kemalizm ve Din: Kutsal Bir Kitap Olarak Nutuk", Suavi Aydın'ın Milli Sır, Tanıl Bora'nın "Nutuk ve Milliyetçilik" ve Mete Kaan Kaynar'ın "Nutuk'u Okumak" adlı bölümlerinden oluşan bu çalışma Nutuk'la ilgili yapılmış önemli analiz çalışmalarından biridir. Nutuk'u "milli sır", "din", "milliyetçilik" gibi temalar çerçevesinde ele alan bölümlerin yanında, Kaynar'ın "Nutuk'u Okumak" adlı bölümünde, neden böyle bir konuşmanın yazıldığı, neden Cumhuriyet Halk Partisi'nin ikinci kurultayında okunduğu, neden ve kim tarafından yayımlandığı ve yabancı dillere çevrildiği gibi bir çok soruya cevap arayan, konuşmanın içeriğinden çok bağlamını ele alan bir tartışma da yürütülmektedir. Bu makale Nutuk'un içeriği dışında ele alınmamış özelliklerine değinmekte, Nutuk'la ilgili daha önce yapılmış çalışmalara da atıfta bulunarak, önemli bir başkan konuşması örneğini farklı bir bağlamda değerlendirmektedir.

Atatürk'ün konuşmalarıyla ilgili yapılmış çalışmalardan biri de Hilmi Yücebaşı'nın hazırladığı "Atatürk'ün Nüktele Fıkraları, Hatıraları" dır. Behçet Kemal Çağlar, Hasan Ali Yücel, Süleyman Nazif, Rıfkı Atay, Salih Bozok gibi Atatürk'ün yakınında bulunmuş isimlerin birlikte anıları, Atatürk'ün anlattığı hikaye vb., aktarıldığı, bir takım diyalogların derlendiği bir derleme çalışması. Ele alınan hikayeler, "Ata'nın İnce Hisliliği", "Mübalağa", "İki Hatıracık" gibi başlıklar altında toplanmıştır.

²² Yayınlanmış çalışmaların yanında, son zamanlarda Nutuk ile ilgili çalışmaların yapılmaya devam edildiğini gösteren henüz hazırlanma aşamasında olan diğer bir çalışma, İş Bankası Yayınları tarafından yayımlanacak olan Mete Tunçay'ın hazırladığı çalışmadır. Ancak bu çalışma yayınlanmamış olduğu için kapsam ve bağlamıyla ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. Bunun yanında Mete Tunçay'ın "Türkiye'de Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması: 1923-1931" (1983) adlı kitabında Nutuk'a küçük bir bölüm ayırdığını belirtmek gerekmektedir.

Nutuk dışında herhangi bir cumhurbaşkanı konuşmasıyla ilgili çalışma yapılmamış olması, bu çalışmaların da, sadece tematik yapının tespit edilmeye çalışıldığı, metne kaba bir içerik analizi yönteminin uygulandığı, metnin dilsel ve retoriksel unsurlarının ele alınmadığı çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu tespit, Türkiye’de cumhurbaşkanı konuşmalarının, siyasal iletişim alanı içerisinde bir araştırma malzemesi olarak hala ele alınmadığını net bir biçimde göstermektedir. Özal’ın cumhurbaşkanı dönemi konuşmalarının eleştirel retorik analizi bağlamında ele alındığı bu çalışma, neredeyse tamamen boş olarak tanımlayabileceğimiz bu alana küçük de olsa bir katkı sağlayabilmeyi amaçlamaktadır.

Politik söylev üzerine yapılan tüm bu teorik tartışmalara, teknik belirlemelere ve dünyada başkanlık konuşmalarıyla ilgili yapılmış çalışmaların temel kavramlarına yer verilmiştir. Cumhurbaşkanı konuşmalarının Türk politik hayatındaki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmış ve bu tartışmalar bağlamında çalışmanın nasıl bir çerçeve içerisinde yapılacağı ortaya konmaya çalışılmıştır. Yukarıda açıklanan eleştirel retorik anlayışı, retoriksel başkanlık kavramı ve başkan konuşmalarını incelerken kullandıkları tekniklerden faydalanan bu çalışmada amaçlanan; Özal’ın 1989-1992 yılları arasındaki cumhurbaşkanlığı dönemi içerisinde yapmış olduğu konuşmalarda yeni liberal ve yeni muhafazakar ideoloji anlayışı içinde biçimlenen “demokrasi” kavrayışının konuşmalarında hangi tanımlama ve belirlemelerle oluşturulduğu, bunları ifade ederken hangi retorik unsurlara başvurduğunun tespit edilmesidir.

Çalışmanın analiz bölümü, Özal’ın cumhurbaşkanlığı döneminde yapmış olduğu konuşmalarında “demokrasi” kavramını ele alış biçimlerine

yoğunlaşmaktadır. Ancak eleştirel retorik analizi yaklaşımı ve yöntemi gereği, 1980'lerdeki politik atmosferin, toplumsal ve siyasal değişimlerin de ele alındığı, yani analiz için retoriksel bağlamın oluşturulduğu tartışmaya da yer verilecektir. 1980'lerde dünyada yükselişe geçen yeni liberal ve yeni muhafazakar ideolojilerin temel unsurlarının, nasıl bir tarihsel gelişim süreci içerisinde biçimlendikleri ve nasıl bir devlet-toplum tasavvuru öngördükleri soruları bağlamında genel bir tartışma yürütülecektir. Bu politik eğilimlerin Türkiye'deki yansımaları, bu değişikliklerin Türk politik hayatına entegre olma biçimleri, yarattığı etkiler ve nihayetinde tüm bu süreç içinde Özal'ın rolünün ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle Türk politik hayatındaki genel atmosfer; 1980'lerde Türkiye'de politik hayatı, temel dönüm noktaları ve aktörleri aracılığıyla, tarihsel bir süreç takip edilerek özetlenecektir. Bu bölümde ayrıca Özal'ın, dönem içerisindeki etkin rolü ve dönüştürücü özelliği, politik kariyeri ele alınarak ortaya konmaya çalışılacaktır. Özal'ın politik konumunu özetleyen kariyer anlatısını, politik görüşleri ve yeni sağ politikaların oluşturulmasında Özal'ın katkısının Özalizm kavramı çerçevesinde açıklanacağı bir bölüm takip edecektir. Bu bölümde, Özal'ın demokrasi kavramını algılayış biçimi ile ilgili olarak yapılmış olan teorik tartışmaların özetlenmesi yoluyla konuşmaların içerdiği temel başlıklar da belirlenmiş olacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünü, Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde yapmış olduğu konuşmaların retorik çözümlemesi oluşturmaktadır. Konuşmanın temel kategorilerinin içerik ve biçimsel özelliklerinin tartışılması yoluyla retoriksel özelliklerin ortaya konması amaçlanmaktadır. Öncelikle Özal'ın cumhurbaşkanlığı dönemi konuşmalarının mekansal ve türsel farklılıklarını ele alan biçimsel özellikler, tematik yapı ve genel dilsel özellikleri belirlenecektir. Özal'ın tüm cumhurbaşkanlığı

konuşmaları için yapılacak olan bu genel değerlendirmeler sonrasında, meclis açılış konuşmaları biçimsel ve içerik olarak daha ayrıntılı bir analize tabi tutulacak ve tüm bu aşamaların sonucunda ortaya çıkan zal retoriğine dair retoriksel unsurları temel kategoriler altında “demokrasi” kavramının nasıl ele alındığını ortaya çıkarmak amacıyla tartişılacaktır.

İBÖLÜM: 1980'LER TÜRKİYESİ'NDE TURGUT ÖZAL'IN SİYASAL KONUMU

1. YENİ MUHAFAZAKARLIK VE YENİ LİBERALİZMİN YÜKSELİŞİ

Yeni sağ politikalar, 1980'lerin başında, İngiltere'de Margaret Thatcher ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Ronald Reagan'ın seçim zaferleriyle gündeme yerleşmiştir. Bu yeni ideoloji, "Batı'da 2. Dünya Savaşı sonrasında kurumsallaşan refah devleti olgusunun Batı modernizminin çelişki ve ikilemlerini derinleştirmesi ile ortaya çıkan ekonomik, toplumsal ve siyasi sorunların çözümleri yönünde oluşan düşünsel ve siyasal sağ dönüşüm olarak ifade edilmektedir" (Ersoy, 2002: 1). Barry, yeni sağ ideolojinin temelinde klasik liberal ilkelerin bulunduğunu, ancak bu ilkelerin modern dünyanın ihtiyaçlarına cevap verebilmek amacıyla geliştirilip, sistemleştirildiğini ve yeni, eklektik bir ideoloji olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Yeni sağ ideolojinin iktisadi yaklaşımını yeni liberalizm, politik felsefesinin ise yeni-muhafazakarlığın oluşturduğu bu tartışma içinde en çok ifade edilen iddia olarak öne çıkmaktadır. Bu ideolojinin söylemini oluşturan kavramlar ise, yeni-liberallerin sınırlı devlet, pazar ekonomisi, ekonomik verimlilik, birey özgürlüğü gibi talepleriyle yeni-muhafazakarların otorite ve geleneklere dayalı kanun ve düzen arayışı olarak sıralanmakta ve tüm bu öğelerin özgün bir eklemlenmesi olduğu da önemle vurgulanmaktadır.

Yeni sağı oluşturan yeni muhafazakarlık ve yeni liberalizm kavramlarına ve bu kavramların klasik tanımlamalarından tarih içerisinde nasıl farklılaştığına göz atmak gerekmektedir. Ancak bu kavramlara tarihsel bağlamları içinde bakıldıktan

sonra yeni sağ ideolojinin nasıl bir devlet-toplum anlayışı oluşturduğu ve demokrasi kavrayışının bu bağlamda nasıl biçimlendiği ele alınabilecektir.

1.1. Yeni Liberalizm

Liberalizm, en genel biçimde “aydınlanma geleneğine dayanan ve siyasi iktidarı sınırlandırarak bireysel hak ve özgürlükleri tanımlayıp, savunmaya yönelik siyasi ve ekonomik felsefe” olarak tanımlanmaktadır. Held (1989), liberalizmi, devletten bağımsız bir özel alanın tanımlanması, dolayısıyla, devletin kendisinin de yeniden tanımlanma çabası, yani sivil toplumu –kişisel, ailesel ve iş yaşamı- siyasi müdahaleden kurtarma ve aynı anda da devletin otoritesini sınırlandırma çabası olarak tanımlamaktadır. “İnsana olan güven, eşitlik, özgürlük, hukukun üstünlüğü” kavramları tüm bu farklı liberalizm tanımları içinde ortak olarak ele alınabilecek kavramlar olarak işaret edilmektedir (Berktaş, 2007: 50). Erdoğan (2005), liberalizmin²³, yeniçağın düşünce atmosferinde ve yeni toplumsal-siyasi formasyonların oluşmaya başlamasıyla ortaya çıkmış olduğu için, modern bir doktrin

²³ Liberalizmin fikri kökenleri üç kaynaktan beslenmektedir; John Locke, İskoç Aydınlanması ve Immanuel Kant. I) John Locke’un liberal siyasi düşüncedeki önemi, toplumsal ve siyasi varoluşu, başlangıçta doğa halinde yaşayan ve doğal haklara sahip olan insanların kendi aralarında anlaşarak devleti kurdukları varsayımıyla temellendirmesinden ileri gelmektedir. İnsanlar uygar siyasi topluma geçerken doğal haklarını mahfuz tutmuşlar ve devleti bu hakları korumakla görevlendirip yetkilendirmişlerdir. Bu doğal haklar, “hürriyet, mülkiyet, hayat” üçlemesiyle ifade edilmektedir. Sözleşmeyle kurulan siyasi yönetimin bu hakları ihlal etmesi, bireylere o yönetime karşı “direniş hakkı” verir. Başta doğal haklar güvencesi ve bu çerçevede devlet faaliyetinin sınırları ile mülkiyet hakkının kapsamı olmak üzere bir çok güncel sorun Locke’un düşünceleri ışığında tartışılmaktadır. II) İskoç Aydınlanması olarak bilinen düşünce akımı David Hume, Adam Smith ve Adam Ferguson’un görüşleri etrafında şekillenmiştir. Hume’un görüşleri, “kendiliğinden doğan düzen” ve “toplumsal kurumların evrim yoluyla gelişmesi” gibi düşüncelere temel oluşturmuştur. Locke’un ise, “harici kısıtlamalardan rahatsızlık duyan, kendiliğinden düzeni oluşturan görünmez bir elin, insanların eylemlerinin sonucunu toplumun yararına olacak şekilde düzenlediği” görüşü liberalizm için önemli bir felsefi temel sağlamaktadır. III) Kant’ın liberalizme etkisi, kişisel özerklik ve kişilerin ahlaki değeri bakımından eşitliği kavramları ile onun evrenselci adalet anlayışı çerçevesinde oluşmuştur (Erdoğan, 2005: 24).

olduğunu ifade etmektedir. En temel özelliği ise, tanrı-merkezli toplum ve evren tasavvurunun terk edilmeye başlanması ve doğrunun akıl yoluyla bulunabileceğine olan inancın yükselişidir. Liberal siyasal gündemin üzerinde kabaca mutabık olduğu bir siyasi programın öğeleri, birey, bireysel özgürlük ve insan hakları, anayasacılık ve hukukun üstünlüğü, sınırlı devlet, tarafsız devlet ve piyasa ekonomisi olarak sıralanmaktadır (2005: 28-31).

Liberal düşünce tarihsel olarak “klasik liberalizm”, “sosyal liberalizm” ve “neo-liberalizm” olarak üç dönemde ele alınmaktadır. Klasik liberalizm, doğal hukuk, insan hakları teorisi, sosyal sözleşme ve anayasacılık teorileri ile şekillenmiştir. Temel vurguları, negatif özgürlük, bireycilik, liberal rasyonalizm, devletin sosyal ve ekonomik alanlarda etkinliğinin azaltılması, müdahalesiz piyasa ekonomisi ve kendiliğinden sosyal düzen olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal liberalizmin temel vurguları, pozitif özgürlüğün, toplumculuğun, sosyal adaletçi yaklaşımın, devletin daha fazla etkinleştiği bir perspektifi ifade etmektedir (Yayla, 1993: 145). Üçüncü evre ise savaş sonrası yaşanan ekonomik krizler sonucunda, devletlerin bu krizleri merkezi planlama ve kamu harcamaları yoluyla aşmaya çalışmaları, tam istihdamı ve devletin ekonomiye müdahalesini öngören ekonomi politikaları uygulamaya yönelmesi ile başlayan süreçle ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifade ile 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin sonucunda yeni-liberal akımın çerçevesi oluşmuştur (Çaylak; 1980: 473-491).

17. yüzyıl’da ortaya çıkan liberalizm için 18. yüzyıl büyüme çağıdır. Önce İngiltere’de daha sonra diğer ülkelerde gelişme gösteren bu ideoloji için, 19. yüzyıl olgunluk çağına ulaşma, 20. yüzyıl ise buhran ve kriz yüzyılı olarak ifade

edilmektedir. 19. yüzyıl liberalizmi, altın çağını geçmişte değil gelecekte arayan, ileriye bakan bir ideoloji olarak tanımlanmakta, ilerlemeden yana olan yani var olan düzeni değiştirme gerekliliğini savunan ve statükocu olduğu için muhafazakarlığın karşısında konumlanan bir ideoloji olarak ifade edilmektedir. Berktaş'a göre, liberalizm, düşünce özgürlüğünü yücelten bir ideolojidir. Hukukun üstünlüğü yoluyla bireysel hakları güvence altına almakla ilgilenir. 19. yüzyıl liberalleri; "devlet otoritesi ve bireysel özgürlük" arasındaki ilişki sorunu çerçevesinde düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Kralların mutlak ve keyfi otoritesine karşı güvence oluşturabilmek için liberaller söz, ifade ve basın özgürlüğünü; din ve vicdan özgürlüğünü; keyfi olarak tutuklanmama hakkını ve mülkiyet hakkını tanıyan yazılı anayasalar yapılmasını istiyorlardı. Siyasal otoritenin kötüye kullanılmasını önlemek içinde, serbest seçimle oluşturulan parlamentolar ve iktidarın farklı güçler arasında paylaşılmasını savunuyorlardı. Meşruiyetini, yönetilenlerin serbest seçimlerde ifadesini bulan rızasından alan bir yönetim, bireysel özgürlükleri en az çiğneyecek yönetimdi. Bu anlayışın bir başka ifadesi de, en iyi yönetimin en az yöneten yönetim olduğuydu- yani yurttaşlarının ekonomik faaliyetlerine en az müdahale eden ve onların özel yaşamlarına ya da inançlarına karışmayan bir yönetim (Berktaş, 2007:64). Berktaş'a göre, bu noktalar bağlamında 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl liberalizminin birbirinden ayrılır;

Liberalizm, farklı zaman ve yerlerde farklı biçimlerde ortaya çıkar, ve aldığı biçimler, koşullara ya da karşısına çıkan hasımlara bağlıdır. John Locke'un ve Adam Smith'in öğretilerine dayanan erken liberaller, siyasal özgürlük kadar, hatta daha bile fazla ekonomik girişim özgürlüğüne inanıyorlardı. Buna karşılık 20. yüzyıl'da, 19. yüzyıl liberallerinin siyasal özgürlük vurgusu güçlü bir şekilde yankılanmaya devam etmese bile, aynı şeyin örneğin ekonomik girişim özgürlüğü için, geçerli olduğu söylenemez (Berktaş, 2007: 53).

1929 Bunalımı'nın ardından, Keynezyen İktisat Okulu'nun "Müdahaleci devlet" anlayışı bütün dünyada önem kazanmıştır. Bu politikalar çok yaygın bir biçimde 1970'li yılların sonlarına kadar uygulanmaya devam etmiştir. Köker'e (1992) göre liberalizmin, 20. yüzyıl'ın ilk yarısında ortaya çıkan uygulamadaki etkinliği II. Dünya Savaşı'ndan sonra artan bu akımın en belirgin nitelikleri ise şöyle ifade edilebilir: a) Toplumsal "ortak iyi"yi gerçekleştirmek için, ekonomik politika alanında "refah devleti" uygulamaları olarak bilinen ve temel amacı adil gelir dağılımı sağlamak olan müdahaleci bir devlet anlayışını benimsemek; b) Bireyin özgürlüğünü müdahaleden arınmış bir serbestlik alanı olarak tanımlamanın yanlış olduğu; bireyin kendi insanı potansiyellerini gerçekleştirici ve geliştirici araçlara sahip olması halinde, negatif haklarla sınırlanmış bir alanda serbest olabileceğini ama pozitif anlamda özgür olamayacağını kabul etmek (1992: 94). Bu politikaların neticesinde, devletin iktisadi hayattaki rolü ve işlevi oldukça genişlemiştir. Devletin büyümesinin ortaya çıkardığı, kronik bütçe açıkları, yüksek vergi yükü, enflasyon gibi yeni sorunlar, ekonomistleri, yeni çözüm önerileri aramaya yöneltmiştir (Aktan, 1995: 8). Yeni liberalizm 20. yüzyıl'ın ortasında böyle bir atmosfer içerisinde kısmen sosyalist partilerin yükselişine tepki olarak gelişmiştir

"...çünkü muhafazakarlar, yeni liberallerin sosyalizme fazlasıyla ödün verdiği kanısındadır. Yeni liberallere ise, muhafazakarların artık liberalizmin amaçlarına hizmet etmeyen eski liberal dogmalara takılıp kaldıklarından, yakınmaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve ardından, özellikle sağdan değil de soldan gelen diktatörlük eğiliminin liberal düşünceye yönelik en kalıcı tehdit olduğu düşüncesinin yükselişiyle birlikte, muhafazakar liberalizm, eski popülerliğini kısmen yeniden kazanmıştır (Berktaş, 2007: 95).

Yeni-liberalizm içinde bu tartışmalara özellikle Friedrich August von Hayek'in temsil ettiği Avusturya Okulu zemin oluşturmaktadır. Hayek, bireyin davranışları ve kararları kendi hallerine bırakıldıklarında, bireylerin bireysel kararlarıyla ortaya kendiliğinden bir düzen ortaya çıkacağı ve devletin hizmet veren bir organizasyon olarak faaliyet alanı ne olursa olsun, yaptırım gücü olan ve bir takım özelliklere sahip kanunlarla sınırlandırılması gerekliliği ve kanun önünde eşitlik varsayımından hareket etmektedir. Hayek'e göre piyasa düzeninin önemi çok büyüktür ve bu alana yönelik en büyük tehlike kamu hizmeti denilen alandan gelir. Piyasanın doğal düzeyi mal, hizmet ve ödüllerin dağılımı yönünden rasyonalitesi en yüksek sistem olması ve devletin bütün piyasayı merkezden yönetecek, akılcı bir şekilde planlayacak bilgi donanımından yoksun olması sebebiyle devlete göre önceliği olmalıdır. Bu gerekçeler nedeniyle, devlet piyasaya müdahale yerine hukukun uygulanmasını sağlamalıdır. Ayrıca Hayek'e göre liberalizmin temel amacı, kamusal hayatta bireylerin özgürlük alanını genişletmek için devletin gücünün sınırlandırılmasıdır. Çünkü insan haklarını ihlal eden devlet ve bireylerdir. Onun düşüncesinde devletin bireyin korunması için yapması gereken, adaleti iç güvenlik ve ulus savunmasının sağlanmasıdır (Çelik ve Uluç, 2006: 8-11). "Avusturya Okulu'nun ve özellikle Hayek'in görüşlerinin temel oluşturduğu yeni liberalizm kavramı 1970'lerde geniş bir kamuoyuna ulaşmış ve yeni sağ politikalarını ile, İngiltere'de Thatcher ve ABD'de Reagan'ın ekonomi politikalarını etkilemiştir" (Berktaş, 2007: 97).

Yeni liberalizm anlayışı içerisinde devletin yeniden tanımlanması ile ilgili yapılan en önemli belirleme, bu kavramın klasik liberalizmde görüldüğü gibi "gece bekçisi" rolü bağlamında tanımlanmış olmasıdır. Devlet ekonomik ve toplumsal

alandaki müdahalesini asgari düzeye çekmeli, toplumu kendi dinamiklerine bırakmalıdır. Sadece üretimin genel koşullarını sağlamak ve anayasanın uygulanmasını gözetmek işlevleriyle sınırlandırılan devlet, toplumdaki örgütlü çıkarların (özellikle işçi sendikaları) baskısından kurtulduğunda gerçek kamu çıkarına daha iyi hizmet edebilecektir (Özkazanç, 2007:43). Gece bekçisi devlet ütopyası, devletin sadece piyasanın tam olarak işlemesini sağlayacak soyut ve formel kurallara uyduğu ve gerisine karışmadığı bir durumu öngörür. Bu bağlamda “Piyasalar iyidir, hükümetler kötüdür” sloganı yeni sağın siyasal söyleminde çok stratejik bir konuma sahiptir. Modern bir iktidar tarzı olarak yeni sağ da refah devleti gibi ekonomi merkezli bir siyasal yapı öngörür. Ancak bu sefer ekonomi, diğer tüm ölçütleri dışlayacak şekilde siyaset alanını zapt etmiştir. Yeni sağ düşüncede ekonomi, kamunun toplumsal fayda adına düzenleyebileceği bir şey değil, toplumun özünü oluşturan temel ilke olarak görülür. Piyasa ekonomik bir terimden çok, özgürlük ve ilerleme gibi temalarla örülü siyasi bir terim olarak ortaya çıkmaktadır.

1.2. Yeni Muhafazakarlık

Felsefî bir düşünce ve siyasal bir tavır olarak muhafazakârlık, mevcut siyasal, sosyal ve ekonomik düzeninin ve mümkün olduğunca korunması gerektiğine inanan, bu düzeni, nesiller boyunca yaratılan gelenekleri, kurumları, zamanın ve deneyimin zorlu sınavından geçmiş ve kendini ve doğruluğunu, işlerliğini ispatlamış yapılar olarak kabul etmektedir (Güler, 2007:117). Geçmişin ve mevcut düzenin meşruluğunu savunan bu düşünce akımının doğuşu üç tarihsel olguya dayandırılmaktadır; I. Fransız Devrimi, II. Sanayi Devrimi; III. Aydınlanma Hareketi. Fransız Devrimi mevcut yönetim biçimini eleştirmiş ve kitleleri harekete

geçirmiş, Sanayi Devrimi, durağan bir işbölümü, emek-yoğun teknoloji, sınırlı tüketim ve dağıtım ve istikrarlı ilişkilerin belirlediği sanayi öncesi toplumu kökten değiştirmiş, Aydınlanma hareketi ise, aklın ve akıl yürütmenin, insan davranışını yönlendiren en güvenilir rehber olduğunu savunur (Ergil, 1986: 269). Bu çerçevede içerisinde muhafazakârlık toplumsal değişime karşı bir tepkisel ideoloji olarak tanımlanmaktadır. Ergil'e göre muhafazakarlığın temel amacı, korumayı üstlendiği "durum"u oluşturan sosyal, ekonomik, yasal, dinsel, siyasal ve kültürel kurumların, geleneklerin çözümlenmesine yol açacak değiş(tir)melere karşı durmaktadır. Hızlı ve kökten değişmeye karşı duyulan bu korku, siyasal düzeyde radikalizmden korku biçiminde belirmektedir (Ergil, 1986: 271). Muhafazakârlığın, toplumsal değişim olgusuna karşı bir tepki olarak tanımlandığı ve bu değişimlere göre biçim değiştirdiği için siyasette belirli kalıp davranışlar ortaya koymadığı ifade edilmektedir.

Bu bağlamda muhafazakâr siyaset dönemden döneme, farklılık gösterir, dönemin koşullarına bağlı pratik ve faydacıdır. Muhafazakarlık milliyetçiliğe benzer bir şekilde her ülkede o yerelliğin farkı kültürel ve tarihsel yönlerine vurgu yapmış güncel siyasal anlamda farklı konumlanışlar sergilemiş, farklı gelenekleri, kurumları ve kültürel özellikleri muhafaza etmeyi önermiştir (Güler, 2007:140).

Tanıl Bora (2007), muhafazakarlığın tarihsel evreleri ve biçimlerinin hepsi için, ilksel, kurucu ve esas önemde olan bu düşünüş tarzı çerçevesinde ağırlık kazanarak muhafazakarlığın alamet-i farikası haline gelen, böylelikle onun program/sistem eksikliğini de bir bakıma telafi ettiğini söylenebilecek izlekler olarak üç temel değerden bahsetmektedir: Din, devlet ve otorite. Ayrıca bu değerlere, cemaat veya milleti, geleneği ve tarihi ekleme gerekliliğini de belirtmektedir (2007:58). Muhafazakarlığın temel ilkeleri Ergil tarafından ise şöyle tespit edilmektedir; I. Aşkın bir nizam ya da bir dizi doğal yasa vardır. Bütün sorunlar gibi siyasal sorunlar

da temelde dinsel ve ahlaki sorunlardır. Toplum, tinsel (ruhsal) bir bütünlüktür. II. İnsanın doğası, kozmolojik düzenin sabit bir parçasıdır. Muhafazakâr düşüncede, insan, doğa yasalarına tabidir. Akıl ve mantık yoluyla hakikate varmak pek öyle mümkün değildir. Tanrısal aklın sağladığı doğal ve moral düzenin ilkelerine uygun davranmalıdır. III. Kendi doğası, insana, siyasal etkinliklerinde ve hükümetlerin insan adına yapabileceklerine sınırlar getirir. İnsanın temelde kusurlu ve muhakeme yeteneğinin sınırlı oluşu, muhafazakâr siyaset felsefesinin temelini oluşturur. Muhafazakârlar, insanın ideal ya da rasyonel ilkeler doğrultusunda toplumu yeniden ve daha iyi düzenleyebileceği ya da örgütleyebileceği iddiasına kuşku ile bakarlar. IV. Muhafazakârlar için siyaset, bir ülkünün ya da soyut genel bir ilkenin gerçekleşmesine çalışmak değil, var olan gelenekler doğrultusunda düzenlemeler yapmaktadır. Gelenekten kopuk bir “ilerlemenin”, varılacak mantıksal ya da kuramsal bir hedefi olduğunu düşünmek, muhafazakâr düşüncede, siyaset yapmak değil, “abesle iştigal” etmektedir. V. Muhafazakâr öğretisi, özgürlüğü, yasa yapımı ya da toplum çapında karar alma sürecine kitlesel katılımı ölçmez. Bireylerin var olan yasalara uyma düzeyi ile ölçer. Sınırlamaların kaynağı, genellikle baskıcı bir güçtür. Bu yüzden, her türlü sosyal gücün, yaygın ve çok merkezli tutulması Batı’nın muhafazakâr geleneğinde çok önemlidir. Muhafazakârlar bireyin, denetleyemeyeceği kadar büyük örgütlenmelerin, denetlenebilir boyutlara indirilmesini savunurlar (1986: 275- 278).

Muhafazakârlık başta liberalizm olmak üzere, 19. yüzyıl’ın önemli ve belirleyici ideolojileri ile tartışmalar içinde şekillenmiş liberalizmin alternatifi olarak düşünülmüştür. Köker’e göre, 20. yüzyıl bu iki rakip ideolojinin birleştirilme çabalarına tanıklık etmektedir. Güler’e göre, başlangıcı 1870’lere kadar uzatılan ve

20.yüzyılda yaşanan iki dünya savaşının ortaya çıkardığı yıkımın yarattığı hayal kırıklığı modernizme, liberalizme ve rasyonalizme yönelik tepkileri alevlendirmiştir. Bu tepki, muhafazakar duruşa yeni dayanak noktaları kazandırmıştır. Modern muhafazakarlık, geleneksel muhafazakarlığın iyice güçten düştüğü bir ortamda kuruculuk ve devrimcilik iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Sol karşısında yitirilen mitosu ve değerleri siyaset yoluyla yeniden inşa etme işine girişmiş ve modern bir ideoloji ve sosyal program oluşturmaya çalışmıştır (2007:146).

Edward M. Burns muhafazakar canlanmanın 1930'lardan sonra görüldüğünü belirtmekle birlikte asıl ivme kazandığı dönemin 1950'ler ve sonrası olduğu kanaatindedir (Yılmaz; 2003: 101). Dubiel'e göre (1988) yeni muhafazakarlık, siyasal ve sosyal retoriği 1968'deki öğrenci hareketlerine ve sosyal hareketlere bir tepki olarak oluşmuştur ve Batı'da 60'larda oluşan post materyalist değerlere karşı olan korunmacı bir kültürel yapılanmadır. Yeni muhafazakarlık, neo-liberal ekonomi, politikten, sosyo-biyoloji ve insan genetiğinden, pozitivist Marksizm eleştirisinden ve demokrasi hakkındaki elitist teoriden gelen savları, tehdit altında olduğunu hissettiği Batılı toplumların "liberal" akılcılığının siyasal savunması için seferber etmektedir (1998: 16).

Yeni muhafazakârlık kavramı, klasik liberalizm ve yeni liberalizm ile nasıl eklemlendiği sorusu çerçevesinde tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda yapılan ilk belirleme, yeni muhafazakarlığın, klasik liberalizmin özgürlüklere ilişkin bireysel girişimcilik, hiçbir mazeretle ve otoritece geri alınamayan kişisel hak ve özgürlükler ve bireyin bağımsızlığını ve yaratıcılığını engellemeyen "gölge devlet" gibi başlıca ilkelerini benimsemiş olmasıdır (Ergil, 1986: 286). Köker'e göre (1992),

yeni muhafazakarlık düşünsel öğeleri itibariyle, klasik muhafazakarlığın öğelerini korumuş, bunları yeni liberalizmin oluşumundan önceki, İngiliz liberalizminin serbestlik anlamında negatif bir biçimde tanımladığı, bireysel özgürlük anlayışıyla birleştirmiştir²⁴. Yeni muhafazakârlık, klasik liberalizmin bireysel özgürlük anlayışının yeni muhafazakârlığın “yeni” ilkelerinden biridir. Yeni muhafazakârlıkta bireysel özgürlük, klasik anlamındaki negatif içeriğiyle yer almakta ve esas olarak devletin ekonomiye müdahalesini asgariye indirmeyi, hatta tercihen bu müdahaleyi tamamen ortadan kaldırmayı ifade eden, idealleştirilmiş bir serbest piyasa ekonomisini, meşrulaştırmak üzere yer almaktadır (1992: 94).

Serbest piyasanın böylesine merkeze oturduğu bir ideoloji anlayışı içerisinde devlet, “toplumun kendisinden fazla bir şey beklememesi gerekliliği” anlayışı üzerine kurulmaktadır. Başka bir deyişle, “yeni muhafazakarlar, meşruiyet açısından güçlü bir devlet istememekte, devletin ekonomik alan içerisinde sınırlandırılmasını talep ederken, toplumsal ve ahlaki işlevlerinin güçlü bir şekilde devam etmesini istemektedirler. Bu çerçevede, siyasetin teknikleştirilmesini, talep etmekte, bunun da işlevsel idareyi ön plana çıkarmakla başarılabileceğini savunmaktadırlar” (Erdoğan, 1998: 64). Yeni muhafazakârlara göre, bireylerin eşitlik ve özgürlüğe dayalı gerçek bir kamu çıkarının gözetilmesi ancak devlet ile güçlü toplumsal çıkarlar arasındaki bağlantının koparılmasıyla mümkün olabilir. Israrla vurguladıkları kanun ve düzen

²⁴ Yeni muhafazakarlığın bu kabulünün yanında klasik muhafazakarlığın insan doğasına bakışıyla, liberalizmin bakışının farklılaştığını da belirtmek gerekmektedir; “Devrimcilik ve liberalizm bireyi Ortaçağ bağlantılarından devlet ve lonca kısıtlarından özgürleştirmeye insanın, doğal ve bölünmez ve vazgeçilmez haklarından eşit bir biçimde yararlandırmaya çalışır. Liberal düşüncesini aksine muhafazakarlar, Hristiyanlığın ilk günah doktrinini benimser ve bu nedenle insanın doğuştan iyi ve özgür olmadığı kanısındadırlar” (Güler, 2007:119-21).

arayışı da ancak küçülmüş ve güçlenmiş bir devlet eliyle gerçekleştirilebilir niteliktedir (2007: 46). Öte yandan, aile, din gibi ulusal gelenekler, piyasa toplumunun gerektirdiği disiplin tutum, sıkı çalışma, itaat, ılımlılık, girişimcilik gibi değerler çerçevesinde yeniden yorumlanarak öne çıkarılırlar. Böylece anti-devletçi liberal öğelerle devletçi otoriter öğeler iç içe geçmiş olur (Özkazanç, 2007: 43). Bu niteliklerinin yanında yeni muhafazakârlığın, kurumsal temeli büyük ölçüde yok olmuş geleneksel kültür ile daha yerleşmemiş ve çok karmaşık, çoğu kez çelişen öğelerden oluşan yeni kültürün uzlaştırılması gibi zor bir misyona sahip olması, anti-komünizm dayanağı ve uluslararası güç ya da egemenlik arayışı gibi nitelikleri de sayılmaktadır (Ergil, 1986: 289).

Güler'e göre (2007) yeni muhafazakârlık 20. yüzyıl'da yeni liberalizmin ekonomik alandan devlet gücünü ve müdahalesini geri çekme siyasetine karşılık sosyal alanda eksikliğini hissettiği otorite ve sosyal disiplinin, din ve aile gibi ideolojik motiflerin öne çıkartılmasını savunmuştur (2007:146). 1980'li yılların başından itibaren ortaya çıkan bu yeni ideoloji, modernizmin ekonomik ve teknolojik özelliklerini kabullenirken kültürel modernizmin bozucu etkilerini en aza indirmeye çalıştığı bir anlayışı benimsemiştir (2007:153). Bu bakış açısı Bora'ya göre, Thatcher ve Reagan'ın iktidarıyla kendini gösteren yeni ideolojik akımın habercisi sayılmaktadır. Özkazanç, yeni sağ politikaların ön plana çıktığı bu iktidar dönemimde kapitalizmin yeni-liberal doğrultuda yeniden yapılandığı, siyasal sistemin sermaye lehine bozulan dengelerin yol açtığı çelişkilerle baş edebilmek için daha otoriter bir görünüm aldığı, toplumsal rızanın örgütlenmesinde otoriter-popülist tarzların önem kazandığı, tüm ulusu hegemonik bir projede bütünleştirmeye soyunan refah devletinden farklı olarak yeni sağ, ulusu kendi içinde bölen bir "iki ulus"

hegemonik projesini gündeme getirmiştir. Ekonomik ve siyasi gelişmelere, kültürel alandaki önemli dönüşümler eşlik etmiştir. Bireyci, rekabetçi, eşitsizlikçi söylemler ile kültürel kimlik merkezli cemaatçi söylemler toplumcu söylemlerin yerini aldı. Yeni sağ, özellikle bürokratik düzenlemelerden hoşnut olmayan, ödedikleri vergilerle refah devletinin giderek artan harcamalarını finanse etmek istemeyen geniş bir orta sınıfın duyarlılıklarına sahip çıktı (2007:41-42). “Daha esnek ve yaygın, daha sistematik ve merkezsiz, olan bu yeni iktidar biçimi, iktidarın içerme-dışlama tarzıyla yakından ilgilidir. Tipik olarak bir girişimci suretinde, tahayüzyül edilmiş aktif, sorumlu, çalışkan, yasalara saygılı vatandaşlar, asıl ulusu oluştururken, hegemonik projeden dışlanan kesimler, sorumsuz, çıkarıcı, bencil, devlete bağımlı, tembel, asi ve mızımız olarak damgalandılar” (Özkazanç, 2007: 50).

Muhafazakarlar için, ihtilalleri önlemenin en iyi yollarında biri, geleneksel liderlik kadrolarını ayakta tutmak, onların işlevselliklerini yitirmelerini önlemektir (Ergil, 1986: 282). Bu tespitten yola çıkılarak muhafazakar değerlendirmede yoğun bir seçkin yanlılık olduğu söylenebilir. Muhafazakarlık ideolojisi içindeki bu lider odaklı anlayış sebebiyle, yeni muhafazakarlık anlayışında da, “yeniden yapılanma sürecinin gerektirdiği kararların hızlı ve etkin şekilde alınabilmesi için, siyasi karar alma süreçlerinin merkezileşerek tek kişide toplandığını; tek kişinin çevresindeki profesyonel-teknokrat kadroların gücünün arttığını ve devletin baskı aygıtlarının güçlendiğini görülmektedir” (Özkazanç, 2007:41-42).

Muhafazalık ile liberalizmin belli unsurlarının karşılaştırılması ve kendi içlerinde tarihsel olarak nasıl farklılaştıklarının belli açılardan ele alan bu tartışma bağlamında, yeni muhafazakarlık ve demokrasi ilişkisine de değinmek anlamlı

olacaktır. Fransız Devrimi'nden başlayarak, kitlelerin siyaset sahnesine doluşmasının yol açtığı tepki olarak doğduğu için, muhafazakâr öğreti, kitle demokrasisine sempati ile bakmaz. Seçkinler yönetimine inanır. Muhafazakâr için, demokrasi en altı karıştırıp, üste çıkarmak gibi bir olumsuzluğu içinde taşır. Denetimsiz ve kaotik kitlelerin önündeki bentleri yıkabilir (Ergil, 1986:274). Bu bağlamda muhafazakârlar, Fransız İhtilali'nden sonra, 19. yüzyıl. sonlarından II. Dünya Savaşı öncesine uzanan ve genel oy hakkı ile sembolize edilen demokrasi zemininin genişlemesine de karşı çıkmış, daha sonra da refah devleti uygulamalarına itiraz etmiştir (Güler, 2007:128). Demokrasinin temel ilkesi olan eşitlik, klasik muhafazakâr düşünce organik ve feodal bir toplum yapısına dayandığı için, olumlu referanslara sahip değildir. Klasik dinlerin mükemmelleştirdiği evren tahayyülünün batı düşüncesine aktardığı, evrende var olan en küçük, organizmadan her şeye gücü yeten ve her yerde bulunan tanrıya kadar yükselen hiyerarşik “büyük varlık zinciri” kabul edilir. Muhafazakar düşünce bireysel ya da toplumsal eşitliği savunmadığı gibi siyasal eşitlikten söz edildiğinde de “aynı düzeye getirilmeye çalışılanlar asla eşitlenemezler” inancı vardır (2007:135). Tüm bu tartışmalar içerisinde görüldüğü gibi, yeni muhafazakâr ve yeni sağ ideolojilerin, demokrasi fikri ile uyumsuzlukları ve çelişkileri ve pragmatik ilişkiler bağlamında ele alınmaktadır.

Yeni muhafazakar ideolojinin politik alanda tanımları, anlamları nasıl değiştirdiğinin söylemsel düzeyde araştırıldığı bir çalışma olarak Albert O. Hirschman “Gericiliğin Retoriği” adlı çalışmasına değinmek gerekmektedir. Hirschman bu çalışmada, refah devletine yönelik eleştirilere dayanarak ortaya çıkan yeni muhafazakârlığı geçmişinden itibaren tepki ideolojisi olarak ele almakta ve temel argümanlarını biçimlendirdiği retorik özelliklerini tespit ederek tartışmaya

çalışmaktadır. Hirschman'a göre, muhafazakârlığın ilerlemeciliğe ilk tepkisi; yasalar önünde eşitliğin ve genel yurttaş haklarının tanınmasını izleyen fikre yani Fransız İhtilali'ne yöneliktir. İkinci tepkisel dalga genel oy hakkına karşı çıkmıştır. Pek çok ülkede genel oy hakkına yönelik ilerleme dereceli olarak sağlanmıştır. Bu nedenle eleştirenler, bir tutum almakta zorlanmışlardır. Üçüncü dalga, refah devleti eleştirisi ve bazı koşullarının geri çevrilmesi ya da reforma tabi tutulması ile ilgilidir.

Hirschman muhafazakârların bu üç tarihsel sürece gösterdikleri tepkilerin üç retorik strateji içinde biçimlendiğini öne sürmektedir. “Aksi tesir doktrini”; ekonomi bilimiyle yakın ilgilidir. Yapılacak bir ekonomik uygulamanın beklenenin aksi yönünde etki yaratacağını iddia etmek, yapılacak olan uygulamanın gerekliliğini ortadan kaldırmakta, meşruluğunu yok etmektedir. Örneğin, ekmeğin fiyatında bir indirim gidilirse, bunun öteki kullanım alanlarına nasıl kayacağı ve ekmeğin karaborsa fiyatlarla satılacağı böylece ekmeğin ortalama fiyatının amaçlandığı gibi düşeceği yerde nasıl yükseleceği gösterilir (1994:39). Hirschman ikinci tez olan “boşunluk tezi”nde ise değiştirme girişiminin beyhude olduğunu, toplumun derin yapıları bütünüyle dokunulmamış durumda kalırken, iddia edilen değişimin genellikle yüzeysel, yapay, makyaj niteliğinde, dolayısıyla hayali olduğunu, geçmişte de böyle olduğunu ve gelecekte de böyle olacağını söylemektedir. Boşunluk tezinin iddialarının ters etkininkinden daha ılımlı olduğu görülür, ancak bunlar değişim ajanlarına karşı da aşağılayıcıdır. Değişime yönelik bir eylemin, “bir çentik açma”da bile yeteneksiz olduğunun kanıtlanması ya da keşfedilmesi, küçük düşmüş değişim savunucularının kendi davranışlarının anlamı ve gerçek motifi hakkında kuşkuya kapılmalarına yol açar. Boşunluk tezi büyük oranda demokrasi kavramı bağlamında anlatılmaktadır. Bu tez çerçevesinde demokrasi hile olarak ve işlevsiz

görüldüğü bir anlam çerçevesinde değerlendirilmektedir (1994:55-7). Refah devleti'nin demokratik hükümetin yanı sıra kişisel özgürlükleri de tehlikeye soktuğu argümanı “tehlikeye atma tezi” çerçevesinde biçimlenmektedir. Argümanın temel yapısı, dikkat çekecek kadar basittir; hükümetin faaliyet alanının genişletilmesine yönelik bir eğilim özgürlüğü tehdit eder. Bir demokratik sistem için ödemek zorunda olduğumuz bedel, devlet faaliyetinin onaylanabilecek alanlarda sınırlanmasıdır. Tehlikeye atma tezi “özgürlük” kavramı bağlamında da ele alınmaktadır. Hayek'e göre, hükümete belirli hizmetleri sağlaması için özel yetki verildiği zaman özgürlük tehlikeli biçimde tehdit altındadır (1994: 127-8).

“Gericiliğin Retoriği”nde refah devleti politikalarının nasıl bir söylem içerisinden olumsuzlandığı ve yine bu söylemsel yapı içerisinde yeni muhafazakârlığın nasıl meşru olarak sunulduğunun izi sürülmektedir. Bu örnek, Özal'ın politik söyleminde hangi temel stratejilere başvurulduğu ve demokrasi anlayışının konuşmalar içerisinde hangi dilsel ve diğer retoriksel unsurlar aracılığıyla dolaşıma geçtiğinin tespit edilmesinin amaçlandığı bu çalışma için oldukça yol gösterici niteliktedir.

2. YENİ SAĞ POLİTİKALARIN TÜRKİYE'DE DEVLET TOPLUM İLİŞKİLERİNE YANSIMASI

2.1. 1980'lerde Türkiye'de Politik Ortam

1980'li yıllar Türkiye'de bir dönüm noktasını ifade etmektedir. “1970'lerin sonundan itibaren batılı ülkeler refah devletinin radikal soldan sıkıştırılmasına karşı otoriter-popülist bir tepki gösterip yeni sağa doğru kayarken, iç savaş boyutlarına varan çok daha şiddetli bir çatışma yaşayan Türkiye'de egemenlerin reaksiyonu açık bir askeri darbe biçimini almıştı. Dolayısıyla 1980 sonrasında Türkiye, küresel kapitalizmin yeni evresine öncelikle darbe eşliğinde başlatılan bir pasif devrim yoluyla yapısal uyum göstermeye zorlandı. Böylece 1980'ler Türkiye tarihine kapitalizmin derinleşmesi ve giderek burjuva hegemonyasının gelişmesinde önemli bir atılım evresi olarak geçti. Küresel kapitalizmin gelişim dinamikleriyle güçlü bir rezonans haline gelen Türkiye, kendine has bir yeni-liberal dönüşüme sahne oldu” (Özkazanç, 2007).

Bu dönemin en önemli ürünlerinden olan 1982 Anayasası anti-demokratik niteliğine yöneltilecek çeşitli eleştiriler dolayısıyla Türkiye'de 1980'li yıllarla ilgili tartışmalarda önemli bir yer tutmaktadır. Anayasa değişikliği dışında, yönetimin askerlerden sivillere devrini de içeren bir “demokratikleşme süreci”ne girildiği ifadesi dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından dile getirilmektedir.

Özkazanç'a göre, üç yıl süren askeri rejimin tüm eylemleri iki ana grupta toplanabilir; “İlki, terör ve anarşinin önlenip, kanun ve düzenin sağlanması amacıyla yapılan eylem ve alınan önlemler. İkincisi ise, darbenin uzun vadeli ve daha iddialı bütüncül yeniden yapılanma hedefleriyle ilgili olanlardır. Burada amaç, “Hür,

demokratik, parlamenter sistemin şimdi olduğu gibi dejenere edilmesine ve tıkanmasına mani olucu ve Türk toplumuna yaraşır bir anayasa ve seçim kanunun” yapılarak yönetimin sivillere devredilmesidir” (Akt; Özkazanç, 1998: 213).

Askeri yönetime göre, toplumsal terör ve kaos, askeri darbe ve sonrasındaki politik alanda yapılan tasfiye çalışmalarıyla sona erdirilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi ilk aylarda yaratılan toplumsal atmosferin yasal alanda da güvence altına alınması amacıyla yoğun bir yasama faaliyetine girişmiştir. Tanör’e göre bunun nedeni çeşitlidir. “Burada askeri müdahale öncesi dönemle ilgili bazı hatırlatmalarda bulunmak yararlı olur. 12 Eylül 1980 öncesinde Milli Güvenlik Kurulu’nun üyesi olan yüksek komutanlar ile bazı sıkıyönetim komutanları, yetki azlığından şikâyetçidirler. Yakındıkları konuların başında da sıkıyönetim kanununda gerekli değişikliklerin yapılmayışı, DGM’lerin kurulmayışı, olağanüstü hal kanunun çıkarılmayışı gibi noktalar gelmektedir. Basitleştirilmiş yasa yapma usulü (beş kişilik yasama organı) sayesinde, yeni Anayasa’dan önce ve sonra yasalar dünyasında köklü değişiklikler yapmışlardır²⁵. Yeni Anayasa projesi hükümetin ülkeyi, kendi ideolojik çerçevesi doğrultusunda yeniden yapılandırmasını ve bunu meşru bir temel üzerine oturabilmesini sağlayacak önemli bir unsurdur. Fakat “yeniden demokratikleşme” adına yapılan yasal değişikliklerin yapılış biçimi anti-demokratik bir yapıya sahiptir. Yasama görevini üstlenmiş olan “Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi olarak iki kutuptan oluşmaktadır. Bu yapılanma içinde bir ast-üst ilişkisi hakimdi, yasa ve anayasa yapımında son söz hakkı ve hükümeti denetleme yetkisi de yalnızca Milli

²⁵ MGK ilk altı ayında 123, dokuzuncu ayında 175, 1981’in sonuna varıldığında da 51 tanesi yeni yasa olmak üzere toplam 268 yasa çıkarmış olacaktı.

Güvenlik Kurulu'nundur” (Tanör, 2000: 38).

Askeri darbe yönetimi ve 1982 Anayasası ile siyasi partilere yönelik getirilen kısıtlamalar, demokratik sürece geçişi engelleyen en önemli unsurlar olarak tanımlanmaktadır ve askeri yönetimin siyasi parti sistemini şekillendirme çabaları başlıca üç araç yoluyla gerçekleştirildiği belirtilmektedir; “1982 Anayasası, 1983’te çıkarılan Siyasi Partiler ve Milletvekili Seçimi Yasaları” (Sakallıoğlu, 1996; 1248). Bahsedilen kısıtlamalar öncelikle parti liderleri için vardır. Parti kurucularının milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmaları gerekmektedir. Milletvekili Seçme Kanunu ise Türkiye Cumhuriyeti Kanunu’ndaki “devletin şahsiyetine karşı cürümler” den mahkum olanlar affa uğramış olsa bile milletvekili seçilemeyeceklerini belirtmektedir. Bunun dışında öğretim elemanları dâhil tüm kamu görevlileri, öğrenciler, özel yasayla kurulmuş banka ve teşekküllerin yönetici, denetici, memurları yasayla gelir sağlayan kamuya yararlı derneklerin merkez kurullarında görev yapanlar, kamu hizmetlerinden yasaklılar, Türkiye Cumhuriyeti Kanunu’ndaki bazı suçları işlemiş olanlar vb. partilere üye olamamaktadırlar (Tanör, 2000: 38). Politik alanın böylesine sınırlandırılması demokratik katılımı sadece oy kullanma davranışına indirgeyen bir uygulamaya dönüştürmüştür. Böylece oluşturulmak istenen depolitizasyon, toplumsal örgütlenmenin en önemli kurumunu, siyasi partilerin önemini azaltarak sağlamış olmaktadır.

1982 Anayasası’nın devletçi düzenlemeleri, parlamenter demokrasinin varlığını zedeleyici ve meşruiyetini yok edici niteliktedir. Halkın seçtiği meclisin yerini atanmış kişilerden oluşan bir meclis almıştır. Meşruiyetini, temsiliyet

niteliğinden almış bulunan millet meclisi yetkilerini askeri yönetimin temsilcisi olan Milli Güvenlik Kurulu'na ve yine onlar tarafında atanmış olan Danışma Meclisi'ne devretmiştir. Yürütmenin başının yetki artışı, yasama, yargı organlarının da özerkliği zedelenmiş ve demokrasinin üç temel ayağı olma niteliğini yok etmiştir. Taha Parla, 1960 Anayasanın temsili niteliğinin sınırlı olduğunu, 82 Anayasası'nı oluşturan kurucu meclisin temsili niteliğinin ise hiç olmadığını belirtmektedir. Devlet içi kuruluş, işleyişinin ve devlet-toplum ilişkisinin düzenlendiği anayasanın bir özgürlüksüzlükler anayasası olduğu değerlendirmesi yapılmaktadır. 1982 Anayasası'nın devlet içi düzenlemelerinin değerlendirmesi şu dört tespit üzerinden yapılmaktadır; “yasamanın gerilemesi”, “yürütmenin üstünlüğü”, “parti hükümetinin zayıflığı”, “yargı bağımsızlığının yok olması”. 1982 Anayasası temsili demokrasinin temel dayanağı olan “parlamentar meşruiyet” (yasama üstünlüğü) ilkesini gölgelemiştir. Yasama yetkisini seçilmiş meclisin elinden alanlar düzenlemeler kapıyı ardına kadar açmıştır. TBMM'nin Bakanlar Kurulu'na Kanun Hükmünde Kararname yetkisi vererek milli idarenin temsilcisi ve vekili olmayan bir kurulu (atanmış kişilerden oluşması) seçimle gelmiş yasama meclisinin yetkilerine ortak etmiştir (Parla; 1986: 56). Buna ek olarak TBMM'ne ait olan yetkiye, 1982'de (sorumsuz) Cumhurbaşkanı'na da ortak etmekle (...Cumhurbaşkanı'da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin silah kullanmasına karar verebilir) kalmamış; bunu olaydan sonra dahi TBMM'nin onayına gerek duymamıştır (Parla, 1986: 56). Yasamanın yetki alanını kısıtlayan bu düzenlemeler, yürütme için aksini yapmakta ve yürütmeyi üstün kılmaktadır. Bu bir başkanlık sistemi midir? sorusuna karşılık Parla, “Sistemin adı söylenmemiş ama öğeleri net biçimde yerine konmamış bir şef sisteminin plebisiter bile olmayan

türüdür” tanımlamasını yapmaktadır. “Başkanlık sistemi değildir çünkü yürütmenin birinci başı olma niteliği ile olağanüstü yetkilerle donatılmış olan cumhurbaşkanı oranlı biçimde sorumlu kılınmadığı gibi seçilişinde halkoyuyla değildir” (Parla, 1986: 57). “Yürütme artık 1961’de olduğu gibi yalnız yasalar çerçevesinde yerine getirilen bir görev değildir. Aynı zamanda doğrudan doğruya anayasadan doğan bir yetkidir. Ayrıca Kanun Hükmünde Kararname çıkarma ve bu yolla kural koyma yetkisi yürütme lehine genişlemiştir. Genel olarak yürütmenin özel olarak da cumhurbaşkanının olağanüstü hallerle ilgili etkinlik oranları artmıştır” (Tanör, 2000: 43). “Yürütmenin başı güçlenirken, ikinci başı olan başkan ve bakanlar kurulu çok zayıftır. Güçlü yürütme derken anlaşılan ve gerçekleştirilen, güçlü parti-hükümeti değil, olağanüstü yetkili devlet başkanı ve yönetim (özellikle askeri bürokrasi) olmuştur. Başka bir deyişle temel siyasal kararlar parlamento çoğunluğuna dayanan parti iktidarları tarafından değil, devlet başkanı, cumhurbaşkanlığı konseyi, MGK üçgeninde alınmaktadır. Siyaset yerini idareye bırakmıştır”. (Parla, 1986: 83). Bu düzenlemeler, merkeziyetçiliğin artmasını sağlamıştır. İdare içindeki özerk kurumların, TRT ve üniversiteler gibi “devlet içinde devlet sayıldığı” bir anayasanın egemenliğinde tasfiyesi sağlanmıştır. Üniversiteler YÖK üzerinden Cumhurbaşkanı’na bağlanmış ve yukarıdan aşağıya bir atamalar piramidi yoluyla yönetilir hale getirilmiştir (Tanör, 2000: 45).

Anayasanın düzenlenmesi ile ilgili vurgulanabilecek bir diğer unsur “parti hükümetinin” zayıflığıdır. Tasarının getirdiği sistemde Bakanlar Kurulu meclis çoğunluğuna dayanan ve seçmenlerin vekâletini taşıyan bir parti hükümeti değildir (Parla, 2000: 59). “Teorik olarak tümüyle meclis dışından atanabilecek kurul, bir yandan genel oyla seçilmemiş olabileceği halde Cumhurbaşkanı ile birlikte yasama

meclisinin üstünde olağanüstü yasama yetkileri kullanabilmektedir. Diğer yandan yürütmenin başı sayılan Cumhurbaşkanı karşısında tam bir bağımlılık durumunda bulunacaktır. Ayrıca seçimlerle ilgili öyle düzenlemeler yapılmıştır ki, siyasal partilerin temsiliyet nitelikleri yok sayılmıştır. Çoğunluk partisinin lehine düzenlemeler yapılmış ve “gerçekten seçim kazanan siyasal partiler” iktidar olarak politik sahnede yerlerini alamamıştır” (Parla, 1986: 59). Yargı bağımsızlığının yok olması, ele alınacak olan dördüncü unsurdur. “Yasama denetiminden çıkan, halkoyuna karşı da sorumlu olmayan yürütme, yargıyı da içinde eritmiştir. Cumhurbaşkanı’na tanınan çok geniş ve tek başına atama yetkileri yoluyla yargı, yürütmenin bir kolu durumuna getirilmiştir. Yürütme yargı denetiminden çıktığı gibi üst kurulları kendi içinden ve özerkçe seçilmeyen ve bir ölçüde yürütmece atanan bir yargının bağımsızlığından ve yargı güvencesinden söz etmenin de olanağı yoktur (Parla, 1986: 61).

MGK’nın Anayasa’nın son halini kesinleştirmesinden sonra, son metin halkoylamasına sunulmuştur. Fakat içeriğindeki anti-demokratik yasalar dışında, halk oylamasının yapılaş şeklinde de aynı yönde eğilimler belirleyici olmuştur. “Anayasa metninin eleştirilmesine izin verilmemiş ve oy kullanmayanların beş yıl süreyle seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakılmasına dair kanun düzenlemesi yapılmıştır. Anayasa oylamasıyla ile Cumhurbaşkanlığı plebisiti birleştirilerek yeni bir baskı unsuruna başvurulmuştur. Anayasa’nın geçici birinci maddesine göre, anayasanın halkoylamasıyla kabulüyle birlikte, MGK Başkanı da Cumhurbaşkanı sıfatını kazanmıştır” (Tanör, 2000: 41).

Tüm bu antidemokratik, yasal, politik ve toplumsal uygulamaların

oluşturduğu politik atmosfer içerisinde dünyada yükselen yeni sağ politikalara eklenme etkinlikleri de yürütülmektedir. Özal'ın 24 Ocak Kararları ile başlattığı yeni-liberal politikaların uygulamaları 12 Eylül askeri müdahalesi sonucunda da MGK tarafından benimsenmiş ve uygulamaların devamına izin verilmiştir. Üç yıllık askeri yönetim döneminde Özkazanç ve Çavdar'a göre bu politikaların uygulanabilmesi için toplumsal ve yasal ortam yaratılmıştır. Özkazanç, 1980'ler boyunca yaşanan bu değişimlerin başlangıç noktası olan darbeyi, yeni sağın kurucu unsurlarından biri olarak kabul etmektedir. Ele alınan toplumsal, ekonomik ve politik gelişmelerin birbirinden kopuk ve tesadüfî olmadığını göstermektedir. Özal'ın Ekonomik İşlerden Sorumlu Başbakan Yardımcısı iken alınan 24 Ocak Kararları ile başlayan ekonomik yeniden yapılanma ve sonrasında, 82 Anayasası ile şekillenen siyasal yeniden yapılanma 1980'lerin genel çizgilerini belirlemektedir. 1983 sonrası ANAP iktidarı da bu alan dâhilinde uygulamada bulunmuş, politik alanda kısıtlayıcı, iktisadi alanda özgürleşimci bir yasal çerçeve oluşturulmaya devam edilmiştir. Darbe hükümetiyle devamlılık ilişkisini sağlayan ikinci unsur ise, yasama faaliyeti ve yeni anayasa ile ilgilidir. "82 Anayasası ve ANAP hükümeti boyunca, yürürlükte kalmıştır. Özal dönemi yasama faaliyeti açısından oldukça yoğun bir dönem olmasına rağmen askeri dönemde çıkarılan birçok yasa varlığını korumuştur" (Özkazanç, 1998: 214).

Tanör, 82 Anayasası değerlendirmesinde 1961 Anayasası'na göre, çok net bir şekilde anti-liberal olduğunu vurgulamaktadır. "Anayasaya ve yapıcılara göre, en yüce değer birey değil, özgürlük ve demokrasi hiç değil, devlet ve Türk milletinin menfaatleridir." (Tanör, 2000: 46). Bu anlayış çerçevesinde müdahale devletin toplumsal-politik alanda iktidarının yeniden kurulması ve her türlü hak ve

özgürlüğünün anayasal anlamda da kısıtlanarak toplumun geneline yayılmasını sağlaması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla “güvenlik, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni” gibi kavramlar gerekçe gösterilerek sınırlandırılmayacak temel hak ve özgürlük yoktur (Tanör, 2000: 47). İnsanın en doğal hakkı olan yaşama hakkı, kişisel özgürlüğü, dokunulmazlığı, güvenliği, özel hayatın gizliliği, din ve vicdan hürriyeti, konut dokunulmazlığı, haberleşme hürriyeti, düşünce, bilim ve sanat özgürlükleri kısıtlanmıştır. En önemli ve yıkıcı düzenlemeler ise demokrasinin en önemli unsuru olan yurttaş katılımını önlemeye yönelik düzenlemelerdir. Bunlar, 1980 sonrası sistematik olarak gerçekleştirilmeye çalışılan depolitizasyonun hayata geçirilme çabalarını ifade etmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü, dernek kurma, grev, toplu sözleşme, sendika kurma gibi sosyal hakların yasaklanması bu ideolojinin sonucudur.

Levent Köker’in (1996) “Özal’ı önemli kılan, fikirlerini ve uygulamalarını haklı gösterme amacıyla kullandığı siyasal dilin Cumhuriyet’in Kemalist/Atatürkçü temellerini, muarızlarına göre “yıkıcı”, yandaşlarına göre “dönüştürücü” niteliği midir?” sorusuyla başladığı makalesinde, Özal’ın kendi fikirlerini ifadelendirme biçiminde, 1983 sonrası Türkiye’nin “sivil toplum” başlığı altında sürdürülen tartışmaların etkisi olduğu saptamasını yapmaktadır. “12 Eylül rejiminden önceki dönemin sol ve sağ mücadelesi içinde yer almış gruplardan bazılarının seslendirdiği, “sivil toplum olmadan demokratikleşmenin olmayacağı” görüşü, özellikle yeni liberal sağ kesimde, rejimi askerlerin etkisinden kurtarma, darbelere son verme, seçilmişlerin atanmışlar üzerinde üstünlüğünü tesis etme biçiminde yorumlanmıştı. Sivilleşme ile demokratikleşmeyi özdeş tutan bu görüş Özal’ın siyasi diline de

damgasını vurmuştur. Burada Özal'ın Türk siyasi hayatı içindeki yerinin değerlendirilmesi bakımından ilgi çekici olan ana nokta, Özal'ın rejimi sivilleştirme olarak dile getirdiği görüşlerini siyasi pragmatizm ile birleştirmiş olmasıdır; Özal'ın açıklamalarında, 12 Eylül rejiminin etkisini sürdürdüğü günlerde “sivilleşme” ile ilgili düşüncelerini sivirtmekten kaçınmış olduğu, demokratikleşmeyi aşamalı bir süreç olarak görüp, uygulamaları zamana yaydığı, en büyük başarılarından biri olarak siyaseti normalleştirmeyi örnek verdiği görülmektedir. Bu tespit, Özal'ın demokrasi anlayışının konuşmaları aracılığıyla nasıl kurulduğu ve ifade edildiğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın da temel iddiasını oluşturmaktadır.

2.2. 1980'ler Türkiye'sinin İlk Başbakanı Turgut Özal'ın Politik Kariyeri

Turgut Özal²⁶, 1980'lerde İngiltere ve Amerika'da önem kazanmış politik ve ekonomik eğilimlerin Türkiye'de öncülüğünü yapmış ve bu bağlamda 1980 sonrası Türk politik hayatında belirleyici olmuş en önemli aktörlerden biridir. Özal, devlet yönetiminde; bürokrat, başbakan yardımcısı, başbakan ve cumhurbaşkanı olarak

²⁶ Turgut Özal, 1927 yılında Malatya'da öğretmen olan Hafize Hanım'ın ve bankacı Sıddık Bey'in ilk çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babasının memuriyet görevi sebebiyle öğrenimini ülkenin çeşitli yerlerinde sürdürdükten sonra, 1950 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Elektrik Mühendisliği bölümünden mezun olmuştur. İş hayatına Ankara'da Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nde başlamıştır. 1952 yılında, ABD'ye giderek ekonomi eğitimi almış ve Türkiye'ye döndükten sonra, yine Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nde çalışmaya başlamış fakat görevine Genel Müdür Yardımcısı olarak devam etmiştir. 1961-1962 yılları arasında askerlik hizmetini Milli Savunma Bakanlığı'nda Bilimsel Danışma Kurulu üyesi olarak yaparken, aynı zamanda Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde ders vermiştir. Turgut Özal, bir süre Başbakanlık Teknik Uzmanlar Kurulu Üyesi olarak görev yapmıştır. 1967 yılında başladığı Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı görevinden 12 Mart 1971 tarihinden ayrılmak zorunda kalmıştır. 1971-73 yılları arasında tekrar ABD'ye gitmiş, bu sefer Dünya Bankası'nda madencilik alanındaki projelerde proje danışmanı olarak görev yapmıştır. Türkiye'ye döndüğünde Sabancı Holding A.Ş.'de kısa bir süre üst düzey yönetici konumunda çalışmıştır.

görev yapmıştır.

Özal, aktif politik hayatına, 1977 yılı seçimlerinde Necmettin Erbakan'ın genel başkanı olduğu Milli Selamet Partisi'nin İzmir adayı olarak adım atmış, fakat seçimleri kazanamamıştır. Daha sonraki politik kariyerinin geri kalanında da islami kesimle bağlarını hiç koparmamış olmakla birlikte ekonomik politikalar anlamında Milli Selamet Partisi'nin politikalarının çok dışında bir çizginin temsilcisi olmuştur. “Milli Selamet Partisi, temel politikalarıyla, yükselen modern kapitalizmin tehdit ettiği alt orta sınıfın temsilcisi olma iddiasındadır. Küçük ölçekli kapitalizmi korumak, Batı'yla tüm bağları koparıp, doğuya dönük bir milli kapitalizm geliştirme amacını gütmektedir” (Ahmad, 1994: 319). Feroz Ahmad'a göre, Milli Selamet Partisi, 1973 ve 1977 yıllarında önce Cumhuriyet Halk Partisi, daha sonra Adalet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi ile kurduğu koalisyon hükümetleri ile siyasal islama o zamana kadar kamunun gözünde yoksun olduğu bir meşruluk kazandırmıştır. MSP ile birlikte, İslami görüş ve geleneklerin yönetim üzerinde doğrudan etkiye sahip olma olasılığı bir gerçeklik halini almıştır.

Özal, kısa bir süre MESS (Madeni Eşya Sanayi Sendikası) Genel Başkanlığı yapmıştır. 1979 yılında Süleyman Demirel tarafından, Başbakanlık Müsteşarı olarak atanmış, aynı zamanda Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı görevini de vekaleten yürütmüştür. “Türkiye ekonomisinde, 1960'larda başlayıp, 1976'da son bulan içe dönük, dışa bağımlı gelişim biçiminden, köklü bir biçimde kopuşu ifade eden, 24 Ocak kararlarının hazırlanmasında ve uygulanmasında ve Özal'ın önemli katkıları olmuştur. 24 Ocak ekonomik kararları ile ekonomide ithal ikameci birikim modelinin terk edilerek “dışa açılma” modelinin kabul edilmesine tanıklık etmiş; hem IMF ve

Dünya Bankası aracılığıyla uluslararası sermayenin hem de yerel sermayenin talepleriyle oluşturulan bu kararlar piyasalarda serbestliğe geçmeyi ve kamu harcamalarına ve hizmetlerine kısıtlamalar getirmeyi hedeflemiştir (Boratav, 1998:122,126).

Özal politik kariyerinde asıl yükselişi 12 Eylül 1980 sonrasında darbe hükümetinde aldığı görev sonucunda olmuştur. 1980-1982 yılları arasında Bülent Ulusu Hükümeti'nde Ekonomik İşlerden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak görev yapmıştır. 22 Haziran 1982 tarihinde patlak veren ve kamuoyunda büyük tepki toplayan “Banker Skandalı”ndan sonra bu görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Özal bu tarihten sonra politik hayatına 20 Mayıs 1983 tarihinde kurduğu Anavatan Partisi'nin lideri olarak devam etmiştir. Milli Güvenlik Kurulu'nun 1 Kasım 1980 tarihinde “demokratikleşme programı” olarak adlandırılabilir bildiriye dayanarak açıkladığı “demokrasi takvimi”ne göre, 1983 yılında da genel seçim olacağı kararı verilmiştir. Sadece üç partinin katılmasına izin verilen 6 Kasım 1983 genel seçimlerinden (Turgut Sunalp'ın sağ-devletçi Milliyetçi Demokrasi Partisi, Necdet Calp'in sol-devletçi Halkçı Parti ve yeni bir oluşum olarak sunulan ANAP) Anavatan Partisi birinci parti olarak çıkmış ve Özal Türkiye'nin 19. Başbakanı olmuştur. Darbe hükümetinin, yeni kurulan diğer partilere veto uygularken ANAP'ın seçime katılmasına izin vermesine zorlayan etkenler olarak, Ulusu hükümetinin izlediği ekonomi politika ve içinde yer aldığı, geliştirmek istediği uluslar arası ittifaklar gösterilmektedir. “Özal hem 24 Ocak Kararları'nın mimarı olması sıfatıyla darbenin ekonomik uygulamalarını yöneten, hem de tam bu nedenle ABD tarafından açıkça desteklenen bir kişi olması nedeniyle, ön plana çıkmıştır” (Özkazanç, 1998: 217). Özkazanç'a göre, “6 Kasım seçimlerinde yeni kurulan siyasi partiler üzerinde yoğun

olarak kullanılan veto kılıcının tek amacı, eski partilerin devamı niteliğini taşıyanları, baştan elemek değil, aynı zamanda artık demokrasi için tehdit olarak algılanan çoğulluğu giderip, iki partili bir sistemi oturtmaktır. 1970’li yılların küçük ideolojik partilerinin etkili olduğu koalisyon hükümetleri istikrarsızlığın esas nedeni sayıldığı için, yeni istikrarlı demokrasi anlayışının temel ilkesi güçlü bir meclis çoğunluğuna sahip güçlü bir yürütme olarak görülmektedir. Seçimler darbe yönetiminin öngördüğü şekilde sonuçlanmıştır ancak daha temel bir beklenti karşılanmış, 1969 yılından sonra ilk kez bir çoğunluk hükümeti gerçekleşmiştir” (Özkazanç, 1998: 215-16).

Ayrıca “Özal 1970’lerde özel sektörde de bir yöneticilik süreci geçirmiş ve ekonomiyi liberalleştirmesini destekleyen büyük sermaye çevreleriyle çok iyi ilişkiler kurmuştur. Öte yandan, Nakşibendi Tarikatı ile olan bağlantıları bilinmektedir ve kardeşi Korkut Özal Milli Selamet Partisi’nin önde gelen üyelerinden biridir. Özal’ın tüm bu kamplarda varolan politik geçmiş bağlantıları sayesinde ANAP’ın 80 öncesi dört eğilimi birleştiren ideolojik yapısı dengeli bir şekilde var olabilmıştır” (Züchrer, 2003: 412). Özal, Anavatan Partisi’nin bünyesinde eklenmiş olarak görülen bu milliyetçi-muhafazakar ideolojileri liberal bir ekonomi anlayışıyla birleştirerek yeni-sağ akımının Türkiye’deki öncüsü olmuştur.

1983 yılı genel seçimleri sonrası başlayan 17. TBMM Döneminde öne çıkan konular genelde Cumhurbaşkanı Evren ile Başbakan ve Bakanlar Kurulu’nun ilişkileri ile ilgilidir. Bu dönemde darbe yönetiminin beyni olan Milli Güvenlik Kurulu ile yürütülen ilişkiler önemlidir. Bu bağlamda ANAP hükümeti Kurul’la

ters düşmemeye ve yakın ilişkileri devam ettirmeye özen göstermiştir (Tanör, 2000). Bu dönem içerisinde yapılan yasa değişiklikleri genelde ekonomiyle ilgilidir. Çavdar'a göre bu dönemde anti-demokratik bir siyasal ortam içerisinde 24 Ocak Kararları'nın tam anlamıyla yerleştirilmesi ve uygulanabilmesi sağlanmıştır.

25 Mart 1984 yerel seçimleriyle birlikte 1983 seçimlerindeki yapay partileşme eğilimi yerini yavaş yavaş doğal bir parti oluşum sürecine bırakmaya başlamıştır. Askeri yönetimin partileri olan HP (1984) ve MDP (1986) kendilerini feshetmişlerdir. Yeni parti yapılanmaları oluşmuş, feshedilmiş partilerin artık bağımsız olan milletvekillerini gruplara çekme yarışına girilmiştir. Siyasal partiler arasındaki bu hareketlilik 28 Eylül 1986 Milletvekili ara seçimlerine kadar sürmüştür. Partilerin yeniden yapılanması sürecinde halen yasaklı olan 80 öncesi partilerin siyasi liderleri yasal olmayan yollardan politik alan içerisinde yeniden yer almaya başlamışlardır. Bu durum 1982 Anayasası'nın getirdiği, siyasetçilerin bir bölümü için 5 ya da 10 yıl süreli siyaset yasağının bahsedildiği geçici 4. maddenin halkoylamasıyla değiştirilmesi tartışmasına yol açmıştır. Evren yasakların kaldırılması yönünde fikir beyan ederken Özal yasakların kaldırılmaması için kampanya başlatmıştır. “Hayır” oyu için uygulanan bu kampanya süreci Özal'ın demokrasi anlayışını ortaya koyan önemli dönemlerden biridir. Özal, halkoylaması²⁷ sonucunda politik alana geri dönen liderlerin eski seçmen kitlelerine ulaşabilmelerine fırsat vermeden erken seçim kararını açıklamış ve 29 Kasım 1987 tarihinde milletvekili genel seçimleri yapılmıştır. Seçim öncesi iktidar partisinin yaptığı önemli seçim yasası değişiklikleri sayesinde ANAP yine seçimlerden birinci parti

²⁷ Halkoylaması 6 Eylül 1987 günü yapıldı ve sonuçta “evet” oyları kılpayı bir farkla “hayır” oylarından fazla çıkmıştır (% 50.16 evet, % 49.84 hayır (Tanör, 2000: 69).

olarak çıkmıştır. Bu seçimlerden itibaren, partiler için seçime katılma konusunda kolaylıklar sağlanmıştır²⁸. Tanör'e göre, bu değişiklik, demokratik bir anlayıştan dolayı mı yoksa muhalefet oylarını bölmek için mi yapıldı sorusunu beraberinde getirmiştir. Dönemi ele alan incelemelerde, 1987 seçimleri sonrası 26 Mart 1989 yerel seçimlerine kadar geçen dönemde çok önemli bir siyasi faaliyet olmadığı vurgusu yapılmaktadır. Bu dönemle ilgili önemle üzerinde durulan konular, Özal'ın ailesiyle ilgili yapılan "hanedan" suçlamalarıdır. Ayrıca, Özal'ın hayatıyla ilgili açığa çıkarılmamış çok önemli bir olay olan (18.06.1988) Kartal Demirağ tarafından gerçekleştirilen suikast girişimi bu dönemde olmuştur. ANAP 26 Mart 1989 yerel seçimlerinden SHP birinci parti olarak çıkmış ve iktidar partisi yerel düzeyde üçüncü parti durumuna düşmüştür. Bundan sonra Türkiye'nin ve Özal'ın politik hayatını belirleyecek olan gelişme cumhurbaşkanlığı seçimleri olmuştur. 6 Kasım 1989 tarihinde Kenan Evren'in görev süresinin son bulması üzerine, Turgut Özal adaylığını açıklamıştır. Demirel ve Baykal (SHP Genel Sekreteri) Özal'ın adaylığına partilerinin karşı olduklarını beyan etmişler, seçimi protesto ederek oturuma katılmamışlardır.

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı görevine başlamasından sonra hükümeti kurmakla Yıldırım Akbulut görevlendirilmiştir. Yıldırım Akbulut dönemi Özal'ın Cumhurbaşkanlığı görevi, kapsamı dışında uygulamaları dolayısıyla çok tartışılmaktadır. "Akbulut dönemi "Özal'ın Cumhurbaşkanlığı" olarak tanımlanmaktaydı. Bunun anlamı da şudur ki, parlamenter rejimlerde yürütme gücü başbakan ve bakanlar kurulu eksenliken, Türkiye'de bu dönem Cumhurbaşkanının

²⁸ Yapılan değişikliklere göre, siyasal partilerin seçime katılabilmeleri için gerekli olan koşullar, yani il ve ilçelerin üçte ikisinde teşkilat kurmuş ve büyük kongresini yapmış olmak ya da TBMM'nde grup sahibi olmak koşulları aranmayacaktır (md.6).

yürütmenin fiili ve gerçek başı haline yükseldiği dönem olmuştur. Bunda Özal'ın yönetme tutkusu, Anayasa'nın Cumhurbaşkanı hem sorumsuz sayması hem de önemli yetkilerle donatması, Akbulut ve hükümetinin konumlarını esasta, Özal'a borçlu olmaları gibi pek çok etken rol oynamıştır” (Tanör, 2000: 80). “Özal politik hayatı boyunca popüler bir lider konumundaydı. Popülerlik liberal-muhafazakârlık sentezini kendi kişiliğinde somutlaştıran Özal'ın kişilik özelliklerini medyatik yöntemlerle halka duyurma tekniğine dayanıyordu. 1980'li yıllarda Anavatan Partisi seçim propagandasında kullandığı medyatik reklâmcılık teknikleriyle siyasetin medyatikleşmesinin önünü açmıştır. ANAP'ın propagandasında özellikle Özal'ın kişiliği, ailesi, hal ve tavırları, giyim kuşamı, konuşma üslubu, öne çıkarıldı ve bu oldukça etkili olmuştur.

2.3. Yeni Sağ Politikaların Oluşturulmasında Turgut Özal'ın Katkısı ve Özalizm

Yasal ve politik çerçevesi çizilen, 12 Eylül Darbesi ile başlayan, Özal ve Anavatan Partisi'nin politik alana girmesiyle liberal bir yön kazanan değişim, bugün için de bulunan toplumsal koşulların temel dinamiğini oluşturmaktadır. Bu tarihten sonra politika, demokrasi, devlet, yurttaş, katılım, sivil toplum temsiliyet, gündelik hayatın içeriği gibi kavramlar yeni bir şekilde tanımlanmışlardır. Böyle bir anlam ifade ettiği için 80'ler günümüzdeki toplumsal dinamiği tarif ederken kaçınılmaz başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.

24 Ocak Kararları ile başlayan ekonomik yeniden yapılanma ve sonrasında 1982 Anayasası ile şekillenen siyasal yeniden yapılanma aslında bu dönemin genel başlıkları olarak kabul edilebilir. Bu dönemi tanımlayan en önemli terim “Özalizm”

dir. Özalizm, yeni-liberal ve yeni muhafazakâr unsurları birleştiren yeni sağ politikaların Türkiye’deki uygulamasını ifade etmektedir ve Reaganizm ve Theatcherizm diye başkan isimleri ile anılan, reel yeni liberalizmin politikaları ve uygulamalarını anlatan görüşlerin Türkiye’deki ifadesidir. Stuart Hall’a göre, “Böyle bir yeni yönetim zihniyetinin ortaya çıkışı ne salt Türkiye’ye özgü bir olgudur ne de karizmatik bir liderin atılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu dönemi ve Özalizmi kapitalist sanayileşme ve modernleşme süreçlerinin yarattığı krizlerden doğan farklı yapısal eğilimlerin ve bu eğilimler temelinde (ve onlara karşı geliştirilen) politik mücadelelerin bir sonucu olarak değerlendirmek daha doğru olur” (Hall, 1990). Özkazanç’a göre Özalizm, serbest piyasa ekonomisine dayalı bir sisteminin geliştirilebilmesi için, gerekli düzeni sağlamak adına, devletin disipline edici aygıtlarını stratejik olarak kullanma fikrini içerdiği ölçüde, ne klasik liberal ne de tipik muhafazakar ideoloji şeklinde tanımlanabilir. Yeni-liberalizm ile yeni-muhafazakârlığın bir karışımı, Özalizm için daha doğru bir tanımlama olur. Bir kez daha ifade etmek gerekirse, Özalizm, özgün, Türkiye’nin koşullarını ifade eden bir program olmaktan çok bir yerel uygulamanın adı gibi anlaşılmaktadır.

Özalizm ekonomi politikalarının belirleyici olduğu, toplumsal istikrar ve demokrasi gibi kavramlarında yine ekonomik alanın istikrarı ve gelişimi için istendiği, özlendiği bir anlayışı ifade etmektedir. Böyle bir anlayış içerisinde Özal 12 Eylül darbesinin memleketi uçurumdan kurtardığını sıklıkla ifade etmektedir. Anavatan Partisi’de yeni toplumsal ortamın ihtiyacı olan politikaları sağlayacak parti olarak sınırları darbe yönetimi tarafından belirlenmiş yeni politik alana girmiştir. “Demokrasiyi sağlamak için gerekli bir müdahale olarak tanımlanan 12 Eylül askeri darbesi sonucunda, asker verdiği sözü tutup yönetimi sivillere teslim

etmiştir. Böyle bir atmosfer içerisinde 1983 yılı Milletvekili genel seçimlerine, eski partilerin devamı olan zihniyete karşı, alternatifi olmayan bir parti olarak ANAP'ı ön plana çıkarmaktadır”(Yarar, 1997: 58-59). Anavatan Partisi, 1980 öncesi partileri terörün, istikrarsızlığın ve toplumsal bölünmenin kaynağı olarak nitelendirmekte ve buna karşılık kendisinin yeni bir parti oluşunu toplumsal tarafları birleştirme fikri aracılığıyla temellendirmektedir. “Özal'ın kimseyle açık bir siyasi çatışmaya girmeden siyasette hoşgörüyü savunan, Türkiye'nin sorunlarını kararlı bir icraat yoluyla çözümlenecek ekonomik, toplumsal sorunlar olarak sunan, yüzü ileriye dönük pozitif söylemini yeniliği karşısında sadece 12 Eylül öncesi değil, onun doğal bir uzantısı gibi görünen 12 Eylül Darbesi ve partileri de eski olarak kodlanırlar”(Özkazanç, 1998: 217).

Özalizm kavramını tanımlarken Anavatan Partisi'nin bu politik atmosfer içindeki yerine ve temel niteliklerine değinmek gerekmektedir. Çünkü Özalizmin ideolojisini ifade eden eski-yeni ikiliği söylemini kuran unsurlardan biri de Anavatan Partisi'nin kendini konumlandığı yerdir. Evren'in açıklamalarına göre, ülkede kaos ortamı askerin müdahalesi sonucunda yatıştırılmıştır. Askıya alınan demokrasi yeni bir demokratikleşme sürecinin uygulanmaya konmasıyla başlatılmıştır. 1983 seçimlerinde askerinde beklemediği bir biçimde iktidara gelen Anavatan Partisi, kendisini demokratik sürecin uygulayıcısı, temsilcisi saymaktadır. Sakallıoğlu'na göre, Anavatan Partisi yani Özalizmin politik alandaki adı, ideolojik görünmemeye özen gösteren, pragmatik, modernleşmeden yana Kemalist umdelere değil, ancak geleneksel değerlere saygılı, serbest piyasaya bağlı bir bürokrasiye yaslanarak muhafazakar kitleleri merkezci bir anlayış etrafında sistemle bütünleştirmiştir” (Sakallıoğlu, 1995: 68).

Toplumdaki siyasi kaosun çözümü ve ülkedeki yeni oluşumu ifade etme iddiasında olan Anavatan Partisi Levent Köker'e göre her ne kadar yeni bir parti olarak kendini sunsa da geriye bakıldığında Özal'ın siyasi geçmişiyle bağlantılı olarak kadro ve siyasi anlayış bakımından 1980 öncesi siyasi oluşumlarla arasındaki devamlılık ilişkisi bilinmektedir. Üyelerinin özellikle Adalet Partisi kökenli olduğu tespiti yapılan araştırmalarda ortaya konmaktadır. Ancak siyasi katılım anlamında yaratılan kısıtlamalar nedeniyle, "1980 öncesi siyasi partilerin kapatılması ve üst düzey yöneticilerine siyaset yasağı konması" nedeniyle politik alan daha önce siyaset deneyimi olmayan insanlar da katılmıştır. Eski yüksek bürokratların yanı sıra, daha çok serbest meslek sahiplerinin de aralarında bulunduğu yeni siyaset adamları, bir bakıma ANAP'ın geçmiş siyasi partilerden farklılığını üzerine inşa ettiği zemini meydana getirmektedir" (Köker, 1996: 1254). ANAP, 1980 öncesi Adalet Partisi'nin liberalliğini, Milliyetçi Hareket Partisi'nin milliyetçiliğini, Milli Selamet Partisi'nin muhafazakarlığını, Cumhuriyet Halk Partisi'nin de sosyal adaletçiliğini bir araya getirmişlerdir. Bu anlamda ANAP "ideolojik akım ve çıkar gruplarının garip bir koalisyonu" olarak değerlendirilmektedir. "Bu devamlılığın en önemli göstergelerinden biri Anavatan Partisi'nin kurucu genel başkanı Turgut Özal'ın 1969'daki Devlet Planlama Müsteşarlığı'ndan 1979'da II. Milliyetçi Cephe hükümetindeki Başbakanlık Müsteşarlığı'na uzanan kariyeridir" (Köker, 1996: 1253).

Özalizm anlayışı içerisinde, politik olarak Anavatan Partisi üzerinden kurulan eski-yeni ikiliğinin en belirgin biçimde hissedildiği alan ekonomidir. Özalizmin ekonomik boyutunu ifade eden yeni liberal politikalarının Türkiye'de uygulamaya konması 12 Eylül Darbesi'nin gerçekleşmesinden önce Demirel'in

azınlık hükümeti döneminde alınan 24 Ocak Kararları ile gerçekleştirilmiştir. “1980’lerde ülke ekonomisi büyük bir bunalım içerisine girmiştir. Bir yandan döviz darboğazı diğer yandan mal temelinde karşılaşılan kıtlıklar, enerji üretiminin yetersiz oluşu, petrol ve yan ürünlerinin ithal edilememesi, görülen, hissedilen krizi somutlaştırmıştır” (Çavdar, 1995: 259). Özal’ın hazırlanmasında ve uygulanmasında önemli katkılarının olduğu 24 Ocak Kararları ile “daha önce geçerli olan ithal ikameci sanayileşme modeli terk edilerek, dışsarıya dayalı bir gelişme anlayışı benimsenmiştir. Dünya pazarları ve uluslararası para piyasalarıyla bütünleşmek ve ödemeler dengesini sağlamak amacıyla, IMF istikrar politikaları güdümünde bir yapısal uyum programı yürürlüğe konmuştur. Böylece Türkiye ekonomisi, serbest faiz ve döviz kuru politikaları ve düşük emek maliyetleri aracılığıyla dışsarıya yapabilir duruma getirilmiştir. Bu politikaların uygulanması kaynakların sektörel dağılımını ve egemen sınıfların iç bölünmelerini yeniden yapılandırmıştır. Sınıf tabanlı ekonomik taleplere yani sendikal örgütlenmeye, ücret müdahalesine, köylünün desteklenmesi talebine karşı kötü ve ödünsüz bir çizgi izlenmiştir (Boratav, 2005: 153).

Tarıma yönelik popülist politikaların adım adım zayıflatılması ve kaynakların doğrudan kent merkezli sermaye gruplarına aktarılmasıyla birlikte tarım kesimi siyasi partiler yoluyla sesini duyurma ve sistemden payını alabilme olanaklarını yitirmiştir (Boratav, 1991). Birikim tarzının en başarılı olduğu alan ihracatta serbestiye gidildikçe, sanayinin kar marjlarının görece olarak yükseldiği gözlemlenmektedir. 1980’li liberal yıllar, devlet politikaları aracılığıyla sınıf dengelerinin emek aleyhine, sermaye lehine döndüğü ve bu nedenle sermaye için yüksek karlı olan yıllardır (Boratav, 1991; 39). Sistemden en karlı çıkan büyük

sanayi, ticaret ve finans sermayesi dışında, “kentlerde, özellikle iç ve dış ticaret, inşaat ve finansla ilgilenen kesimler ile KOBİ’ler” öne çıkmıştır. Kentsel gruplar içinde, sermaye gruplarının yanı sıra, birikim modeline paralel olarak, hızla gelişen yeni hizmet sektöründe çalışan profesyonel kesimler sisteme rahatça eklemlenmiştir. Bunlar arasında özellikle, bankacılık ve finans, dış ticaret, iletişim ve medya, işletmecilik, turizm, reklamcılık ve pazarlama, mühendislik gibi sektörlerde çalışanlar öne çıkmıştır (Boratav, 1991)

Boratav’a göre, yeni birikim tarzının temel hedeflerinden biri, dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmektir. Bu nedenle 24 Ocak Kararları başta IMF ve Dünya Bankası olmak üzere uluslar arası para çevrelerince ısrarla desteklenmiş, Türkiye yapısal uyum politikalarını başarıyla uygulayan bir örnek ülke olarak sunulmuştur. Uluslar arası kapitalizm, Washington oyaşması yaftası altında (yani ABD, IMF ve Dünya Bankası’ndan oluşan bir güç odağından kaynaklanan) yeni liberal savları üçüncü dünyaya ihraç etmede, bunları az gelişmiş ülkelerin sermaye grupları, seçkinleri ve yöneticileri karşısında, saygınlık kazandırmada başarılı olmuştur. “Başka seçenek yoktur” sloganı, 20. yüzyıl. boyunca dünya coğrafyasının doğusunda ve güneyinde müdahaleci–planlamacı ve korumacı sosyalizan ve kapitalist kalkınma deneyimlerinin olumlu sayfalarının unutulmamasına, göz ardı edilmemesine katkı yapmıştır (Boratav, 2005: 213).

Özalizm kavramının en önemli unsurlarından biri de Cumhurbaşkanlığı döneminde uygulamaya çalıştığı “güçlü cumhurbaşkanı” anlayışıdır. Köker’e göre (1996), 1982 Anayasası, Anayasa düzeni dışındaki öğelerin yarattığı, “güçlü cumhurbaşkanlarından” anayasal düzenin yarattığı “güçlü cumhurbaşkanlığı”na

uzanan bir yol olarak özetlenmektedir. Bu bağlamda, “Özal cumhurbaşkanlığını siyasi ve ekonomik konularda inisiyatifini elde tutmanın bir aracı olarak kullanmıştır. Özal, 1982 Anayasası’nın Cumhurbaşkanı’na verdiği geniş yetkileri kullanan bir Cumhurbaşkanı olmuştur ve başbakanlık yetki sınırları dahilinde hareket etmeye devam etmiştir. Bu durumu Tanör şu sözlerle vurgulamaktadır;

İç ve dış politikanın temel, hatta bazı ikincil konularında girişim Cumhurbaşkanı’nın eline geçti. Özal sürekli ve düzenli ekonomik brifingleriyle ekonomiye ve Zonguldak grevi ve kömür ocaklarının geleceği konularındaki direktifleriyle sosyal hayata, Körfez bunalımındaki telefon diplomasisiyle de dış politikaya yön vermeye koyuldu. Milli Güvenlik Kurulu’nun başkanı olması, gerektiğinde Bakanlar Kurulu’na başkanlık etmesi nedeniyle ve olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerindeki yetkisini de sonuna kadar kullanarak, iç ve dış güvenlik konularında da ön plana çıktı (Tanör, 2000: 82).

Özal’ın bu çıkışındaki dayanak noktası, anayasanın geniş yetkilerle donatılmış Cumhurbaşkanlığı düzenlemesidir. Mevcut anayasanın yeterince güçlü bir cumhurbaşkanı öngörmediğini öne sürerek “başkanlık sistemi”ne geçilmesini, cumhurbaşkanının yetkilerinin artırılmasını, halk tarafından seçilmesini istemiştir.

Yeni sağın politikaların uygulanış biçimlerinin ve sonuçlarının İngiltere ve Amerika’daki deneyimlerden farklı olduğu belirlemesi, Türkiye’deki uygulamanın temel niteliklerini irdelemeyi gerektirmektedir. Bu tartışmalar içerisinde öncelikle belirtilmesi gereken nokta, Türk yeni sağının hem ekonomik alanda hem de politik alanda başarısız ve meşruiyet sağlayamamış bir proje olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Yani Türkiye yeni-sağı hegemonik bir proje olarak incelerken, hegemonyanın kurulamamış olmasına ve hegemonya krizinin geçerli olduğuna

dikkat çekilmektedir. “Yeni sağın hegemonik olmayan bir program izlediği yani pasif devrime daha yakın bir, iki ulus projesine dayandığı söylenebilir. Hatta iki ulus projesi bile tutarlı biçimde izlenememiş, tekeller, faizciler, rantçılar, spekülâtorlerden oluşan birinci ulusun kapsamı çok dar kalmıştır. İzlenen birikim tarzı siyasi açıdan yeterince geniş bir kitleyi tatmin edememiştir. Giderek genişleyen ikinci ulus ise içine, işçileri, köylüleri, memurları, işsizleri, zanaatkarları, küçük tüccarı, emekçileri kapsıyordu ve izlenen politikaların tüm maliyeti bu kesimlere yüklenmiştir” (Özkazanç, 1998: 222-3). Yeni sağ, geleneksel ideolojilerin tüm çelişen öğelerini armonize ederek, yeni bir ideolojik sistem oluşturmaya çalışmıştır. Böylece Türkiye’de daha önce hiç var olmamış ve anayasanın kalbinde yer bulacağı bir organik ideoloji oluşturulmaya çalışılmıştır. Milliyetçi muhafazakarlık olarak isimlendirilmiş olan bu projenin başarısız olmuş olmasının nedeni, halk gruplarına (yani birinci ulusa) yararlar sağlamada yetersiz kalmış olmasıdır (Akt, Kaya, 2002: 4-8).

İnsel 1980’lerden bu yana Turgut Özal tarafından yerleştirilmeye çalışılan yeni-sağ politikalar bağlamında liberalleşme eğilimlerini otoriter devlet merkezli anlayışta açılan yegane ciddi gedik olarak değerlendirmektedir. “12 Eylül rejiminin siyasal mimarlarının pek içlerine sindiremedikleri, ama modern zamanların gereği olarak kerhen kabul ettikleri liberalizm, siyasette uzantısı cılız kalan, fırsatçılığı, işbitiriciliği öne çıkaran bir girişimci liberalizmidir. Fakat iktisadi liberalizm, bir tür ilkel sermaye birikimi anlayışı içerisinde, yani üreterek değer biriktirmek yerine, var olan değere el koymaya çalışmayı, siyasal güce dayanarak bu paylaşımdan daha büyük pay kapmayı ön plana çıkarmıştır. 1980 sonrası hakim olan yeni-sağ paradigmanın siyaset anlayışı ekonomizm çerçevesinde tanımlanmaktadır.

Siyasallaşmaya set çeken kontrol mekanizmaları, ekonomik alanda serbestlik öngörmekte ve sonuçta, yegâne hareket alanı olan iktisat, siyaseti kendi içine çekip, onu araçsallaştırmaktadır. Rejim açısından meşru, dolayısıyla icazetli olan siyasi partiler, iktisadi çıkar dağıtımının aracı kurumları olmak zorunda kalmaktadırlar. Toplumsal alanda yaratılan durağanlığın iktisadi hareketlilik ile telafi edilmesi, siyasal ve kültürel mecralara akamayan toplumsal enerjinin iktisadi büyüme alanına boşaltılması amaçlanmaktadır. Siyasal ve kültürel alanda izin verilmeyen serbestliğe iktisadi alanda izin verilmiştir” (İnsel, 1998: 22).

Darbe hükümeti döneminde politik alanda gerçekleştirilen hızlı bir tasfiye süreci ile birlikte sınırlar yeniden tanımlanmıştır. Milli Güvenlik Kurulu'nun yönetimi Türkiye'de tüm insan haklarının ve demokratik unsurların askıya alındığı bir dönemi ifade etmektedir. 12 Eylül askeri darbesiyle tüm siyasi faaliyetler durdurulmuş, demokrasinin tüm kurumları, siyasi partiler kapatılmış, belediye başkanlıkları feshedilmiş, örgütler, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri sona erdirilmiştir. Ayrıca Kenan Evren'in askeri dönem içerisinde yaptığı konuşmalarda; kendini sola ve komünizme karşı konumlandıran, devletin varlığını, bütünlüğünü ve otoritesini vurgulayan devletçi bir söylem hakimdir. Resmi ideolojinin kendini en sert sınırlarıyla yeniden inşa ettiği böyle bir dönemde hem partisiyle hem de uyguladığı yeni-sağ politikalar dolayısıyla kendisini “yeni” söylemi içerisinde kurmaktadır. “Eski” olan anti-demokratik, işlevsiz ve tasfiye edilmesi gerekeni, yeni olan ise demokratik ve her açıdan olumlu olanı işaret etmektedir. Bu nedenle Özal'ın devlet-toplum ilişkisini kavrayış biçimi ve demokrasiye atfettiği anlamların temel varsayımları aracılığıyla ele alınması gerekmektedir.

Yeni sağ politikalar aracılığıyla, devletin ekonomiye müdahalesinin azalacağı bir ekonomik yönetim tarzı öngörülmüştür. Bu anlayışa göre, “Piyasa ekonomisinde var olan rekabet ve uyum, toplumsal refahı kendiliğinden düzenleyecek öz gçlere sahiptir. Devlet, ekonomik alanda doğrudan üretici, dağıtıcı ve düzenleyici olmaktan çıkarılmalıdır. Kamu hizmetleri piyasa düzeni içinde işleyen topluma devredilmelidir. Topluma devredilmeyenler, yerel yönetimlere, gönüllü kuruluşlara devredilmelidir” (Güler, 2005: 97). “Devletin ekonomik ve toplumsal yaşamdaki merkezi rolünün eleştirisi üzerine kurulu zalcı söyleme göre, devlet, ekonomik rasyonallik ile yüklenmiş olan bir yönetim biçiminin parçasıdır. Ekonomik hayat kendi doğal düzenine sahiptir ve devlet olası kararlar içinde en akılcı olanını seçen bir araç olarak idari ve teknik işlevlerine indirgenmiştir. Devletin temel işlevi ulaşım, iletişim gibi alt yapı sorunlarını zmllemek olmalıdır. Teknisist bir anlam yüklenerek, toplumsal ve özellikle ekonomik sorunlar için akla dayalı zmler üreten stratejik bir öncü olarak tanımlanmaktadır” (Yarar, 1997: 64).

Devlet tüccarını ezen, esnafına güçlük çıkararak, işyerine kağıt üreten, bürokrasiye boğulmuş bir hviyetten çıkarılarak ticari ve iktisadi hayatı kontrol eden, vatandaşlarının kötü yola sapmasını engelleyen, iktisadi ve ticari faaliyetlerden neyin yanlış, neyin doğru olduğunu açık ve net olarak tespit eden bir hüviyetle iktisadi faaliyetin içinde bulunacaktır (Ankara Esnaf ve Sanatkarlar Derneği Genel Kurulu’nda Konuşma, Tercüman, 15 Mart 1982).

Devletin anlamının ekonomi politikalarla birlikte uğradığı değişim devlet-toplum ilişkisinde de ani değişimi beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla devletin karşısında yurttaşlığın tanımı da değişmiştir. Yurttaşlık kavramının yeniden tartışılır hale gelmesinin sebebi olarak, refah devletinin dağıtılması, iktidarın artan merkezileşmesi, yerel demokrasinin, zgr konuşma, sendika ve diğer sivil

hakların aşınmasını göstermektedir (Hall, 1995: 170). Devlet kurulmaya çalışılan yeni hegemonik sistemde disipline edici bir aygıttır. Böyle bir yapının karşısında halk, örgütlenmiş toplumsal gruplar olarak değil, devletten beklentilerini asgariye indirgemiş ekonomik olarak aktif, yani işbitirici bireylerden oluşan bir topluluk olarak görülür” (Yarar, 1997: 65). Özkazanç, yeni-sağın iktidar pratiklerinin, hem siyasi hem toplumsal olarak bireylerin siyasal topluma aidiyetleriyle ilgili önemli sorunlar yarattığını hem de vatandaşların yabancılaşmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Yeni- sağ, vatandaşlığı, girişimci-vatandaş modeli ve dini-millî vatandaş modeli olarak iki şekilde kavramaktadır. Vatandaşlığın siyasal boyutunun zedelenmiş olmasının arkasında hiç kuşkusuz milliyetçi-muhafazakârlık ve otorite zihniyetinin yarattığı dönüşümler vardır. Yeni-liberalizmin vatandaşlığın çöküşüne katkısı ise, toplumu piyasaya indirgeyerek kamusal alanın depolitizasyon sürecini derinleştirmesi ve özellikle vatandaşlığın toplumsal anlamını zedelemiş olmasıdır” (Özkazanç, 1997: 39). “Çünkü artık özne modelleri değişmiştir. Kolektif toplumsal özneler –sınıf, ulus da etnik grup özneleri gibi- segmentasyona uğramış ve çağcıllaşmış hale gelirken birey-özne daha çok önem kazanmaktadır. Bireyi bir bütün merkezileşmiş kararlı ve tamamlanmış ego ya da özerk, rasyonel benlik anlamında kavranmamaktadır. Benlik daha parçalı ve tamamlanmamış tarihi olan ve süreç içinde üretilmiş bir şey olarak kavranmaktadır (Hall, 1995: 109). ”Bireyin, ekonomik bireye indirgemesi sonucunda toplumsal iç tutunumu sağlayacak değerlerin giderek zayıflaması gibi temel bir sorun ortaya çıkmaktadır. Yeni liberal politikaların yarattığı toplumsal çözülme sorununun cemaatçi bağlara ve moral değerlere vurgu yapan İslami söylem ile giderilmesi girişim sonucunda söylemsel ve örgütsel olarak İslam, yeni liberal yönetim tekniğinin önemli bir parçası haline

gelmiştir (Yarar, 1997: 64).

Değişen devlet ve yurttaşlık kavrayışı ekonomizm anlayışı çerçevesi içinde yeniden tanımlanmıştır. Ekonomizm anlayışı, ekonomi yönetiminin kamusal bir sorun olmaktan çok devlet politikası gibi örgütlenmesini öngörmektedir. “Yeni piyasa toplumunun oluşumunda otoriter yönetimin asıl rolü kamusal alanın tahribiyle birlikte siyasal özünden sıyrılmakta ve özel alana doğru yapılandırılmış bir toplumsal alan yaratılmaktadır” (Özkazanç, 1998: 351). 24 Ocak Kararları ile toplumun tanıştırıldığı yeni-liberal anlayışın değiştirdiği devlet ve piyasa anlayışlarını en iyi tanımlayacak örnek, 1982 yılında yaşanan Banker Skandalı ile ortaya çıkmıştır. “Bankerler olayının gelişimi bize, piyasanın yöneticiler ve yöneticilerce nasıl algılandığını ve ne tür bir kültürün gelişmeye başladığını mükemmelen göstermektedir” (Özkazanç, 1998: 319). Bu olayla birlikte, devlet ilk kez, vatandaşlar için koruyuculuk görevini üstlenmediği, devlet toplum arasındaki güvenle ilgili ilişki biçiminin dönüşüme uğradığı gözlenebilmektedir. Faize hücumun bu boyutlara varmasında halkın geleneksel olarak, devletin koruyucu gücüne duyduğu güven önemli rol oynamıştır. Oysa devlet bu konuda özel bir kayıtsızlık sergilediği gibi, yapılan açıklamalarla artık yeni bir yaklaşımın geçerli olacağını sinyallerini vermiştir” (Özkazanç, 1998: 320). İzlenen yeni birikim tarzı hükümete yakın, rantıye peşinde yeni bir sınıf oluşturmuştur. Liberalizmin en ilkel biçimi olan bu devlet-ekonomi ilişkisi yeni bir devlet müdahalesi biçimini beraberinde getirmiştir. “Bu müdahale tarzı, merkezileşmiş, kişiselleşmiş ve siyasileşmiştir”(Özkazanç, 1998: 228). Dolayısıyla iddia edildiği gibi bu dönem, “tüm bu serbest piyasa söylemine karşın devletin ekonomiye müdahalesinin azaldığı değil, aksine arttığı bir dönemdir” (Özkazanç, 1998: 227).

Devlet-sivil toplum ilişkisi de 1980'ler sonrasında yeniden tanımlanan alanlardan biridir. “Bu ilişki eksenini belirleyen unsur da yeni-liberal söylemin ekonomizmidir. Özalcı projenin asıl amacı ekonomik çıkarlar çerçevesinde belirlenmiş rekabetçi bir sivil toplum yaratmaktır. Sivil toplumun ekonomik çıkar grupları çerçevesinde örgütlenmesine örnek olarak, yazılı ve sözlü medyanın kamusal söylemi şekillendirmede oynadığı ağırlıklı rol gösterilebilir. Devletin kurumsal yapısı ve sivil topluma müdahalesi açısından konuya bakıldığında devlet eskisinden çok daha merkezi ve otoriterdir” (Yarar, 1997: 65). Tanıl Bora (2005) Özal’ın demokratikleşme ve sivilleşme anlayışının, orduyla ve militarizmle mesafesine ilişkin değerlendirmelerin 1983 sonrası Türkiye’inde “sivil toplum” terimi etrafında sürdürülen tartışmalar bağlamında anlam kazandığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, askeri darbeye tepkiyle liberal bir yönelime giren sağ çevrelerde, rejimi ordu etkisinden kurtarmayı, seçilmişlerin atanmışlar üzerinde üstünlüğünü tesis etmeyi savunmak anlamında dar bir sivil toplum kavramı revaç bulmuştur. Özal da böyle bir atmosfer içerisinde bu anlamda bir sivilleşme arzusunun “kahramanı” olarak takdim edilmeyi başarmıştır. Sivilleşme ile demokratikleşmeyi özdeş tutan görüş, Özal’ın siyasi diline de damgasını vurmuştur. Bora, Özal’ın 1983 sonrası beyanlarında, askerin başta ekonomi olmak üzere, uzmanlık gerektiren birçok konuda yetersiz olduklarını ima ettiğini, gelişmenin şartı olarak kabul ettiği “serbestlik” ile askerliğin gerektirdiği merkezi disiplinin uyuşmazlığını seslendirdiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Özal’ın ona atfedilen “rejimi sivilleştirme misyonunu” fırsatçı bir pragmatizm ile birleştirmiş olduğu tespiti ön plana çıkmıştır. Özal demokratikleşme ile ilgili reformları konjonktürel vesilelere bağlı olarak uygulamıştır. Demokratik hak ve özgürlükleri toplumun olgunluğuna ve

hazır oluşuna tabi olarak aşamalandıran vesayetçi zihniyetin dışına çıkamamıştır (2005: 591).

Özal döneminin ekonomizm dışında ele alınması gereken bir diğer boyutu da popülizm ve politik yozlaşmadır. Laclau'ya göre popülizm, “statükoya düşmanlık, geleneksel politikacılara güvensizlik, sınıflara değil de halka başvurmak, anti-entelektüalizm gibi anlayışların etkin olduğu, toplumsal tabanları tamamen farklı hareketlerin bileşenlerinden oluşan “ortak şey”dir (Laclau, 1998:159-60). Özkazanç, Özal’ın söylemini oluşturan “ortadirek” “işbitiricilik” gibi kavramları bu dönem izlenen politikaların popülist öğeleri olarak değerlendirmektedir ve Özal’ın bu bağlamda izlediği politikaların değişimini de şu sözlerle ifade etmektedir. “Özal’ın ilk dönem faaliyetlerinde “söz değil, icraat, halka hizmet” gibi “ortadireği” hedef alan bir söylem göze çarpmaktadır. Daha sonraki dönemlerde ise uygulanan ekonomi politikalarının “ortadirek” olarak tanımlanan sınıfa değil, daha çok girişimci, sermaye sahibi, yönetime yakın üst tabakaya hitap ettiği ortaya çıkmıştır. Özal popülist söylemleriyle, 70’lerde sola meyleden geniş geçekondulu kitleleri de ele geçirmiştir. Bunu da Türkiye’de her zaman etkili olan küçük üreticilik ideolojisini kullanarak yapmıştır (Özkazanç, 1998). Politik yozlaşma ise Aktan tarafından, “politik karar alma mekanizmasında rol alan aktörlerin (seçmenler, politikacılar, bürokratlar, baskı ve çıkar grupları) özel çıkar sağlama gayesiyle toplumda mevcut hukuki, dini, ahlaki ve kültürel normları ihlal edici davranış ve eylemlerde bulunmaları” olarak tanımlanmaktadır. Siyasi yozlaşma, rüşvet, zimmet, siyasi kayırmacılık ve patronaj, adam kayırmacılık, hizmet kayırmacılığı ve oy satın alma, lobicilik, rant kollama, kamu sırlarını sızdırma ve vurgunculuk, gönül yapma, politik manüplasyon gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Sıralanan tüm bu siyasi

yozlaşma biçimleri hem seçim sürecinde hem de sonrası siyasi karar alma süreçlerinde devam etmektedir. Aktan'a göre, 1980'ler tüm bu yozlaşma biçimlerinin en yaygın ve yoğun şekilde yaşandığı dönemdir. Seçmenin gözünde demokratik usuller, kurumlar ve politikacılar meşruluğunu kaybetmiş, siyasi meşruiyet sorununun temelleri böylece atılmıştır (Aktan, 1992).

Özal temel hedef olarak muasır medeniyetler seviyesine yaklaşmayı belirtmiştir. Onun, uygarlığın/modernliğin maddi veçhesinin şahikası olarak Batı'ya hayranlığı "Batının teknolojisi" karşısındaki, II. Meşruiyete uzanan popüler imgelemde ise her daim canlı olan tutkulu ilginin uzantısıdır (Bora, 2005: 591). Özal'ın ilerlemeci söylemi onun modernist kimliğinin bir yüzü olarak nitelendirilmektedir. Özal Mustafa Erdoğan'ın yorumuyla bürokratik Atatürkçülük yorumunu itibarsızlaştırarak, rasyonel-enstümantalist bir Atatürkçülük yorumunu teşvik etmiştir. Bora, bu tespitten hareketle, Özal'ın rasyonel-enstrümantalist ve pragmatist yaklaşımıyla, liberal bir Atatürkçülük ve modernizm yorumunu temsil ettiğini söylemektedir. Özal'ın devleti araçsal bir mekanizma olarak görmesi, onu aşkınlıştırmaması bu tutumun bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu tespitte Özal'ın iktisat dışı konularda, özellikle "milli birlik ve beraberlik" kavramı bağlamında devletin yüceliğini teyit eden törensel beyanlardan da geri durmadığı bilgisi de eklenmektedir (Bora, 2005: 593).

Özal'ın özgürlük anlayışının temel ayaklarını liberalizmin üç klasik hürriyeti oluşturmaktadır. İlki olan teşebbüs hürriyetine öncelikli bir değer vermektedir. Düşünce hürriyetiyle ilgili özellikle cumhurbaşkanlığı döneminde benimsediği liberal açılımda, aykırı görüşlerin açıklanmasının korkulan sonuçlara yol açmayacağı

güvencesine vermeye yaslanan, onun yanında kötü eylemleri önlemek bakımından faydalı sayan, pragmatik bir hoşgörü/tahammül talebi baskındır. Din ve vicdan hürriyeti konusunda da aynı pragmatik gerekçelendirmeye başvurmuştur (Bora, 2005: 598). Özal'ın özgürlük alanını genişletmeye yönelik girişimler olarak, “1987’de Türkiye vatandaşlarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkının tanınması, Türk Ceza Kanunu’nun 141, 142 ve 163. maddelerinin kaldırılması” anılmaktadır. Ancak bu girişimler, 12 Eylül askeri rejiminin devamlılığında kaynaklanan baskıları sorgulamayan tutumunun yanı sıra, 1990’da Güneydoğu’da fiilen bir özel yönetim rejimini başlatan ‘sansür ve sürgün kararnamesi’ ve iki bini aşkın ‘fikir suçlusunu’ hapsedilmesine yol açan Terörle Mücadele Kanunu ile gölgelenmiştir (Bora, 2005: 598).

Bora (2005) Özal'ın liberalizminin teorik ve sistematik değil, pratik ve pragmatik bir yapıda olduğu tespitini aktarmaktadır. Siyasal demokrasi ile piyasa ekonomisini bir bütün oluşturduğu ve düz çizgisel bir ilişkiyle açıklandığı bir dönemde Özal'ın politikaya yaklaşımı, toplumsal sonuçları doğrudan doğruya ekonomik ve maddi gelişmelere bağlayan “mühendis yaklaşımının” tipik bir örneği olarak tarif edilmektedir (Bora, 2005: 596). Bora’ya göre, Özal'ın söylemi, iktisadi rasyonaliteyi esas alan, hemen her alana dair görüşünü ekonomiyle ilgisini kurarak ortaya koyan, ekonomi terminolojisini her alana uyarlamaya yatkın bir söylemdir (2005:598). Özal politik söylemine Levent Köker’in, Alev Özkazanç’ın, Erol Mutlu’nun, Betül Yarar’ın ve Tanıl Bora’nın bu araştırmada da yaralanılan çalışmalarında ele alınmaktadır. Özal’ın ideolojisinin nasıl bir söylem içinde ifade edildiğine de değinilen bu çalışmalarda özellikle, söylemin öne çıkan öğeleri olarak, “ortadirek”, “vizyon”, “çağ atlama”, “iş bitiricilik” gibi unsurlardan

bahsedilmektedir. Ayrıca Özal'ın, toplumsal-ahlaki yozlaşmaya etkisini belirtmek için özellikle “Benim memurum işini bilir”, “Ben zenginleri severim” gibi popüler sözlerine sıklıkla yer verilmektedir. Özalizmin önemli öğelerinden olan “köşeyi dönme zihniyeti”, “ne yapıp yapıp zenginleşmeye”, “mümkünse düzenli bir çalışmayla değil de kısa bir yol bularak, bir voli vurarak zengin olmaya duyulan heves” Özal'ın söyleminden çıkarılan kalıp ifadeler olarak yer verilmektedir.

II. BÖLÜM: TURGUT ÖZAL RETORİĞİ

1. TURGUT ÖZAL'IN CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİ KONUŞMALARININ RETORİK ANALİZİ

Analiz edilecek olan konuşmaların yapıldığı dönemin genel çerçevesinin çizilmeye çalışıldığı birinci bölümün ardından, bu bölümde Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde yapmış olduğu konuşmalarda demokrasi retorığının nasıl ve hangi stratejilerle kurulduğu incelenecektir. Bu çalışmanın yöntemi olan eleştirel retorik analizi gereği konuşmaların, konuşmanın kendisi, konuşmacı ve konuşmanın yapıldığı yer bağlamında bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle konuşmalarda retorik özelliklerin ortaya çıkarılabilmesi amacıyla konuşmaların türleri, yapıldıkları mekânlar, biçimsel özellikleri, dilsel özellikleri, tematik yapıları ve belirgin retoriksel stratejileri belirlenmeye çalışılacaktır.

Konuşmaların tüm bu unsurlar çerçevesinde değerlendiriliyor olması, eleştirel retorik analizi yöntemi içerisinde “konuşmanın, konuşmacının ve dolayısıyla bağlamın” bu değişkenlerin tümüne göre belirleniyor olması açıklamasıyla gerekçelendirilmektedir. Konuşmaların seslendikleri kitleler, konuşmanın yapıldığı ortam, bir başka deyişle konuşmanın bağlamı, konuşmanın tematik, biçimsel ve dilsel yapısını belirlemekte, yani retoriksel yapısını değiştirmektedir. Bu nedenle konuşmaların ortak ve farklılaşan özelliklerini ortaya koyabilmek ve değerlendirmeler yapabilmek amacıyla tüm bu unsurları alt başlıklar altında ele alan bir değerlendirme yolu izlenecektir.

1.1. Konuşma Türleri ve Mekanlar

Konuşmalardaki retoriksel durumun tespitinde konuşmanın yapıldığı yerin, seslenilen kitlenin belirlenmesinin önemli olduğu Corbett ve Connors'un analizlerinde belirtilmekte ve konuşma yapılan yerin ve seslenilen kitlenin konuşmanın dilini, metnin akışını, cümlelerin yapısını, temalarını ve temaları derinleştirme biçimlerini belirlediği vurgulanmaktadır.

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı dönemine ait yalnızca 19 konuşması yayınlanmıştır. Bu konuşmaların farklı birkaç ana başlık altında toplanabilecek birbirinden ayrı türlerde konuşmalar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu bağlamda Özal'ın tüm konuşmaları; meclis açılış konuşmaları, milli ve dini bayramlarda yapılan konuşmalar, seçimler sonrası yapılan konuşmaları kapsayan “olağan konuşmalar” ve meclis dışında çeşitli organizasyon ve toplantılarda yapılan “diğer konuşmalar” olarak sınıflandırılabilir. Olağan konuşmalar cumhurbaşkanlarının resmi ve rutin konuşmaları olarak tanımlanabilir. Başka bir ifade ile tüm cumhurbaşkanlarının yaptığı, bir gelenek haline gelmiş konuşmalardır. Diğer konuşmalar ise resmi konuşmalar dışında kalan tüm konuşmaları ifade eden, kapsamı değişebilen bir türü ifade etmektedir. Ele alınan 19 konuşma ile ilgili olarak, sadece altı tanesinin olağan konuşma²⁹ olması ilk göze çarpan özelliktir. Geriye

²⁹ Özal'ın Olağan Konuşmaları I. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yemin Töreninde Yaptığı Konuşma (9 Kasım 1989, Ankara) II. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Devir Töreninde Yaptığı Konuşma (9 Kasım 1989, Ankara) III. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Atatürk'ü Anma Günü Münasebetiyle Yaptığı Konuşma (10 Kasım 1989, Ankara) IV. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye Büyük Millet meclisi'nin 18. Dönem 4. yasama Yılı'nın Açılışında Yaptıkları Konuşma (1 Eylül 1990, ANKARA). V. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Konuşmaları (1991, ANKARA). VI. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Yeni Yıl Mesajı (Ankara, 1 Ocak 1992).

kalan 13 konuşmanın, altısı *iktisadi*³⁰, dört tanesi *siyasi*³¹ ve üç tanesi de *kültürel-ideolojik*³² başlıkları altında sınıflandırılabilir konuşmalardır.

Özal'ın olağan konuşmalarını cumhurbaşkanlığı devir töreninde yaptığı bir konuşma, meclis açılışlarında yaptığı üç konuşma ve yılbaşı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı töreninde yaptığı konuşmalar oluşturmaktadır. “Retoriksel başkanlık” kavramı bağlamında başkanlığın yetki sınırlarının genişlemesi dolayısıyla, sadece meclise seslenen değil, meclis dışında da örgütlü, örgütsüz birçok kitleye direk olarak ya da kitle iletişim araçları aracılığıyla seslenen bir başkan modelinin ortaya çıktığı belirlenmektedir. Bu tespitten yola çıkarak Özal'ın da meclis dışında çeşitli (geniş kitleler-küçük gruplar ya da örgütlü-örgütsüz gruplar) kitlelere seslendiği “diğer konuşmaları”nın sayıca fazla olması Özal'ın yetki sınırlarının

³⁰ İktisadi Temalı konuşmaları: I. “Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Kurulundaki Konuşmaları (22 Kasım 1990 ANKARA). II. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın KOSGEB Genel Kurul Toplantısında Yaptığı Konuşma (28 Kasım 1990 ANKARA). III. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın İstihdam Haftası'nın Açılışı nedeniyle Yaptıkları Konuşma (20 Mayıs 1991 ANKARA). IV. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın III. İzmir İktisat Kongresindeki Konuşmaları (4 Haziran 1992 İzmir). V. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Marmara Kulübü Toplantısı'ndaki konuşmaları: Geleceğe Bakış: Değişim, (İstanbul, 16 Ekim 1992). VI. İş Dünyası Vakfı toplantısı'ndaki konuşmaları (İstanbul, 2 Ekim 1992).

³¹ Siyasetle İlgili Konuşmaları; I. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın “Dünya'daki Yeni Dengeler ve Türkiye” Konulu Pazar Toplantılarında Yaptıkları Konuşma (İstanbul, 17 Kasım 1991). II. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın dış politika ve ekonomi açılarından “Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri” adlı uluslararası sempozyumun açılışında yaptıkları konuşma (İstanbul, 5 Kasım 1991). III. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın “Türkiyemiz, Dünya ve Gelecek” Konulu Konuşmaları (21 Mayıs 1990 İZMİR Büyük Efes Oteli). IV. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın “21. Asır Türklerin Asrı Olacak” Konulu Konuşmaları, (22 Mayıs 1991 Bursa- Çelik Palas).

³² Kültürel-İdeolojik Konuşmaları; I. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Dicle Üniversitesi'nin 1992-1993 eğitim-öğretim yılının açılış töreninde yaptıkları konuşmaları: Güneydoğu sorunu nedir, ne değildir? (Diyarbakır, 6 Ekim 1992). II. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Manisa Gazeteciler Cemiyeti'nde Yaptıkları Konuşma (5 Mart 1991 MANİSA). III. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın “2000’li Yıllara Doğru” Konulu Konuşmaları (28 Mayıs 1990 İSTANBUL Bilgisayar Kongresi Atatürk Kültür Merkezi).

genişletilmesi bağlamında tartişmaya ağtığı “güçlü cumhurbaşkanlığı” anlayışının bir yansıması olarak yorumlanabilir.

Meclis ağılış konuřmaları³³ olağan konuşmaları içerisinde önemli bir konumdadır. Özal Cumhurbaşkanını olarak görev yaptığı 9 Kasım 1989- 17 Nisan 1993 tarihleri arasında bir tanesi yemin konuşması olmak üzere üç kez meclis ağılış konuşması yapmıřtır³⁴. Özal’ın cumhurbaşkanlığı döneminde yaptığı meclis ağılış konuşmaları, o döneminin politik gündeminin ele alındığı metinlerde vurgulanmış ve göndermede bulunulmuş konuşmalardır. Bu konuşma türünün, cumhurbaşkanının göreve başladıktan sonra her yasama yılı başlangıcında millet meclisi üyeleri önünde yaptığı resmi ve geleneksel bir konuşma olması bu türü önemli kılmaktadır. Cumhurbaşkanının politik gündemle ilgili tavrı, meclis ve diğer demokratik kurumlarla nasıl ilişkilendiği, müdahale biçimi gibi önemli birçok etmen bu konuşma türü aracılığıyla belirlenebilmektedir. Ayrıca cumhurbaşkanının gündemin belirlenmesindeki etkisi, politik gelişmelere bakış açısı yine bu konuşma aracılığıyla kamuoyuna aktarılmaktadır.

³³ Özal’ın Cumhurbaşkanlığı yaptığı dönem içerisinde, 29 Kasım 1987 tarihinde yapılan 1987 Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimlerine göre belirlenmiş 18. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde, Anavatan Partisi’nin 292 milletvekili, Sosyal Demokrat Halkçı Parti’nin 99 milletvekili, Doğru Yol Partisi ‘nin 59 milletvekili bulunmaktadır. Özal’ın cumhurbaşkanlığı dönemi içerisinden yapılan, 20 Ekim 1991 tarihli, 1991 Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, sonucunda belirlenen TBMM 19. Dönem milletvekillerinin siyasi partilere göre dağılımını ise şöyledir; Doğru Yol Partisi 178, Anavatan Partisi 115, Sosyal Demokrat Halkçı Parti 88, Refah Partisi 62, Demokratik Sol Parti 7.

³⁴ I. konuşma: 31 Ekim 1989’da Cumhurbaşkanı seçilip yemin ettikten sonra TBMM’de yaptığı teşekkür konuşması, II Konuşma: 1 Eylül 1990 tarihinde yaptığı TBMM’nin XVIII. Dönem IV. Yasama Yılını açılış konuşması, III. Konuşma: Eylül 1991 tarihli XVIII. Dönem V. Yasama Yılını açılış konuşması. Özal’ın Cumhurbaşkanı olarak görev yapmaya devam ettiği 1992 yılı içerisindeki yasama yılı başlangıç birleşiminde açılış konuşması yapmadığı ilgili tutanak dergisinden tespit edilmiştir. Bundan sonra bu konuşmalar metinde 1.konuşma, 2. konuşma ve 3. konuşma olarak anılacaktır.

Özal'ın “diğer konuşmalar”ı içerisinde iktisadi, politik ve ideolojik temalı konuşmalar olarak belirlenen kategoriler Özal'ın konuşmalarının yapıldığı yerlere ve seslenilen kitlelere göre belirlenmiştir. 13 konuşmanın altısını oluşturan iktisadi temalı konuşmalar, ekonomi kuruluşlarının düzenlemiş olduğu toplantılarda yapılmıştır. Bu noktada altı çizilmesi gereken unsur, ekonomi kuruluşlarının “Tarım Kredi Kooperatifi”, “KOSGEB”, “İş Dünyası Vakfı” gibi işveren merkezli, örgütlü kuruluşlar olmasıdır. Politik ideolojisinin merkezine “ekonomizm” anlayışını oturtmuş bir politikacı olarak Özal'ın konuşmalarındaki türsel sınıflandırma bağlamında ortaya çıkan bu sonuç politik ideolojisinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Yeni liberal politikaların gereği olarak sendikal oluşumların desteklenmediği, ekonomik alanda sermaye sahibi, girişimci kesimin devlet eliyle teşvik edildiği ekonomi politikalarının uygulayıcısı olarak Özal'ın seslenmek için bu kitleyi seçmiş olması tesadüfi görünmemektedir.

Özal'ın cumhurbaşkanlığı dönemi yapmış olduğu konuşmaların, tür ve mekan özelliklerinin başbakanlık dönemi konuşmalarının özellikleri ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu tespitin çalışmanın tür ve mekan analizi başlığı altında yürütülen tartışmayı derinleştirileceği düşüncesiyle, ele alınan örnekleme dahil edilmiştir. Böyle bir değerlendirme esnasında Özal'ın, başbakanlık yapmış olduğu 6 Kasım 1983'ten, cumhurbaşkanı olarak seçildiği 9 Kasım 1989 tarihine kadar yapmış olduğu konuşmalarında, nerelerde, kimlere seslenmiş olduğunun genel hatlarıyla belirlenmesi bu analizin daha anlamlı bir örnekleme içerisinde gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Öncelikle Türkiye’de başbakanlık konuşmalarının yayınlanması pratiğine baktığımızda cumhurbaşkanı konuşmalarının yayınlanması sürecinde göze çarpan düzen ve devamlılığının bu konuşmalar için geçerli olmadığı görülmektedir. Başbakanın mecliste yapmış olduğu konuşmalar Tutanak Dergisi’nde “Söylevler” bölümünde yer almakta ancak meclis dışı konuşmalar için özel olarak, düzenli kayıt ve derleme çalışması yapılmamaktadır. Yayınlanan başbakanlık konuşmalarıyla ilgili olarak yapılabilecek ilk tespit, Turgut Özal ve Süleyman Demirel gibi politik kariyeri boyunca önce başbakanlık yapmış, sonra cumhurbaşkanı olmuş liderlerin konuşmalarının kapsamlı bir yayın çalışmasına dönüşmüş olmasıdır. Bu bağlamda başbakanlık konuşmaları içinde dönemden döneme değişen kriterlerin uygulandığı ve yayınlama politikalarının başbakanın ya da ekibinin inisiyatifine bağlı olarak belirlendiği söylenebilir.

Özal’ın Başbakanlık yapmış olduğu yapmış olduğu tüm konuşmalar 37 kitaptan oluşan bir seri halinde “Başbakanlık Basımevi” tarafından yayınlanmıştır. Bu konuşmalar, Özal’ın başbakanlık yaptığı süreç içerisinde kaydedilmiş ve yayınlanmıştır. Bu bağlamda Özal’ın konuşmaları, TBMM konuşmaları, Anavatan Partisi grup toplantıları konuşmaları, basın toplantılarında yapmış olduğu konuşmaların metinleri, gazetecilerle görüşmeleri, halka hitap konuşmaları, açılış ve temel atma töreni konuşmaları, bazı kurumların organizasyonlarında yaptığı konuşmalar, televizyon programlarında yapmış olduğu konuşmalar ya da “İcraatın İçinden” programı konuşma metinleri olarak sınıflandırılabilir. Ortalama 200-250 konuşmadan oluşan “Başbakan Turgut Özal’ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları” adlı dört derleme kitapta da, konuşmalar bu temalar altında

sınıflandırılmaktadır³⁵. Özal'ın Başbakanlık dönemi konuşmalarının toplanmış olduğu çeşitli kitaplarda yalnızca, yaptığı konuşmalar değil, katılmadığı davet ve toplantılara yolladığı mesajlar, çeşitli ülke ve kurum temsilcilerine yolladığı mesajlar, gazetecilerin sorularına verdiği yanıtlar, yurt dışı seyahatlerine gidiş ve dönüşünde gazetecilere yapmış olduğu açıklamalarda bulunmaktadır.

Özal'ın altı yıl boyunca altı yıllık süre zarfında yapmış olduğu 1500–2000 arası konuşmayı sınıflandırmak bu çalışma içerisinde mümkün olmadığı için sadece konuşmaların temel tematik başlıkları saptanacaktır. Özal'ın başbakanlık dönemi konuşmalarına bakıldığında; parti grup toplantılarında yapılan konuşmaları, basın toplantıları, meclis konuşmaları, temel atma ve açılış konuşmaları, dış politika ile ilgili yaptığı görüşme ve konuşmalar olağan konuşmalar olarak kabul edilebilir nitelikte resmi ve rutin konuşmalardır. Bu noktada Özal'ın olağan konuşmaları dışında kalan “diğer konuşmaları”nın tematik yapısının tespit edilmesi önemlidir³⁶.

³⁵ “Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Beyanat ve Mülakatları 13.12.1986-12.12.1987” adlı derleme, örnek olarak ele alınıp farklı konuşma türlerinin oranlarını belirleyebilmek için tematik başlıklandırması şu şekilde yapılmıştır; Kitabın tamamı 225 konuşmadan oluşmaktadır; çeşitli kurumun organizasyonlarında yapılan konuşmalar (14 adet), temel atma ve açılış töreni konuşmaları (33 adet), çeşitli gazetelerin temsilcileriyle yapılan görüşmelerin metinleri (50 adet), çeşitli il ve ilçelerde halka hitap konuşması (56 adet), basın toplantısı metni (34 adet), Cumhurbaşkanı ile olağan görüşme sonrası konuşmaları (3 adet), “İcraatın İçinden” programı konuşma metinleri (10 adet) ve diğer televizyon programları konuşmaları (10 adet), Anavatan Partisi'nin TBMM grup toplantısında yapılan konuşmalar (20 adet), bayram ve yeni yıl kutlama mesajları (10 adet), yemeklerde ve çeşitli özel kutlamalarda yapılan konuşmalar (9 adet).

³⁶ **Konuşma Yapılan İdari Kurumlar:** Türkiye İdareciler Derneği, İdareciler Derneği, Marmara Bölgesi Genişletilmiş İl Divanı Toplantısı, Belediye Başkanları ve İl Başkanları Toplantısı. **Konuşma Yapılan İktisadi Kuruluşlar (Dernek, Vakıf, Oda, Kooperatif Statüsündeki Sivil Toplum Kuruluşları ve Bankalar):** Odakule İşadamları ve Sanayicileri Toplantısı, Yapı Kooperatifleri Merkez Birliği Kurulu Toplantısı, Halk Bankaları Milletlerarası Toplantısı, Eskişehir Sanayi Odası Toplantısı, Eczacılar Birliği Olağan Kongresi, TÜSİAD, Erzurum Odalar Birliği Toplantısı, İslam Ülkeleri Banka Temsilcileri Toplantısı, Esnaf ve Sanatkarlar Derneği, Başarılı İhracatçılar Ödül Töreni,

Özal'ın Başbakanlık döneminde ve devamı olarak cumhurbaşkanlığı döneminde, konuşma yaptığı kuruluşların büyük bir çoğunluğunun ekonomi ile ilgili kuruluşlar olduğu görülmektedir. Bu kuruluşların sanayi ve ticaret odaları, çeşitli meslek odaları ve birlikleri, vakıflar statüsünde ekonomik sivil toplum kuruluşları olması altı çizilmesi gereken bir veri olarak belirmektedir. Özal, TÜSİAD, TOBB gibi sermaye sahibi büyük işveren kitleyi temsil eden baskı grupları dışında, bu yapılanmanın il düzeylerindeki kollarında da, örgütlü işveren kitleye seslenmeyi tercih etmiştir. Ancak il düzeyindeki bu örgütlerin, taşra teşkilatları düzeyinde değil, “Mersin”, “Adana”, “İzmir” gibi Türkiye'nin sanayi merkezi olan kentlerindeki meslek örgütleri olduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, Özal'ın ülkenin “ekonomik kalkınma”sının, büyük sanayi merkezleri ve büyük sermaye sahipleri yaratılarak, sağlanabileceği görüşünün bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Özal'ın politikasını belirleyen temel dinamikler bağlamında, gerçekleştirmeye çalıştığı ekonomi reformlarını destekleyici bir faaliyet olarak bu toplantılara katıldığı, toplumda, ekonomik ve ideolojik aygıtları elinden bulunduran sermaye sahibi kitleye seslendiği görülmektedir. Konuşmalarının temel unsurlarını oluşturan, serbest piyasa ekonomisine geçişin sağlanması, özel sektörün gelişmesinin

Emlak Kredi Bankası Ödül Töreni, Türkiye İş Bankası Mimarlık Ödül Töreni, Dünya Ekonomi Vakfı Forumu ve Avrupa Sevk ve İdari Vakfı, TÜSİAD Toplantısı, Uluslararası Tavukçuluk Sempozyumu, Türk-İş Tapu Dağıtım Toplantısı, İstanbul Sanayi Odası Toplantısı, Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliğinin Mersin Bölge Toplantısı, Mersin İhracatçı Birliğinde Toplantısı, Adana Ticaret Borsası Toplantısı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türk-İş, Esnaf Ve Sanatkarlar Derneği, İstanbul Ticaret Odası, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Türk İşadamları ve İhracatçıları Toplantısı, Hükümet Özel Sektör Görüşme Toplantıları, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Bursa Sanayi ve Ticaret Odası.

Konuşma Yapılan Bilimsel Kuruluşlar: İSTAD Bilim Kuruluşunun Toplantısı, TÜBİTAK ödül töreni Organizasyonu.

Konuşma Yapılan Politik-İdeolojik Kuruluşlar: İzmir Gazeteciler Cemiyeti, Ankara Gazeteciler Cemiyeti.

gerekliliği, ekonomik kalkınmanın önemi gibi temaları vurgular nitelikte, konuşma yaptığı yerler de bu politikayı temsil eden önemli destekçilerinin toplandığı organizasyonlardır.

Kalkınmanın temel unsuru olarak bilim ve teknolojiyi gösterdiği, bilim üretmenin çağın önemli atılımı olduğu, savunma sanayi araçlarının üretilebilmesinin, böyle bir teknolojiye sahip olmanın Türkiye'nin son yıllardaki gelişiminin göstergesi olduğu temaları Özal'ın politik anlayışının önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Özalizm dışa açılmayı, teknolojik gelişme sağlamayı, yüksek teknoloji sahibi ülkelerin seviyesine yetişmeyi öncelikli hedef olarak belirlemeyi gerektirmektedir. Bilim çağı, çağ atlamak gibi ifadelerin konuşmalarındaki sıklığı Özal'ın ülkenin bilimsel kuruluşları olan TÜBİTAK gibi bir kurumda ya da bilim ve teknoloji konulu toplantılarda bulunduğunu ve neden konuşmaların içeriklerinde bahsedilen bu zorunlu gündemi dayattığını açıklamaktadır.

Özal'ın başbakanlık döneminde de çeşitli “Gazeteciler Cemiyeti”lerinde belli aralıklarla konuşmalar yapmış olduğu görölmektedir. Özal'ın gazetecilerle yakın ilişkiler kurduğu ve medyanın politik alandaki gücünün farkında olduğu, hakkında yazılan biyografik metinlerden bilinmektedir. Yayınlanmış başbakanlık konuşmalarının önemli bir kısmını belli gazetelerin temsilcileriyle yaptığı görüşmeler oluşturmaktadır. Özal'ın Taha Akyol, Uğur Dündar, Mehmet Ali Birand, Ertuğrul Özkök, Esen Ünür, Derya Sazak, Yavuz Gökmen, Yalçın Doğan, Hasan Cemal, Necati Doğru, Orhan Tokatlı, Muammer Yaşar Bostancı gibi isimlerle çeşitli konularda 200'den fazla görüşme yaptığı ve bunların yayınlandığı görölmektedir. Adı geçen bu isimlerin, ülkede hakim ana akım medyanın önde gelen isimleri, ve en

popüler gazetelerin genel yayın yönetmenleri olması altı çizilmesi gereken bir veri olarak görülmektedir. Bu araştırma içerisinde, Özal'ın sadece gazete temsilcileriyle bu kadar çok görüşme yapmış olması, başbakanın medyayla kurduğu ilişkiyi belirleyebilmek açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir.

Konuşmaların yapıldığı yerlerin, analizde önemli bir veri sağladığı gerekçesiyle başbakanlık dönemi konuşmalarının da örnekleme dâhil edildiği bu küçük araştırma, Özal'ın konuşmalarının mekânsal ve türsel özelliklerinin başbakanlık dönemiyle devamlılık gösterdiği sonucunu ortaya çıkartmıştır. Başbakanlık döneminde konuşma yapılması tercih edilen toplantı/organizasyonlar ve seslenen kitle cumhurbaşkanlığı döneminde de değişmemiştir.

1.2. Konuşmaların Tematik Yapısı

Konuşmalardaki tematik yapıyı belirlemek, Özal retoriğinde hangi noktaların bağlam içine alınıp, hangilerinin dışarıda bırakıldığı, anlamın nasıl bir tematik çerçeve içinde belirlendiğinin, dolayısıyla sınırlılıkların ya da metnin dayatmalarının görünür kılınmasını sağlayacaktır. Bu amaçla, Özal'ın konuşmalarının tematik şemanın belirlenmesi, temsil ettiği politik ideolojinin temel unsurlarının konuşmaları içerisinde nasıl dolaşıma geçtiğinin tespit edilmesinde önemli adımlardan birini oluşturmaktadır.

Temaların alt kategorileri aracılığıyla ayrıntılı olarak incelenmesinden önce, genel olarak yapılabilecek ilk belirleme, Özal'ın politik görüşlerinin konuşmalarında tekrarlar aracılığıyla, dilsel ve tematik unsurlar bağlamında, oldukça belirgin bir biçimde öne çıkmış olmasıdır. Yeni liberal politikaların

ekonomiyi politik alanın merkezine yerleştiren, refah devleti politikalarının aksine, devletin ekonomik ve toplumsal alandaki hâkim ve düzenleyici işlevini sınırlayıp, sadece “gece bekçisi” devlet olarak konumlandırın; ekonomik gelişmeyi, alt yapı, teknolojik gelişme ve iletişim olanaklarının artmasını önemle vurgulayan politik anlayışı Özal’ın konuşmalarının temel noktalarıdır.

Özal’ın konuşmalarıyla ilgili tespit edilmesi gereken ikinci bir unsur, “olağan konuşmalar” ve çeşitli kuruluşların organizasyonlarında yapmış olduğu konuşmalardan oluşan “diğer konuşmalar”ın birbirinden tematik olarak farklılık göstermesidir. Bahsedilen farklılık sadece tematik olarak değil, ele alınan konuların, metin içerisinde kapladığı alan ve metnin akışındaki konumları açısından da gözlemlenebilir niteliktedir. “Demokrasi”, “temel haklar ve özgürlükler”, “insan hakları”, “hukuk devleti”, “terör sorunu”, “vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü” gibi direk olarak ekonomi temasıyla bağlantılı olmayan politik konular olağan konuşmalarda daha kapsamlı ve ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bunun yanında Özal’ın “diğer konuşmaları” içerisinde değerlendirilen iktisadi temalı konuşmalarda yukarıda bahsi geçen temalara neredeyse hiç değinilmediği, sadece ekonomik kalkınma kategorisi içerisindeki temalara değinildiği görülmektedir.

Yaklaşık üç yıl süren cumhurbaşkanlığı dönemi içinde, Özal’ın konuşmalarında aynı gündemi ele aldığı tespit edilebilmektedir. Özal söyleminin “standart gündemi” olarak belirlenebilecek olan bu temalar, siyasal seçim dönemleri ve özellikle Körfez Krizi’nin yaşandığı dönemde mevcut standart gündeme eklenmektedir. Ancak bu güncel konular yine de metnin akışı içerisinde merkezi bir yerde konumlanmamakta, konuşmanın sonuç bölümünde ele alınmaktadır. Özal

retoriğinin genel sınırlarını ve içeriğini belirleyen bu tematik çerçeve; “ekonomik kalkınma” ve “demokratik rejim” temel kategorileri altında unsurlarına ayırarak incelenmeye çalışılacaktır. Temaların konuşmaların geneli için belirlenmiş ortak unsurlar olduklarını belirtmek gerekmektedir. “Ekonomik kalkınma” kategorisinin “serbest piyasa ekonomisine geçiş”, “alt yapının gelişmesi” ve “teknolojik gelişme” olarak belirlenen alt kategorileri, tüm konuşmalarda, belirgin bir sıklıkta kullanılmaktadır. “Demokratik rejim” kategorisi ise devletin ve yurttaşlığın nasıl tanımlandığını ortaya koyamaya çalışan “devlet toplum ilişkisi”, “temel hak ve hürriyetler”, “siyasal katılım” alt başlıkları çerçevesinde ele alınacaktır.

1.2.1. Ekonomik Kalkınma

1.2.1.1. Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş

Özal, ithal ikameci birikim modelinin terk edilip, serbest piyasa ekonomisine geçişi ifade eden ve 1980’li yıllarda başlayan değişim dalgasının miladı olarak kabul edilen “24 Ocak Kararları”nın mimarı ve uygulayıcısı konumundadır. Türkiye’de serbest piyasa ekonomisine geçişin sağlanmış olması, gerçekleştirilmesi amaçlanan ekonomik kalkınma hamlesinin uçayağından birini oluşturmaktadır. Serbest piyasa ekonomisine geçiş, Özal retoriğinin en önemli unsurlarından olan “dışa açılma” ve “dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında yer alma” gibi söylemlerinin ön şartı olarak konumlandırılmaktadır. “Bölgede hakim güç olmak” olarak belirlenen dış politika hedefini gerçekleştirebilmek için öncelikle serbest piyasa ekonomisine geçilmeli, ülkede gerekli düzenlemeler yapılmalı, yaratacağı dezavantajları halk “fedakarlıkla” karşılamalıdır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu atmosfer içerisinde, hem ekonomiyle ilgili problemlerin hem de demokrasiyle ilgili engellerin üstesinden gelebilmek için çözüm olarak sunulan “serbest piyasa ekonomisine geçiş”, konuşmalarda ayrıntılı olarak birçok alt tema bağlamında ele alınmaktadır. “Türk lirasının geçirdiği konvertibilite”, “döviz rezervlerinin artışı”, “vergi sistemindeki düzenlemeler, özellikle katma değer vergisi”, “modern bankacılık sistemine geçiş”, “enflasyon oranları”, “gayri safi milli hasıla oranları”, “ülkeye yabancı sermayenin girişinin serbest bırakılmış olması”, “ihracat-ithalat oranları”, “devletin ekonomi alanındaki müdahalesini sona erdirmesi”, “Kamu İktisadi Teşekküllerinin verimsizliği”, “sektörlerin milli ekonomide değişen, değişmesi gereken payları”, “özelleştirme”, alt başlıkları ülkede yaşanan ekonomik sistemin uzun anlatısı içinde ele alınan temalar olarak tespit edilmiştir.

Konuşmaları oluşturan temaların tespit edilmesi, değinilen konuların çeşitliliğini ya da sınırlılığını da görünür kılmayı amaçlamaktadır. Tüm konuşmalarda ekonomik kalkınma kategorisi içerisinde ele alınan alt başlıklar, benzer bağlamsal, dilsel ve söylemsel stratejiler aracılığıyla yer almaktadır. Bu da metin akışının tüm konuşmalar için standart bir biçimde olduğu varsayımını güçlendirmektedir.

Özal retoriği içerisinde temalar, “olumlu” ve “olumsuz” anılanlar olarak sınıflandırılırsa, “serbest piyasa ekonomisine geçiş” bu retoriğin en belirgin “olumlu” temasını oluşturmaktadır. Serbest piyasa ekonomisine geçiş “tamamlanması gereken”, “tam olarak yerleştirilmesi gereken” önemli bir hamle olarak görülmektedir. Bu hedef dolayısıyla, kamu iktisadi teşekküllerinin tasfiye

edilmesi, devletin ekonomik alandaki müdahalelerine son vermesi, hizmet sektörünün geliştirilmesi gerekmektedir. Konuşmalar içerisinde “olumlu” olarak ele alınan temalar, “döviz rezervlerinin artışı”, “vergi politikasının değişiminin ekonomiye getirdiği canlılık” ve “özelleştirme politikalarının sağladığı verimlilik oranları” olarak sıralanabilir.

1.2.1.2. Alt-yapının geliştirilmesi

Özal’ın konuşmalarında alt-yapının geliştirilmesi teması oldukça önemli bir tema olarak ön plana çıkmakta ve ekonomik kalkınma hamlesinin ikinci temel adımı olarak kabul edilmektedir. Ekonomik kalkınma kategorisinin genel çerçevesini belirleyen “ilerleme/gelişme” söyleminin içinde alt yapının geliştirilmesine verilen önem, ülkenin “olumluluk” ve “gelişme” ölçütü olarak belirlenmektedir. Alt yapının geliştirilmesi başlığı altında ele alınabilecek olan tüm alt başlıklar ayrıntılı olarak, metnin çok büyük bir bölümünü kaplamakta ve istatistikler aracılığıyla ele alınmaktadır. Ülkenin genelinde başlatılan alt-yapı sisteminin kurulması hamlesi, elektrik, su, deniz-hava ve karayolları için yapılan yatırımlar, baraj inşaları, artan şehirleşme oranları ve konut ihtiyacı, telekomünikasyon ağının sağlanması gibi alt temalar aracılığıyla tanımlanmaktadır. Özal’a göre, bir ülkede karayollarının durumu, ne kadar elektrik üretilbildiği ve tüketilebildiği, ne kadar “medeni” olduğunun ölçütüdür. Bu belirlemelerin bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin tek ölçütü olarak ele alınması, ülke genelinde eşit oranda yapılan yatırımlar ya da bu hizmetlerden faydalanabilmede eşitliğin sağlanması olarak işaret edilmediğinde sadece istatistiksel veriler olarak kalmaktadır. Gelişme kavramına dair bu indirgemecilik, şöyle de değerlendirilebilir;

Özal'a göre ülkede yol direk refah düzeyini arttırmak için değil, daha dolaylı bir yoldan, ekonomik ağıın daha kolay kurulabilmesi için, yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için vb. amaçlarla istenmektedir. Özal'ın politik görüşü bağlamında devletin sağladığı hizmetlerle ilgili de tüm hamle ve yatırımlar, yine ekonomik sisteme hizmet etmesi temel amacı çerçevesinde dile getirilmektedir.

Alt yapının geliştirilmesi; yol, su, elektrik ve telekomünikasyon ağının kurulmak istenmesi temaları, ülkede, bu unsurların, geçmişteki durumlarını belirten oranlarla karşılaştırılmaları yoluyla değerlendirilmektedir. Bu strateji beraberinde ülke çapında bir gelişmişlik ortamının oluştuğu izlenimini çok belirgin bir biçimde yaratmış olmaktadır. Bunların yanında Özal'ın konuşmaları içerisinde alt-yapı sistemlerinin geliştirilmesinin başlı başına bir tema olarak belirlenebilecek kadar belirgin olması “gelişme” kavrayışının nasıl dar bir çerçeve içerisinde tartışmaya açıldığını da göstermektedir.

1.2.1.3. Teknolojik Gelişme

Teknolojik gelişim teması konuşmalar içerisinde ekonomik kalkınma hamlesinin üçüncü temel unsurudur. Teknolojik gelişim hem kalkınma hamlesinin son aşaması hem de bu hamleyi devam ettirecek motor güç olarak tanımlanmaktadır. Özal retoriğinin “geleceğe yapılan atıf”, “çağ atlama”, “bilgi toplumu olma”, “ileri teknoloji ülkesi olma” gibi önemli kavramları konuşmaların teknolojik gelişme temasıyla bağlantılı olarak sıklıkla başvurulan unsurlardır.

Teknolojik gelişim ekonomik kalkınmanın ulaştığı noktanın göstergesi, kanıtı olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda Özal'ın konuşmalarda telefon ve televizyon sahipliğinin artması, yaygın kullanımının sağlanması istatistikler

aracılığıyla ortaya konmakta ve gelişmişlikle olan bağı ısrarla vurgulanmaktadır. Bilgisayar kullanımının artışı, bilgisayar teknolojisinin çeşitli sektörlerde kullanılır hale gelmesi, “bilgi toplumu” olabilme hedefi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda ele alınması gereken bir diğer unsur ise, “teknolojinin, onu kullanabilecek nitelikte fert yetiştirme ihtiyacını doğurması” vurgusu aracılığıyla “eğitim” konusuna bağlanıyor olmasıdır. Burada altı çizilmesi gereken nokta, eğitim konusunun birey hakkı, demokratik hak ve gereklilik olarak değil, sanayi üretimi yapabilecek teknik elemanın yetiştirilmesi gerekliliği çerçevesinde ele alınmış olmasıdır. Özal için ileri teknoloji çağı olmanın en önemli getirilerinden biri savaş malzemelerini üretebilir yeterlilikte olmaktır. Örneğin Özal’a göre F16 savaş uçağı üretebiliyor olmak, önemli bir gelişme ölçütüdür. Bu bağlamda Özal’ın teknolojik devrim-politik devrim karşılaştırması da önemli bir örnek olarak göze çarpmaktadır;

Teknoloji devrimi; “1978’de bir elektronik dergisini bana getirdiler. Türkiye o sırada “tek yol devrim” laflarıyla çalkalanıyor. Sağ-sol kavgaları devam ediyor. Amerikalı yazar diyor ki “bugün sokaklarda devrim diye bağrısan çok kimse var. Bu devrim değildir, hakiki devrim elektronikte oluyor, kimse farkında değil. Yazan kimse çok doğru görmüş, yoksa o sokaklarda söylenenlerin hiçbirisi devrim değildir (İstanbul Bilgisayar Kongresi, 1990: 55).

Teknolojik gelişimi, politik mücadele alanının önemini azaltmayı amaçlayan bir kıyaslama unsuru olarak ele almış olması, Özal retoriğinin politik alanla ilgili olarak sıkça başvurmuş olduğu “olumsuzlama” stratejisine verilebilecek örneklerden sadece biridir.

Teknolojik gelişim bağlamında belirlenen gelişme standardı, gelecekle ilgili olarak işaret edilen hedeflerin sadece teknolojik gelişim kavramı çerçevesinde oluşmasına neden olmaktadır. Özal için gelecek “ilerleme” kavramlarını, “ilerleme”

ise “teknolojik gelişme” yi ifade etmektedir. Bilgisayar teknolojisine geçmeyi, üretimde makineleşmeyi temel amaç olarak belirleyen bu kavrayış Özal retoriğinin yüzeysel ilerleme anlayışının sınırlarını ifade etmektedir.

1.2.2. Demokratik Rejim

Özal’ın konuşmalarının anlam örüntüsü, ekonomi merkezli bir perspektif içinde belirlenmektedir. Devlet-yurttaş kavramlarının tanımlanma biçimleri, karşılıklı hak ve sorumluluklar, temel hak ve hürriyetler, yurttaşların politik alanda tanımlanma ve konumlandırılma biçimleri vb. toplumsal-politik mesele de bu temel çerçevenin sınırları içinde tartışılmaktadır. Böyle bir yaklaşım, demokratik unsurların kavranması ve ifade edilmesinde sınırlılıklara neden olmaktadır. Konuşmalarda mekâna ve konuşmanın türüne göre değişmekle birlikte, “demokratik rejim” kategorisi oldukça kısıtlı bir tematik çeşitlilik bağlamında yer almaktadır. Ekonomik kalkınma kategorisinde olduğu gibi demokratik rejim teması konuşmalarda neredeyse standart bir tematik akış içerisinde oluşmuştur. Değinilen temaların, standart örnekler, bağlantı biçimleri ve dilsel özellikler aracılığıyla yapılandırılmış olduğu görülmektedir.

Özal’ın konuşmalarında “demokratik rejim” genel başlığı bağlamında demokratik unsurlar olarak; “Devlet-Toplum İlişkisi”, “Temel Haklar ve Hürriyetler” ve “Siyasal Katılım” alt başlıkları altında toplanabilecek temalara değinilmektedir. Bu noktada konuşmalara dahil edilen temaların tespit edilmesi kadar, dışında bırakılan kategorilerinde ele alınması önemli görünmektedir. Ancak bu sayede demokrasi anlayışının hangi temalar çerçevesinde oluştuğu, hangilerinin hiç ele alınmadığı ve ele alınanların da içinin nasıl doldurulduğunun görünür kılma

amacına ulaşılabilecektir. Ele alınan konuşmalar içerisinde “çevre hakları”, “kadın hakları”, “gençler, çocuklar, engelli ve yaşlıların hakları”, “bireyin kendini geliştirmesi”, “hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü”, “idarenin keyfi tutumunun belirlenmesi”, “sivil toplum güvencesi” gibi birçok demokratik unsura da değinilmediği görülmektedir.

1.2.2.1. Devlet-Toplum İlişkisi

“Özalizm” kavramının belirleyici temalarından biri olan “devletin küçülmesi”, Özal retoriği içerisinde çeşitli bağlamlarda, oldukça sık bir biçimde yer almaktadır. Sanayi, tarım, eğitim, sağlık vb. birçok alanda devletin müdahalesi gelişmeyi önleyici bir söylem içerisinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla devletin anılan alanlardaki yönetici, işveren ve denetleyici işlevlerinin dönüşmesi gerekliliği gelişmenin sağlanabilmesi için sunulan bir “çözüm önerisi” niteliğindedir.

“Devlet-baba”, “ekmek kapısı olarak devlet” gibi ifadeler yerine, “sübvansiyonlarla haksız rekabete yol açmayan, sağlık, eğitim gibi sosyal hizmetleri vermek yerine, özel teşebbüsün bu alana girmesini sağlayan, bu nedenle özel teşebbüse destek veren” yeni bir devlet tanımlaması yapılmaktadır. Devlet teşekkülleri, söylem içerisinde olumsuzlanmakta, “verimliliği düşük”, “kar edemeyen”, “devletin zarar etmesine neden olan” ve “üzerinden haksız kazanç sağlanan” tasfiye edilmesi gereken kurumlar olarak tanımlanmaktadır.

Özal retoriği içerisinde yurttaş kavrayışı, sınıfsal öğeleri görünmez hale getiren “ortadirek” kavramıyla nitelendirilmektedir. Ancak bu kavrama Özal’ın cumhurbaşkanlığı dönemi konuşmalarında neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Oya Tokgöz (1989), “Türkiye’de Siyasal Reklamcılık: Bir Örnek Olarak Anavatan Partisi

Gazete Siyasal Reklamları” adlı makalesinde Özal söyleminin iki önemli unsuru olan “işbitiricilik” ve “ortadirek” kavramlarının 1983 yılı genel seçimlerdeki siyasal reklam kampanyalarında ön plana çıktığını belirtmektedir. Ancak bu kavramların cumhurbaşkanlığı dönemi söylemi içerisinde yer almadığı tespiti destekler nitelikte, 1987 yılı seçimlerinde bu kavramlar yerine “çağ atlama”nın ön plana çıkarıldığını belirtmektedir.

Cumhurbaşkanlığı dönemi konuşmalarında belirgin olan ekonomide liberalliğin vurgulanması eğilimi bağlamında devletin ekonomik alandaki etkinlik alanını kısıtlanması yeni bir “girişimci” unsurun tanımlanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda liberal anlayışın içinde tanımlanan aktif “birey”, ekonomik alanın serbest ve rekabetçi girişimcisidir. Yurttaş, devletin sunduğu hizmetleri tüketen, “müşteri” olarak değil, ekonomik kalkınmanın sağlanması için, “karını maksimize etme” motivasyonu ile üretime katılan rekabetçi ve rasyonel birey olarak tanımlanmaktadır. “Her şeyi devletten beklememek” bu yeni tanım içerisinde en çok vurgulanan özellik olarak ön plana çıkmaktadır.

1.2.2.2. Temel Haklar ve Hürriyetler

Temel haklar ve hürriyetler teması Özal’ın konuşmalarında en sık başvurulan demokratik unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda “temel haklar ve hürriyetler” Özal söyleminin demokrasi kavrayışını ifade eden tek tema olarak da değerlendirilmektedir. Özal tarafından “demokrasinin üç ayağı” olarak tanımlanan temel haklar ve hürriyetler “düşünce ve ifade özgürlüğü”, “din ve vicdan hürriyeti” ve “teşebbüs hürriyeti” olarak sıralanmaktadır. Bu tema olağan konuşmalar içerisinde gelişme bölümünde, merkezi bir konumda ve kapsamlı bir biçimde ele

alınırken iktisadi temalı konuşmaların sonuç bölümlerinde bağlamsız bir biçimde kısa bir paragrafla “neden bu haklara sahip olmak gerekir” tartışması çerçevesinde değinilmektedir. Bu haklar “gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşmak için”, “uygar olmanın şartı olduğu için”, “ülkede kaosu engellemek için” var olması gereken haklar olarak konumlandırılmaktadır.

Bu hakların kendi içlerinde bir hiyerarşisi olduğu belirlenmesi Özal tarafından yapılmaktadır. Bu sıralama da önceliği “teşebbüs hürriyeti” almaktadır. Özal’a göre ancak teşebbüs hürriyeti sağlanırsa, düşünce hürriyeti sağlanmış olacaktır. Teşebbüs hürriyetini güvence altına almış olmak, ülkede düşüncelerin “rekabet” edebileceği özgür bir ortam yaratılmasını sağlayacaktır. İdeolojik-siyasi temalı konuşmalarda, iktisadi temalı konuşmalarda ön plana çıkarılan teşebbüs hürriyeti yerine düşünce ve ifade özgürlüğünün vurgulandığı görülmektedir. Ancak altı çizilmesi gereken bir nokta, Özal’ın konuşmalarında “din ve vicdan hürriyeti” kavramıyla ilgili hiçbir açıklama ve değerlendirme yapılmamış olmasıdır.

Özal ile ilgili yapılmış birçok çalışmada, Özal’ın tüm konuşmaları içerisinde temel haklar ve hürriyetler temasına değiniyor olması demokrasi anlayışının ne kadar güçlü olduğunu kanıtı olarak gösterilmektedir. Ancak konuşmalarda sadece bu temalara değiniyor olmak Özal’ın derin bir demokrasi kavrayışına sahip olduğunu göstermemektedir. Özgürlük ve haklar alanının sadece bu üç kavram etrafında tartışılıyor olması ele alınması gereken bir çok hak ve özgürlüğün bağlam dışında bırakılmasına da neden olmaktadır. Bu bağlamda haklar ve özgürlükler söylemi, somut bir biçimde, yasal olanaklar ve sınırlılıklar çerçevesinde değil, sadece üç temel hürriyet alanını tespit edilmesi aracılığıyla oluşturulmaktadır.

1.2.2.3. Siyasal Katılım

Temsili demokrasinin politik katılımı sağlayan en önemli mekanizması olan “politik seçimler”, Özal’ın demokrasi retoriği içerisinde katılımı sağlayan tek yol olarak işaret edilmektedir. 12 Eylül askeri darbesi ile başlayan ve politik alanda gerçekleştirilen geniş çaplı tasfiye 1982 Anayasası ile de yasal mekanizma haline getirilmiştir. Böyle bir ortamda seçimler dışında politik katılım “ancak politik kaosa neden olan, 1980 öncesi toplumsal anarşi ortamına neden olmuş gereksiz münakaşa ortamı olarak” tanımlanmaktadır.

Bu bağlamda seçimler, seçimlerde oy kullanmak, seçimlerin barış ortamı içinde yapılması önemli demokratik unsurlar olarak belirlenirken, seçime aktif olarak katılım olanakları, bunun güvence altına alınmış olması bağlam dışında bırakılmaktadır. Seçimler sonucunda demokrasiyi sağlayacak olan şey, ancak bir çoğunluk hükümetinin iktidarda olması olarak işaret edilmektedir. Yani seçimlerde oy verme, politik istikrarı korumak için seçimlere katılma gibi dar bir tematik çerçeve içerisinde ele alınan demokrasi kavramı bağlamında, diğer katılım olanakları görmezden gelinmekte ve olumsuzlanmaktadır. Politik istikrarın korunması anlayışı içerisinde “partiler arası uzlaşma” önemli bir tema olarak ortaya çıkmaktadır. Özal’a göre politikanın etkin yapıları olarak siyasi partilerin, uzlaşmayı ön çıkaran etkinlikleri yurttaş da bir arada tutacak bir yapı oluşturacak ve bölünmeyi, terörü, boş münakaşaları önleyecektir. Özal, sendikalar konusuna sadece bir kez değindiği “İstihdam Haftası nedeniyle yaptığı konuşma”da böyle bir katılımın gereksizliği, sendikaların işverene dolayısıyla üretim mekanizmasına ve hatta çalışanın iş güvencesine ne kadar büyük bir zarar verdiği anlayışı ön plana

çıkartılmakta, böylece katılımın meşru yolları böyle bir retorik içerisinde kapatılmış olmaktadır.

1.3. Konuşmaların Genel Dilsel Özellikleri

Özal'ın konuşmalarında Aristoteles'in de politik söylevde olması gereken nitelikler arasında saydığı, basitlik, açıklık, tekrarlara, benzetmelere yer verme gibi birçok unsur yer almaktadır. Özal'ın “olağan konuşmalar”ı ortalama 12 sayfadan oluşan, 15-20 dakika arası süren oldukça kısa konuşmalardır. “Diğer konuşmalar”ı ise ortalama 20 sayfadan oluşan daha uzun konuşmalardır. Bu özellik, Özal'ın konuşmalarının, izleyicinin dikkatinin dağılmadan takip edilebilir olmasını sağlamaktadır. Aynı şekilde kısa paragraflardan oluşan metinler içerisinde neredeyse her paragraf başka bir alt başlığa değinmektedir. Paragrafların kısa olması ele alınan konunun, ilişkisel bağlamda açıklama, konuyla ilgili uzun bilgi verme vb. uzun gerekçelendirme yollarına gidilmeden sadece; örnekleme, listeleme, karşılaştırma gibi iknayı daha etkin bir biçimde sağlayan stratejilerle biçimlendirilmektedir. Cümlelerin “kısa” ve “basit cümle” niteliğinde olması da anlaşılabilirliği arttıran etkenler arasındadır. Özal'ın bileşik cümlelerden kaçındığı ancak basit cümlelerden oluşan, sıralı cümle yapılarını kullandığı görülmektedir. Ayrıca kısa ve devrik olmayan cümle yapılarını özellikle tercih ettiği görülmektedir. Konuşmalarının, çeşitli ve zengin bir kelime haznesine dayanmadığı aksine özellikle, gündelik konuşma diline çok yakın bir tarzda oluşturulduğu görülmektedir. Aristoteles'in politik söylevde anlatımı bozan, kaçınılması gereken unsurlar arasında sayılan yabancı kelimelere, Özal'ın konuşmalarında iki şekilde rastlanmaktadır. İlki konuşmalarda “gulf meselesi”, “flexible”, “convention”, “background”, “interland”, “steam power”,

“prosperity”, “extrim”, “compromise” gibi ingilizce kelimelere sıkça yer verilmesidir. Özal politik kariyeri boyunca bir mühendis olmanın ötesinde, Amerika’da Merkez Bankası’nda eğitim almış bir ekonomi uzmanı olarak anılmış ve böyle konumlandırılmıştır. İşte özellikle ekonomiyle ilgili konularda İngilizce kelimelere başvurmak yoluyla dinleyicide yaratmak istediği izlenim bu kelimelerin uzmanlık bilgisi göstergesi olarak algılanmasını sağlamak şeklinde yorumlanabilir. Konuşmalarda bir de “temayül”, “istidad”, “bilaistisna”, “mefur”, “kahhar”, “mütekamil”, “müktesap”, “müncer”, “tevdî eylemek”, “mümezüyünliz”, “tevcih etmek”, “muharrik” gibi Osmanlıca kökenli eski Türkçe kelimelere başvurulmaktadır. Özal’ın politik ideolojisini tanımladığı dört ideolojiden biri olan muhafazakarlık, onun 1980’ler öncesi politik geçmişinde oldukça ön plana çıkmış bir eğilim olarak gözlemlenmektedir. Özal kendi politik çizgisini özellikle ekonomi politikaları bağlamında “yenilik ve ilerleme” fikri üzerinden kurmakta ancak ideolojisinin muhafazakârlık kanadını da hiçbir zaman tam olarak terk etmemektedir. Konuşmaları içerisinde nadir denilebilecek bir sıklıkla rastlanan Osmanlıca kelimeler onun muhafazakâr yönünün konuşmaları içerisindeki yansıması olarak değerlendirilebilir. Böyle bir değerlendirme çerçevesinde konuşmalarında Osmanlıca kökenli kelimelerden daha sık rastlanan İngilizce kelimeler ise onun ekonomik liberalizm anlayışının konuşmalar içerisindeki bir unsuru olarak değerlendirilebilir. Çünkü Özal için, dışa açılma, büyüme, ilerleme ve kalkınma, Batı’yı örnek alarak ulaşılabilecek bir politik hedefi ifade etmektedir. Gelişmeyi sağlayacak olan Batı’nın özgürlük, serbestlik anlayışı, Özal için ekonomik liberalizmi ifade etmektedir. Dolayısıyla batı ve batının dilinin olumlu çağrışımları Özal’ın liberal tarafının konuşmalardaki yansıması olarak değerlendirilebilir.

Kendisini politik olarak, milliyetçi ve muhafazakar ideolojilerin birleşim noktasında tanımlayan Özal'ın konuşmalarında, İslami öğelerin yoğunlukta olması beklenir. Ancak konuşma metinlerinin çelişkisi olarak belirlenebilecek bu nokta Özal'ın konuşmalarının daha seküler, rasyonel ve teknik bir anlam çerçevesi içinde biçimlendiğini göstermektedir. Ele alınan 19 konuşmanın sadece üç tanesinde İslamiyet'e, Kuran-ı Kerim'e ve peygambere atıfta bulunmaktadır. Ancak dikkat çekici nokta, bu göndermeleri iktisadi temalı konuşmalarda değil, kültürel-ideolojik başlığı altında sınıflandırdığımız iki konuşma olan, Dicle Üniversitesi Açılış Töreni'nde, "Manisa Gazeteciler Cemiyeti'ndeki konuşmalarında ve "2000'li yıllara doğru" adlı politik konuşmasında yapmış olmasıdır. Özal'ın konuşmalarında İslamiyet demokrasi kültürüne uyum sağlaması fikri çerçevesinde anılmaktadır. Liberal demokrasinin önemli bir özelliği olan "birey" vurgusu Özal'ın konuşmalarında yine İslamiyetle uyumluluğu çerçevesinde ele alınmaktadır.

İnsanoğlunun yaratılıştan itibaren Allah'ın en değer vererek yarattığı mahluk olduğu Kuran-ı Kerimde açık bir şekilde şöyle ifade edilmiştir. "biz insanı en güzel şekilde yarattık" der. Hatta gene Bakara suresinde "yarattıktan sonra da bütün meleklerle secde etmelerini emreder". İnsanoğlunun bütün bu aleme, yeryüzüne bir nevi halife olarak geldiğini, alemlerin onun için yaratıldığını kabul edersiniz ("2000'li Yıllara Doğru Konulu Konuşmaları", 1990: 45)

Dicle Üniversitesi'nde yapmış olduğu konuşmada da din, milleti birleştiren bir unsur olarak ifade edilmektedir ve yine Kuran'dan bir alıntıyla açıklanmaktadır;

Kuran'da aynen ifade edilmiştir. Birliğinizi sınımsız tutun, Allah'ın ipine sınımsız sarılın, yoksa bölünür parçalanırsınız, o vakit kuvvetiniz gider kaybolursunuz. Bu fevkalade bir tavsiye, çok önemli bir prensip (Dicle Üniversitesi'nin 1992-1993 Eğitim-Öğretim Yılı'nın Açılış Töreni'nde Yaptıkları Konuşmaları, 1992: 15).

Özal'ın konuşmalarında, yasal temellere dayanan resmi nitelikte değerlendirmeler yapma, açıklamalar getirme gibi formal bir konuşma tarzının

dışında kendi duygu ve düşüncelerine sıkça yer verdiği, gündelik dil kullanımına daha yakın bir konuşma olduğu söylenebilir. Konuşmalarının kolay ve anlaşılır olması, paragraf ve cümlelerin kısa olması ve ifadede anlaşılır kelimelerin seçilmesinin yanında metnin genel akış biçimiyle de sağlanmaktadır. Formal bir konuşmada olması gereken, açıklama, gerekçelendirme formal seslenme biçimleri vb. unsurlar Özal'ın konuşmalarında bulunmamaktadır. Biriyle karşılıklı konuşuyormuş gibi oluşturulmuş konuşmalarında, cevabını kendi verdiği fakat sorulduğu anda dinleyicide de konuşmanın içeriğine katılmayı sağlayacak soru-cevap formlarına yer verilmektedir. Bu soruların yönlendirici niteliği dinleyicide, iddiayı meşrulaştıran ve iknayı kolaylaştıran bir etki yaratmaktadır.

Özal'ın konuşmalarında, Aristoteles'e göre politik bir söylevde metni zenginleştirmeye, dolayısıyla iknayı sağlamaya yarayan benzetme, metaforlar, işneleme, ima etme karşıtlık kurma, kıyaslama, abartılara yer verme gibi ustalık gerektiren dilsel oyunların birçoğuna yer vermediği görülmektedir. Konuşmalarda oldukça az rastlanan “aslan gibi”, “uçanın yukarıda cereyana tabi olması gibi baskı altında olmak” gibi benzetmeler ve “sükun adası, yıldız gibi parlamak, Türkiye'nin mozaik yapısı, medeniyetler arasındaki köprü” gibi metaforik kullanımlarda gündelik konuşma dilinde çok yaygın olan ifadelerin metnin içinde ve orijinallikten uzak bir biçimde kullanılma biçiminin örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Özal, konuşmalarında metaforlar, benzetmeler ve mecazlar gibi dil oyunlarına çok fazla başvurmasa da “iddialarda bulunma, duygusal öğelere başvurma, kendine ilişkin saptamalarda bulunma” gibi diğer dilsel stratejilere sıkça yer vermektedir. Yukarıda da ifade edilmiş olduğu gibi konuşmalarının gündelik konuşma dili

içerinde şekillenmiş olması onu konuşmalarında ünlem, istek, emir ve şart/gereklilik cümleleri sıklıkla kullanmıştır. Bu bağlamda konuşmaları seslenmeler aracılığıyla karşılıklı konuşma formuna dönüştürme gibi örneklerle bezenmiştir;

Geçenlerde TBMM'ne bir gensoru verilmiş. 'Hükümetin dış politikasının memleketi iflasa götürdüğü' veyahut da "çok büyük yalnızlığa sürüklediği" şeklinde. Şimdi ben şöyle bir baktım. Okudum da gensorunun gerekçesini, inanılır gibi değil. Demin anlattığım Körfez Krizi dolayısıyla, Türkiye'nin itibarının ne kadar yükseldiği ortada ama, bazı kafalar hala ya öyle görüyorlar, veyahut da bunu bir nevi "siyaset icabı yaptık" diyorlar. Gel bakalım bir tazminat ver. Bu sefer dedi ki, "bu siyaseten söylenmiş sözler". Siyaset bu kadar çirkin olur mu? Eğer siyaseten söyleniyorsa, siyaset bu kadar çirkin olur mu? Biraz insaf etmek lazım (21. Asır Türklerin Asrı Olacak Konulu Konuşmaları,1991:11).

Özal konuşmalarında kendi hayatına dair hikâyeler anlatma, tecrübelerini ve anılarını dile getirme, kendi duygu düşüncelerini ifade etmek gibi konuşmada kişiselleştirme eğilimi yaratan stratejilere başvurmaktadır. Bu eğilim o kadar belirgindir ki, metinde ele alınan neredeyse tüm tarihsel dönemler, onun kişisel anıları aracılığıyla anlatılmaktadır.

Biz Cumhuriyet'in kuruluşunda doğmuş insanlarız, Cumhuriyet devrinin ilk nesilleriyiz", "30'lar çocukluğumun geçtiği dönemler, hatırlıyorum o zamanları. Babam banka memuru, annem öğretmendi... (21 Mayıs 1990, s.10).

Aile üyelerinin, yaşadıkları ya da gördükleri yerlere dair izlenimlerinin anlatıldığı bu bölümler, konuşmalarda daha çok ülkenin geçmişindeki "yokluk" anlatısına giriş yapılmasına aracılık etmektedir. Konuşmalardaki bir diğer önemli işlevi ise, çocukluğunun Anadolu'da ve taşrada geçtiği bilgisine sıkça vurgu yapma stratejisi aracılığıyla, "halkın arasından gelmiş olmak", "halk adamı olmak" gibi bir anlam yaratılarak dinleyiciye kendisiyle özdeşlik kurma imkânı yaratmasıdır. Böyle bir anlam Özal'ın kendi kariyerini "başarı öyküsü" olarak konumlandırmasını ve "kendi kendini yaratan adam" imajını kurmasını da sağlamaktadır. İzmir, Manisa,

Diyarbakır ve Bursa’da yapılan konuşmalar, Özal’ın o şehre dair bir anısıyla başlamakta ve geçen yıllar içerisinde şehrin nasıl bir dönüşüm geçirdiği temasına geçiş yapılmaktadır. Bu Özal’ın konuşmaları için giriş bölümünden, gelişme bölümüne geçiş stratejisini ifade etmektedir ve bu bağlamda konuşmalarda oldukça önemli bir işlevi vardır.

Daha eski dönemler ise mitolojik bir anlatı içerisinde, masalsi ifadeler aracılığıyla anlatılmaktadır. Örneğin Özal, “yakın tarihimiz” diye işaret ettiği Kurtuluş Savaşı dönemini mitolojik bir tarih anlatımı tarzı ile ifade etmektedir³⁷. 20. yüzyıl’ın başından Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen sürede yaşanan Kurtuluş Savaşı ve Batılı devletleri mağlup etme konusu hikâye edilmektedir. “Kurtuluş Savaşı” döneminde yaşananlar, “içinde bulunulan durum” temasına değinilmektedir. Hikâyeleştirme unsurları olarak “eşi benzeri görülmemiş bir tarih parçası”, “koskoca bir imparatorluk”, “düveli muazzama denilen galip devletler”, “dünya tarihinde buna benzer bir olgu mevcut değildir” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Böyle bir “kahramanlık destanı” tarzı anlatımdan metinde yine geçmişle özdeşleştirilen “yokluk” anlatısının kurulmasını işlevini görmektedir.

Ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer unsur konuşmalardaki hitap biçimleridir. Özal’ın sadece olağan konuşmalarında, paragraflar birbirine, “Sayın Başkan”, “Sayın Milletvekilleri”, “Sevgili Vatandaşlar”, “Değerli Misafirler” gibi hitaplarla birbirine bağlanmaktadır. Bu tarz bir hitap, resmi konuşmanın temel bir özelliği olarak kabul edilirse, Özal’ın konuşmalarını, seslendiği kitleye göre ayırdığı ve içeriği de buna göre belirlediğini göstermektedir. Tüm bu verilere bağlı olarak, herhangi bir

³⁷ 31 Ekim 1989’da Cumhurbaşkanı seçilip yemin ettikten sonra TBMM’de yaptığı teşekkür konuşması

toplantıda yapılan konuşmaya göre, daha geniş bir kitleye seslenen konuşmalar olması dolayısıyla, olağan konuşmaların temalarının daha genel ve dilinin daha resmi olduğu söylenebilir.

1.4. Konuşmaların Biçimsel Özellikleri

Konuşmaların biçimsel nitelikleri bağlamında, metnin uzunluğu/kısalığı, kendi içindeki bölümlenme biçimi, paragrafların özellikleri, cümle yapıları gibi özellikler tespit edilecektir. İlk olarak Özal'ın konuşmalarının genel hatlarıyla konuşmaların biçimsel olarak oldukça benzer niteliklere sahip olduğu söylenebilir. Bu çalışmada biçimsel analiz, konuşmaların benzer niteliklere sahip olduğu kabulünden hareketle sadece Özal'ın üç meclis açılış konuşması üzerinde yapılacaktır.

Özal'ın ortalama 45 paragraftan oluşan konuşmalarında farklı bir tematik bölümlenme biçiminin olduğunu görülmektedir. Olağan konuşmaların kendi içinde bir tematik birliğinin olmadığı, fakat yine de değinme sıklığı değişmiş olsa da temaları ele alış biçimi ve içeriklerin oluşumu bakımından konuşmaların paralellik gösterdiği görülmektedir. İlk konuşma'nın değindiği temalar diğer konuşmalardan hem daha farklı hem de daha çeşitlidir. Bu konuşmada temel hak ve hürriyetler (9-14. paragraflar arası), demokratikleşme (15. paragraf), dış politika (16.paragraf), savunma sanayi (17.paragraf), demokrasi (19-20. paragraf), hukuk devleti (22. paragraf), çevre (23. paragraf), kadınlar (24. paragraf), gençler (25. paragraf), eğitim (26. paragraf), sağlık (27. paragraf), cumhurbaşkanlığının tarafsızlığı (28. paragraf) temalarına değinilmektedir. İlk konuşmanın sahip olduğu tematik çeşitlilik Özal'ın diğer konuşmalarından ayrılan bir nitelik olarak belirlenebilir.

53 paragraftan oluşan II. Konuşmanın yaklaşık yarısı (25 paragraf) ekonomi ve ekonomik kalkınma, 16 paragraf Körfez Savaşı gündemi dolayısıyla dış politika, bir paragraf eğitim ve sağlık, bir paragraf insan hakları ve çevre, bir paragraf yerel yönetimler, bir paragraf ise temel hak ve özgürlüklerle ilgilidir. “Ekonomik kalkınma” temasının oldukça ağırlıklı olduğu ve dış politika başlığının tek teması olan “Körfez Savaşı” da “Ekonomik kazanç”, “menfaatine göre karar vermek”, “kar etmek” gibi ekonomik alana dair kavramlar aracılığıyla tartışılmaktadır.

41 paragraftan oluşan III. konuşmanın ikisi dış politika (4. ve 5. paragraf), 16 paragraf ekonomi ve ekonomik kalkınma (6.-18. paragraflar arası ve 20-21-22. paragraflar), bir paragraf temel hak ve hürriyetler (19.paragraf), 19 paragraf seçim (23-41. paragraflar arası) ile ilgilidir. Bu konuşmanın tematik yapısının da ikinci konuşmaya benzer nitelikte olduğu söylenebilir. Konuşmanın büyük bir bölümü “20 Ekim 1991 tarihinde yapılacak olan Türkiye Cumhuriyeti TBMM 19. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri”ne ayrılmıştır³⁸. Ekonomik kalkınma teması konuşmanın üçte birlik kısmında ele alınmaktadır. Temel haklar hürriyetler temasına ise (Özal’ın serbest piyasa ekonomisinin toplumsal olarak yerleşmesinde büyük önem arz ettiği, teşebbüs hürriyetini ön plana çıkardığı biçimde) sadece bir paragrafta kısaca değinilerek geçilmiştir.

Kabaca paragrafların değindikleri temalara bakılarak belirlenen bu sınıflandırma sonucunda Özal’ın olağan konuşmalarının seçim, temel haklar ve özgürlükler gibi demokratik unsurlara da değinilen fakat çok fazla

³⁸ Katılan parti sayısı: 7 ; DYP % 27.03’lük oy oranı ile 178 milletvekili, ANAP % 24,01’lik oy oranı ile 115 milletvekili , SHP %20.75’lik oy oranı ile 88 milletvekili , RP %16.88’lik oy oranı ile 62 milletvekili, DSP % 10.75’lik oy oranı ile 7 milletvekili

ayrıntılılandırılmadan ele alınan kısa konuşmalar olduğu görünmektedir. Bu bağlamda olağan konuşmalar ve diğer konuşmalar arasındaki farklılıklara da değinmek gerekmektedir. Meclis konuşmalarının geleneksel ve resmi konuşmalar olması ve seslenen birincil kitlenin milletvekilleri olması dolayısıyla konuşmanın içeriğinin daha politik olduğu göze çarpmaktadır. Konuşmaların içeriğinde, millet meclisinin önemi, laiklik, hukukun üstünlüğü, siyasi parti ve seçimler gibi demokratik unsurlara daha çok değinildiği, bunun yanında ekonomik kalkınmayla ilgili alt başlıklara meclis dışı konuşmalara oranla daha az yer verildiği görülmektedir. Özal'ın olağan konuşmalarından olan 29 Ekim Töreni konuşmasında Özal, demokrasi, politikada istikrarın önemi, Türkiye'nin komşularıyla gelişen ilişkileri, terör ve çözüm yolları, 20 Ekim 1991'de yapılan Milletvekili genel seçimleri ve temel hak ve hürriyetler konularına bu sırayla değinmiş, konuşmasında ekonomi temasına neredeyse hiç yer vermemiştir. Aynı şekilde, 1 Ocak 1992'de yayınlanan yılbaşı mesajında Özal sadece Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yarattığı ve yaratacağı etkilere ve Körfez Krizi'ne değindiği uzunca bir dış siyaset anlatısından sonra, sadece son kısımda yine 20 Ekim 1991 seçimlerinin sonuçlarına kısaca değinmektedir. Bu karşılaştırma sonucunda, Özal'ın konuşmaları tematik olarak seslendiği kitleye göre oldukça belirgin bir biçimde farklılık gösterdiği görülmektedir. Olağan konuşmalar daha resmi konuşmalar olmaları dolayısıyla içerikleri gündemle bağlantılı bir biçimde oluşturulmuştur.

Retoriksel öğelerin saptanmasında metnin uzunluğu önemli bir veri olarak kabul edilmektedir. Konuşma metninin çok uzun ya da kısa olması, ele alınan temaların çeşitliliği ya da bu temaların değerlendirilme alanlarının uzunluklarına dair veri sağlamaktadır. Özal'ın konuşmalarından ilki 1537, II. Konuşması 2397, III.

konuşması ise 1650 kelimedenden oluşmaktadır. Bu üç örnek de yaklaşık 15-20 dakika arasında süren kısa konuşmalar olarak kabul edilebilir³⁹. Konuşmanın kısa olması özelliği, dinleyicinin dikkatini canlı tutmak açısından önemli bir özelliktir.

Bu analiz için dikkate alınması gereken bir diğer özellik ise metnin paragraf biçimidir. İlk konuşma 29 paragraftan, II. konuşma 53 paragraftan, III. konuşma ise 41 paragraftan oluşmaktadır. Bu rakamlar metinlerin uzunluklarına göre oranlandığında, konuşmaların yaklaşık eşit sayıda paragraftan oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Ortalama dört cümleden oluşan paragrafların yanında, tek cümlelik kısa paragraflar ve dokuz cümlelik uzun paragraflar da göze çarpmaktadır. Genele bakıldığında ise ortalama olarak hesaplanan dört cümlelik paragraf yapısı yine metnin kısa paragraflar silsilesinden oluştuğunu bize göstermektedir. Paragrafın cümle içindeki işlevinin bir temadan başka bir temaya geçmeyi sağlamak olarak kabul edilirse Özal'ın değindiği konuların bu kısa konuşmalara göre sayıca fazla ve her temaya ayırdığı sürenin oldukça kısıtlı olduğunu göstermektedir. Aristoteles, iknayı amaçlayan politik hitabette uzun, kanıtlama aşamaları ayrıntılı olan konuşmaların dinleyiciyi etkileme de olumsuz sonuçlar yaratacağını ifade etmektedir.

Corbett ve Connors⁴⁰ cümlelerdeki kelime sayısının az olmasının bu tarzdaki törensel konuşmalar için önerilen bir özellik olduğunu söylemektedir. Özal'ın konuşmaları da ortalama 20-25 kelimelik kısa cümlelerden oluşmaktadır. Bu da

³⁹ 1990 yılında Türkiye'de okuma yazma oranları % 78.4 olarak açıklanmıştır. Kadınları % 67.4'ü, erkeklerin ise % 89.8 okuma yazma bilmektedir (<http://nkg.tuik.gov.tr>).

⁴⁰ Corbett E. P.P., Connors R. J. (1999). "Classical Rhetorical For The Modern Student" içinde; "Analysis of the Style of John F. Kennedy's Inaugural Address", adlı çalışma.

akılda kalmayı ve anlamayı kolaylaştıran bir retoriksel unsur olarak ele alınmaktadır. Anlamayı kolaylaştıran bir diğer unsur olarak cümlelerin gramatik yapısının belirlenmesi bu analizin önemli bir noktasıdır. Özal’ın konuşmalarında, basit ya da birleşik cümle yapıları, büyük oranda bağlaçsız bir biçimde virgülle ya da noktayla birbirini takip etmekte, bu da akılda kalıcılığı kolaylaştıran bir biçimde metnin kısa ve sıralı cümleler bütününden oluştuğunu göstermektedir.

Cumhurbaşkanı Özal’ın meclis açılış konuşmalarında gündemdeki konuyu ya da gündeme getirilmesi gereken konuyu konuşmasının ağırlıklı ögesi haline getirmiş olması bu analizde ele alınması gereken önemli noktalardan biridir. II. Konuşmada Körfez Savaşı ile, III. konuşmada yaklaşan seçimle ilgili olarak uzun uzun “izlenmesi gereken yol” tarif edilmekte, yasama organına tavsiyede bulunma yoluna gidilmektedir. Verilen “tavsiye” kendisini “tecrübeli politikacı” olarak tarif ettiği ve politik kariyerinin tarihsel ayrıntısını verdiği bir paragrafın sonrasında yer almakta böylece önerilen kararın doğruluğuna dair anlamı desteklenmektedir. Bu yolla tavsiye edilen karar nesnel ve doğru olarak gösterilmektedir. ‘Karşılaştırma’ ve ‘olumsuz olanı ön plana çıkarma’ stratejisi ile önerilen kararların ülke için yaratacağı olumlu etkilere kısaca değinilirken esas olarak aksi yönde karar alınması halinde yaşanacak olumsuzluklar vurgulanmaktadır. Bu karşıtlık “aydınlık-karanlık”, “istikrar-kaos-çatışma”, “birlik-beraberlik-parçalanma”, “kar-zarar” gibi ikilikler aracılığıyla kurulmaktadır. İzlenilen bu retoriksel strateji aracılığıyla, demokratik bir müzakere anlayışı içinde başka alternatifler yaratabilme ya da daha yaratıcı, geniş ve aktif katılımlı bir politika yapma, politikaya katılma olasılığı yolları kapatılmaktadır. Özal’a göre, Körfez Savaşı ile ilgili olarak herhangi bir toplumsal mutabakat şartı aramadan, “ülke olarak dış politikada ve ekonomik alanda âli menfaatler edinebilmek

için daha aktif bir politika izlemek” gerekmektedir. Ve yine Özal’a göre, seçimlerde yapılması gereken var olan gelişme hamlesini durdurmadan “ülkenin istikrarını, kaos ve gereksiz çatışmaya karşı korumaktır. Yoksa ülke “400 yıllık büyük fırsat tepmiş olacak ve karanlığa hapsolacaktır”.

Konuşmaların retorik unsurları olarak, biçimsel ve tematik öğelerini belirledikten sonra bu tematik yapılanmanın metnin giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinde nasıl sıralandığı ve birbirlerine bağlanma (ya da bağlamsız kalma) noktalarını belirlemek, yani metinde anlam örüntüsünün nasıl kurulduğunu da incelemek gerekmektedir. Corbett ve Connors⁴¹’a göre, klasik metin yapılanmasının üç temel bölümünün (giriş, gelişme ve sonuç) belirlenmesi retorik analiz için önemli bir adımdır. Bu bağlamda, inceleme konusu olan üç konuşmanın giriş bölümlerini oluşturan ortak özellikler şöyle sıralanabilir; “meclisi selamlama”, “Atatürk’ü anma” ve Atatürk’ün “Hakimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir” ve “meclis millet iradesinin ve demokrasinin en önemli unsuru” dur sözüne yer verme. Konuşmalarda “Modern, laik ve demokratik bir hukuk devleti olarak Türkiye Cumhuriyeti” ifadesine giriş bölümünde bir kalıp ifade olarak yer verilmektedir.

Konuşmalarda giriş bölümünden, gelişme bölümüne geçiş her üç konuşma için de, geçmiş yıllarda, ya da geçmiş yasama yılında Türkiye’de yaşanan gelişmeler ve dünyada, çevre ülkelerde yaşanan gelişmelerin sıralanması yoluyla olmaktadır. Bu konuşmalarda son on yıllık dönemin bir özeti ve gelecek on yılın değerlendirmesi yapılmaktadır. Dönemin gelişme özeti, karşılaştırma yöntemiyle aktarılmakta ve

⁴¹ Corbett E. P.P., Connors R. J. (1999). “Classical Rhetorical For The Modern Student” içinde; “Analysis of the Arrangements of the “Letter From Birmingham Jail”, adlı çalışma

kaydedilen oranlar, rakamlar aracılığıyla gösterilmektedir. Geçmiş, tam bir kaos ve yokluk dönemi olarak sunulurken, içinde bulunulan dönem ise karşılaştırma yöntemi aracılığıyla bolluk dönemi olarak ifade edilmektedir. “Eskiden ... yoktu, artık var”, “eskiden kullanıyorduk, şimdi onun yerine..... var” vb. anlam kalıpları aracılığıyla karşılaştırma stratejisi çok etkin olarak kullanılmaktadır.

“Kalkınma hamlesi” ve “ilerleme” retoriğini güçlendiren unsurlardan bir diğeri ise cümle içinde kullanılan karşıtlık yaratan ifadelerden olumsuz olanı ön plana çıkarmadır. İzlenen bir politikanın ülke için yaratacağı olumlu gelişmeler yerine, bu politikanın uygulanmaması durumunda ülkede yaratacağı olumsuz etkiler özellikle vurgulanmaktadır. Örneğin, mevcut ekonomi politikalarının uygulanmaya devam edilmemesinin sonucu “fakir, yoksul, kalkınmamış bir ülke olarak kalmak” gibi ifadeleri kullanarak anlatılmaktadır. Bu yolla, anlatılan duruma atfedilmesi gereken öneme dikkat çekilmekte ve konuşmanın seslendiği kitlede “tek alternatif” ve “endişe hissi” uyandırılmaktadır. “Değişim” genel temayı belirleyen en temel kavram olduğu için aynı paragraf içerisinde bile, “köklü ve kapsamlı”, “çok önemli” gibi birçok niteleyici sıfat ile kullanılmaktadır.

Tüm konuşmalarda gelişme bölümünün temel teması ülkedeki ekonomik kalkınma hamlesidir. Gelişme kapsamında ele alınan unsurlar, sıralama yoluyla aktarılmaktadır. Yine bu gelişmeler sıralanırken “hızlı şehirleşme”, “çok büyük ölçüde”, “çok uzak”, “çok büyük sayıda”, “ekseriyetle”, “sık sık” gibi niteleyici ve kelime anlamının değerini yükselten ifadeler kullanılmaktadır. Geline noktaadaki en önemli payın sağlanan ekonomik gelişme aracılığıyla olduğu sıkça vurgulanmaktadır.

Uzun bir “ekonomik gelişmeler” anlatısından sonra, devletin temel görev alanları içerisinde tanımlanabilecek olan eğitim, sağlık gibi konularla ilgili olarak “kalitenin artırılması, yaygınlığın artırılması” gibi daha yuvarlak, yüzeysel söylemler kullanılmakta ve ekonomik gelişmeler bölümünde olduğu gibi ayrıntılarıyla sıralama, istatistik verme gibi yöntemlerin kullanılmadığını görülmektedir. Bu alanlarla ilgili yapılması gerekenler, “devletin küçültülmesi” retoriğine uygun olarak “merkeziyetçilikten uzaklaşma, halkın katkısı ve katılımının sağlanması” gibi kavramlar aracılığıyla tartışılmaktadır. Bunun yanında insan hakları, çevre, kadın hakları, gençler vb. gruplarla ilgili olarak fikirlere sadece I. konuşmada değinilmektedir. Bir yıl sonra yapılan II. Konuşmada ise “geçen yıl uzunca yer ayırdığım bu konulara tekrar değinmek istemiyorum” ifadesiyle sadece tematik bir sıralama içerisinde rastlanmaktadır.

Politik retoriğin en önemli özelliklerinden olan “geleceğe atıfta bulunma”, Özal’ın konuşmalarında da gözlenebilmektedir. Özal’ın sürekli geleceğe işaret eden konuşmalarının en önemli unsurları, “21. Asır Türkiye’nin ve Türklerin asrı olacak” sloganı ve “2000’li yıllar” ifadesidir. Bu ifadeler, ulaşılması gereken, o zaman gelene kadar ileri ve müreffeh olunması gereken bir ufku işaret etmektedir. Dar anlamıyla dokuz yıl sonrasını, geniş anlamıyla, modern, ileri, teknolojik vb. imgelere göndermede bulunan bu kavram metaforik bir anlamla kullanılmış ve metinde hedef olarak belirlenmiş bir zaman dilimi olarak konumlandırılmıştır.

Konuşmalarda, dış politika ilgili olarak da olumlu ve olumsuz olarak bahsedilen kategoriler saptanabilir. Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkiler, Avrupa Birliği’ne üye olmayla ilgili ifadeler olumlu, Sovyetler Birliği ve Doğu

Bloku Ülkeleriyle ilgili olarak olumsuz bir anlatım tarzı kullanılmaktadır. “Komünist ideolojinin yıkılması, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku’nda totaliter sistemin çökmesi” olumlu gelişmeler olarak anılmaktadır. Sovyetler Birliği’nin yıkılan sistemi, karmaşa, kaos olarak ifadelendirilmekte ve demokrasi bunun karşısında konumlandırılmaktadır. Her üç konuşmada da iyi sistem-kötü sistem karşılaştırması yoluyla Sovyetler Birliği olumsuzlanan taraf olarak işaret edilmektedir.

III. konuşmada seçimler gelişme bölümünü oluşturmaktadır. Seçimlerle ilgili olarak “Cumhurbaşkanının tarafsızlığı” ilkesinin tersine, partizan bir tavırla, konuşmasının içinde seçmenleri yönlendirici ifadeler ve retorik unsurlar kullanılmaktadır. “400-500 senede bir gelebilecek tarihi fırsatı kaçırmamak gerekliliği” gibi abartılı ve belirsiz ifade seçimlerde yapılacak tercihin önemini ifade etmek için kullanılmaktadır. 400 yıldır ele geçirilememiş fırsat, ya da var olan eksiklikle ilgili bir açıklama yokken, sadece son yıllarda gösterilen kalkınma hamlesi korunması gereken unsur olarak işaret edilmektedir. Seçmenlerin tercihi, ya bu 400 yıllık karanlığı tercih etmek ya da düzen ve istikrarı sürdürüp, ilerleme hamlesini devam ettirmek gibi bir ikilik üzerinden kurulmaktadır. Konuşmanın en önemli retorik unsurlarından olan şart kipi içeren cümleler yine oy verme temasıyla ilgili olarak da kullanılmaktadır.”... ancak tavsiye edilen yapıldığı takdirde, Türkiye, 2000 yılında, medeniyet alemine bir güneş gibi doğabilecektir”. Ayrıca Özal konuşmasında “Başlanmış işler tamamlanmalı” diyerek açıkça iktidar partisine oy verilmesi konusunda gönderme yapmaktadır.

Tüm konuşmalarda fiiller “biz” öznesiyle çekilmektedir. “Biz” öznesiyle çekilmiş fiiller metinde beraberlik duygusu ve dinleyicileri “gerçekleştirilen

gelişmelerin birer katılımcısı eyleyeni” olarak konumlandırmaktadır. Bu belirlemenin bir tek istisnası II. konuşmanın Körfez Savaşı ile ilgili bölümünde göze çarpmaktadır. Körfez Savaşı’nın başlamasıyla birlikte atılan adımlar “Ben yaptım, söyledim, konuştum, aradım” gibi birinci tekil şahıs bir çekimle ifade edilmektedir.

Tüm konuşmalar için sonuç bölümleri son iki ya da üç paragraftan oluşmaktadır. Bu bölümde, meclis selamlanmakta ve yeni yasama yılı için başarılar dileme ritüeli gerçekleştirilmektedir. Buna ek olarak meclise iletilen ve ulusal çıkarlarla ilişkilendirilmiş tavsiyeler tekrar edilmekte, önemle vurgulanmakta, hatırlatılmaktadır. Gelişme ve değişim retoriği, metin içinde ‘çok büyük’, ‘hızlı’, ‘çok geniş’, ‘çok kapsamlı’ gibi ifadelerin kullanımı yoluyla güçlendirilirken, aynı amaçla metin içinde metaforlara yer verildiği görülmektedir. “Yıldız gibi parlamak, kapalı kutu, barış ve istikrar adası, güneş gibi doğmak, kültür yelpazesi, köprü” gibi metaforlar, günlük dilde sıkça kullanılan ifadelerdir. Bu özellikleriyle cümlede sadece anlamı güçlendirici ve pekiştirtici bir işlevleri vardır.

1.5. Konuşmaların Retoriksel Stratejileri

Bu bölümde Turgut Özal’ın konuşmalarının türsel özelliklerinin, tematik şemasının ve biçimsel özelliklerinin incelenmesi sonucunda elde edilen verilerden yola çıkarak, başvuru temel retorik stratejileri tartışılacaktır. Konuşmaların ekonomik kalkınma ve demokratik rejim olarak iki kategori halinde ele alınan temaların, metnin dilsel yapısını da belirleyen bir nitelik olarak nasıl bir retoriksel stratejiyle kurulduğu ve stratejilerin nasıl bir anlam yarattığı soruları etrafında tartışılacaktır.

Özal'ın konuşmalarının retoriksel stratejileri ekonomik kalkınma ve demokratik rejim temalarına göre farklılık göstermektedir. Ancak metinde farklılaşan stratejiler ele alınmadan önce tüm temalar için ortak olan retorik unsurlara kısaca değinmek gerekmektedir. Özal'ın politik retorığı içerisinde 'karşılaştırma', 'olumsuzlama', 'değersizleştirme', 'örnekler verme' olmak üzere dört ayrı strateji tespit edilmiştir. Meşruluk zemini yaratılmak istenen ekonomi ile ilgili temalarda tüm olumsuzlukları dışlama amacını güden bir retoriksel strateji tercih edilmektedir. Kendi ideolojisinin dışında konumlandırılabilir, sendikal haklar ve demokratik katılım pratikleri gibi temalar ise salt bir 'verimsizlik ve gericilik' söylemini oluşturan "karşılaştırarak değersizleştirme", "olumsuzlama" gibi retoriksel stratejiler aracılığıyla kurulmaktadır.

Özal'ın politik retorığı basit bir karşılaştırma, olumsuzlama stratejisi aracılığıyla oluşturulmuştur. Tematik çeşitlilik açısından zayıf, basit, gösterişten uzak, yüzeysel bir dilsel anlatıya sahip olan Özal'ın konuşmaları retoriksel stratejiler açısından da benzer nitelikler bağlamında değerlendirilebilir. Konuşmaların tamamını niteleyen, "basitlik" özelliğini metnin anlaşılabilirliğini, akılda kalıcılığını, daha geniş bir kitleye ulaşabilirliğini sağlayan bir strateji olarak değerlendirmek gerekmektedir. Böyle bir konuşma tarzının benimsenmiş olunmasını, bilinçli bir stratejinin parçası ve popülist politika yapma biçiminin bir unsuru olarak ele almak daha yerinde bir belirleme olacaktır.

1.5.1. Eski Yeni İkiliği

Özal'ın konu edildiği çalışmalarda politik söyleminin eski-yeni ikiliği stratejisi aracılığıyla oluşturulduğu özellikle vurgulanmaktadır. Tanıl Bora'ya göre, Turgut Özal'ın kendi misyonunu 'eski' ile 'yeni'nin mücadelesi ekseninde tanımlaması ve bu bağlamda statükoya karşı transformasyon iddiasını üstlenmesi, O'nun söylemi aracılığıyla da tespit edilebilir en önemli niteliklerden biridir (Bora, 2005:593). Bu ikilik 'yerinde kalma' ile 'ilerlemenin', 'gelişmiş ülke düzeyine yükselme' ile 'geri kalmış ülke olarak kalma' gibi anlam yapıları arasındaki ikilik olarak da yorumlanabilir. Geçmişle ilgili her şeyin olumsuzlanması yoluyla kurulan karşıtlık ikiliğinin oluşmasını da sağlamaktadır.

Eski-yeni ikiliği konuşmalar içerisinde hem ekonomik kalkınma hem de demokratik rejim kategorileri için sıkça başvurulan temel retoriksel strateji olarak ön plana çıkmaktadır. Bu strateji analizi daha anlaşılır kılmak amacıyla ayrı bir başlık altında ele alınmıştır ve metinde var olan tüm retoriksel stratejilerin ortak niteliği olarak ele alınabilecek kadar belirleyici bir konumdadır.

Bu analizde ikinci retoriksel strateji olarak belirlenmiş olan 'ilerleme' anlamı ise eski 'yeni ikiliği söylemi'nin içinde kurulmaktadır. Tek başına bir hedef olarak belirlenen 'ilerleme' geçmişin olumsuzlanması stratejisi üzerinden gerekçelendirilmektedir. Bu bağlamda 'geçmiş', ekonomik olarak 'yokluğu', politik olarak 'terörü' ve 'toplumsal kaosu' ifade etmektedir. Buna karşılık olarak 'gelecek'; 'refahı' yani toplumsal uzlaşının sağlandığı bir politik ortamı özetle 'ilerleme'yi ifade etmektedir. Bu tür bir "karşıtlık kurma" stratejisiyle amaçlanan, belirlenen hedefin meşruluğunu sağlamaktır. Hedefe ulaşmayı sağlayacak şartlar konuşmada

belirlenmekte ve bir “gereklilik söylemi” içinde ifade edilmektedir. Bu söylem biçimi “başka bir alternatif yok”, “rasyonel ve doğru olan bu” anlamını kuran vurgulayıcı ve pekiştirici işlevi sağlamaktadır.

1.5.1.1. Geçmiş: Yokluk

Özal’ın konuşmalarında 1980 öncesi ‘geçmiş’, kendi iktidarı dönemi olan 1980 sonrası on yıllık dönem “şimdiki zaman” ve 2000’li yıllar ve sonrası “gelecek” olarak konumlanmaktadır. Bu çerçevenin belirlendiği süreç içerisinde geçmiş tasavvuru konuşmalarda oldukça kısa yer almaktadır ancak konuşmanın anlam çatısını oluşturmak açısından belirleyicidir. Konuşmalarda geçmişe atıfta bulunma stratejisi Özal’ın kendi iktidarı dönemiyle bağlantı kurmak ve metinde geçmişten şimdiki zaman dilimine geçiş yapabilmek amacıyla kullanılmaktadır. Tarihsel dönemlere, metnin akış içerisinde farklı bölümlerde farklı bağlamlarda atıf yapılmaktadır. Giriş bölümünde geçmiş anlatısı kurucu bir unsur olarak belirmektedir. Uzun ve kapsamlı gelişme bölümünde ise şimdiki zaman anlatısıyla son on yıllık icraatlar sıralanmaktadır. Gelecek, “2000’li yıllar” kavramı ile, akış içerisinde sonuç bölümünde yer almakta ve ilerleme hedeflerinin belirlendiği bir içerik bağlamında ele alınmaktadır.

Tarih anlatısı konuşmalar içerisinde çeşitli dönemlere atıfta bulunarak kurulmaktadır. “Osmanlı İmparatorluğu”, “Kurtuluş Savaşı”, “Tek Parti” dönemi, “Demokrat Parti”nin iktidar olduğu dönem ve “1970’li yıllar” olarak beş tarihsel döneme değinilmektedir. Bu bağlamda yapılması gereken ilk belirleme geçmişe atıfta bulunma stratejisine konuşmalarda “ilerleme” ve “transformasyon” hedefini

gerekelendirilmenin kurucu unsuru olarak başvuruluyor olmasıdır. Bu nedenle konuşmaların giriş bölümünde yer verilen “tarihsel anlatı” teması geçmiş için olumsuz, yokluğu ifade eden bir anlam yaratmakta ve gelişme bölümünde ele alınan temalar aracılığıyla bu olumsuz zemin üzerinden “politik ve ekonomik önerilerin” meşruluk zemini sağlanmış olmaktadır. Yani bu yolla, konuşmaların akışı içerisinde şimdiki zamanın olumlanabilmesi için bir karşılaştırma noktası belirlenmiş olmaktadır. Aristoteles’e göre politik söylemde, giriş bölümünde iki politika arasındaki mücadele sebebiyle, çelişen kanıtların karşılaştırılması ve özetlenmesi yoluna gidilmelidir. Politik konuşmalarda konuyu anlatırken dinleyicilerde önyargı oluşturmak ya da önyargıyı dağıtmak amacıyla karşısına konumlanan konudan daha çok ya da az önemli göstermek ihtiyacı doğabilir. Giriş bölümleri bir karşılaştırmayı kurmak ve özetlemek amacıyla önemlidir (Aristoteles, 2006:200).

Özal’ın konuşmalarında tarihsel anlatının nasıl kurulduğıyla ilgili ele alınması gereken dönemlerden biri “Osmanlı İmparatorluğu”dur. Milliyetçi muhafazakar politik çizgide tanımlanan bir siyasetçi olarak Özal’ın Osmanlı İmparatorluğu döneminden olumsuz bir biçimde bahsediyor olması altı çizilmesi gereken noktalardan biridir. Osmanlı İmparatorluğu mali konularda yaşanan sıkıntılar, dış politika konularındaki olumsuz gelişmeler temaları aracılığıyla anılmaktadır. Örneğin Özal, borçlar temasıyla Osmanlı İmparatorluğu’ndan şöyle bahsetmektedir;

Tarihte borç konusunda tarihte önde gelen ilk örnek Osmanlı Borçları gösterilir...Meşhur Düyunu-u Umumiye’ye varan Osmanlı Borçları...1850’lere gelirken, Osmanlı ufak ufak borçlanmaya başlıyor. Sultan Abdülhamit zamanında, Osmanlı İmparatorluğu “dama” diyor. “Ödeyemem”...Bir nevi konkordato ilan ediyor (“Türkiyemiz, Dünya ve Gelecek" Konulu Konuşmaları, 1990: 11).

Konuşmalarda en çok atıfta bulunulan tarihsel dönem olarak 1930’lu yıllar ön plana çıkmaktadır. Bu döneme, ülkede yol, su, elektrik sistemlerinin kurulamamış olması bağlamında değinilmektedir. Ülkenin o dönemde içinde bulunduğu savaş sonrası koşullar nedeniyle uygulanan ekonomi politikaları ya da dış ilişkilerle ilgili politikalar göz ardı edilmekte ve 1980 sonrası koşullarla karşılaştırma yapılarak sunulmaktadır. Koşullar bağlamında eşit olmayan iki dönemin karşılaştırılması Özal’ın yaratmak istediği “son on yılda sağlanan hızlı ve kapsamlı gelişme” anlamını yaratabilmek için oldukça çarpıcı sayısal veriler sağlamaktadır. Bu bağlamda Özal’ın “29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Töreni Konuşması”ndaki şu sözleri örnek olarak gösterilebilir;

Gerçek o ki, 1920’li yıllarda hemen hemen hiçbir şeyimiz yoktu. Osmanlı İmparatorluğu’nun düşüş döneminden itibaren kaynaklarını hızla tüketmiş, Kurtuluş Savaşı ile de gücünü son damlasına kadar harcamış, fakir bir ülke idik. Cumhuriyetimizin 10. yılını kutlarken 10. Yıl Marşı’nı ‘Demir ağlarla ördük anayurdu dört baştan’ diye haykırarak söylüyorduk. O tarihte, ülkemizin şehirlerini birbirine bağlayan esas itibariyle demiryolları idi. Bugün ülkemizdeki toplam yolcu taşımacılığının % 90’u karayolları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. 1930’larda 15 milyon nüfuslu Türkiye ile 57 milyonluk bugünkü Türkiye karşılaştırılırsa, seyahat imkânlarının o devrede ne kadar kısıtlı olduğu kolayca meydana çıkar (29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Konuşmaları,1991: 4).

Cumhuriyet’in ilk yılları ile ilgili olarak, belirtilmesi gereken unsur, bu dönemin Özal’ın “çocukluk dönemim” diye tarif ettiği sürece denk gelmesi dolayısıyla çok fazla atıfta bulunuluyor olmasıdır. Özal’ın politik retorığının en önemli unsurlarından biri olan “kişiselleştirme” stratejilerine, daha çok 1930’lu yıllara değindiği bölümlerde başvurulmaktadır. Özal’ın ailesi, özellikle annesi ve babası, (diğer kardeşlerinden hiç bahsedilmeden) bazı aile dostları ve aile büyüklerinden bahsedilerek sağlanan bu kişiselleştirme unsurları özellikle ailesiyle

ile ilgili “devlet memuru olmak”, “küçük kasabaların statüsü yüksek insanı olmak” gibi özel bilgiler aracılığıyla kurulmaktadır. Yani Özal anılarını genelde ekonomik yapıyla ilgili gözlemleriyle birleştirerek anlatmaktadır. Anılardan çıkan sonuçlar o dönemde görülen yerlerin ne kadar gelişmemiş olduğu, halkın ne kadar fakir olduğu gibi sonuçlara varılarak bitirilmekte ve yine 50 yıl sonrası ile dengesiz bir karşılaştırma yapılarak gelişme söylemi desteklenmiş olmaktadır.

Ülkemiz 1930’lu hatta 1940’lı yıllarda hemen hemen her şeyi ile kendi başına yaşayan, izole edilmiş bir memleket görünümündeydi. Birbirimizden haberimiz yoktu. Çocukluğumda bir kez babamla Söğüt’e gittik. O insanlar ne üretecek ne ekecek? Fakir mi fakir. Yalnızca hatırladığım, o gece orada yattık, tahtakurusu yüzünden hiç uyuyamadık. O zamanlar DDT vs. gibi ilaçlar da yoktu. Benim bildiği 1950’den sonra yol yapıldı. Şimdi çok güzel kasabalar haline geldiler. Eski durumlarıyla mukayese bile edilemezler (“Türkiye’imiz, Dünya ve Gelecek” Konulu Konuşmaları, 1990: 10).

Özal’ın konuşmalarında, “örneklerle açıklama” eski-yeni ikiliği kurulurken başvurulan stratejilerden bir diğeridir. Örnek vermek politik retoriğin akıcı olabilmesini, temanın zenginleşmesini ve akılda kalıcılığı sağladığı için önerilen unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Özal’ın örneklere başvurma biçimi oldukça ilginç bir nitelik taşımaktadır. Özal bir fikri kanıtlamak ya da desteklemek amacıyla örneklere yer vermekte ve örnekleri özellikle somut olaylardan, geçmiş deneyimlerden fakat en önemlisi ilginç akılda kalıcı konulardan seçmektedir ve sayısal verilerden yararlanmaktadır. Basit akıl yürütmelere başvurduğu bu bölümlerde, kanıtlanmak istenen iddia için bir ölçüt oluşturmasa bile seslendiği kitlenin zihninde konuyla ilgili çarpıcı verilerin ve sonuçların oluşmasına neden olmaktadır. Böylece bağlamsız da olsa örnek verdiği konu, desteklemek istediği fikrin meşruluk zeminini sağlamlaştırmak için önemli bir araç haline getirmektedir.

1979-1980 senesinde Türkiye etrafındaki ülkelerin hepsinden geridir. Bunun ispatı var. Türkiye’de o dönemde yurtdışına hayvan kaçırılırdı. Büyük baş hayvanlarımız ya İran’a ya da Suriye’ye kaçırılırdı. Bunun için mayınlar dizmişizdir hudut boyunca ve jandarmalar dikmişizdir. Neden kaçar? Bunun bir ekonomik izahı var. Burada daha az para veriyorlar onun için kaçıyor. Mayında parçalanma riskini güze alarak hududun öbür tarafına gider, malını satar. Bu 1979’un tablosudur. Ve şunu gösterir: İran bizden daha iyi para veriyor demek ki hayat seviyesi daha yukarıda. Şimdi şöyle bir tablo var; İran’dan Türkiye’ye hayvan kaçıyor. Neden? Çünkü biz daha iyi para veriyoruz onun için (“21. Asır Türklerin Asrı Olacak” Konulu Konuşmaları, 1991: 13).

Özal’ın konuşmalarında eski yeni ikiliği stratejisine sadece ekonomik konularla ilgili olarak değil, politik konularla ilgili de sıklıkla başvurulmaktadır. Konuşmalardaki örneklere bakıldığında stratejinin aynı biçimde uygulandığı, sadece ele alınan temanın farklılaştığı görülmektedir. Geçmiş, ‘toplumsal kaos’ ve ‘siyasi istikrarsızlık’ alanı olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu noktada şunu da önemle vurgulamak gerekir ki, toplumsal terör denen olgu sadece ekonomik dinamiklere bağlanarak açıklanmaktadır. Sorunu bu çerçeveden belirliyor olmak ve ideolojik farklılıklar gibi diğer dinamikleri bağlam dışında bırakmak beraberinde çözüm önerisi olarak da yine ekonomik alanı işaret etme gerekliliğini getirmektedir. Eğer sorun ekonomik refah düzeyinin düşüklüğünden ya da ülkede üretim mekanizmalarının henüz çok gelişmemiş olmasından (sanayi sektörü yerine hala tarım sektörünün ön planda olması gibi) kaynaklanıyorsa çözüm de bunları dönüştürmekle, ekonomik sistemi değiştirmekle sağlanacaktır. Bu noktada, Özal’ın ekonomi merkezli politik ideolojisinin temel unsuru olan ekonomizmin konuşma içerisinde, politika, politik mücadele, demokratik politik katılım gibi temalara değindiği noktalarda daha görünür olduğunun altı çizilebilir. Örneğin 1970’li yılların sonunda ülkede yaşanan kaos betimlenmekte ancak, sebep olarak sadece ekonomik

atmosferin kötü olması gösterilmektedir. Özal, bu iddiaya örnek oluşturabilecek şekilde 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı töreninde şunları söylemektedir;

1957 seçimlerinde iktidarla muhalefetin arasındaki münakaşaların temeli yokluktu. ...tek partili dönemi arkamızda bırakıp çok partili demokrasiye geçtikten sonra 1957 yılında yapılan seçimlerde, iktidarla muhalefet arasındaki münakaşaların temelini yokluklar oluşturuyordu. Hatta yoksulluklar, pahalılıktan önce geliyordu (29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Konuşmaları, 1991: 5).

Önemli bir nokta olarak şunu da belirtmek gerekir ki, Özal'ın tarihsel dönem olarak atıfta bulunduğu ve olumlu olarak ele aldığı tek dönem Demokrat Parti iktidarı dönemidir. Demokrat Parti'nin politik çizgisiyle kendisinininkini çok da uzak görmeyen, bazı noktalarda yapılan icraatlardaki devamlılığı da vurgulayan Özal, bu bağlamda Demokrat Parti iktidarı döneminden olumlu bir tarzda bahsetmektedir. Ayrıca Özal, 1980 sonrasında darbe yönetiminden görevi devralan kişi olarak, sivilleşmenin ve dolayısıyla demokratikleşmenin temsilcisi ünvanını kazanmış ilk lider olarak 1950'li yılları demokrasiye geçişin sağlandığı ve ülkenin genelinde alt yapı ile ilgili geniş yatırımların yapıldığı 'halk iktidarı' ve 'sivilleşme dönemi' olarak tanımlanmaktadır. Ancak yine de şunu da belirtmek gerekir ki Özal'ın tek parti dönemi bağlamında getirdiği demokrasi eleştirisi, toplum devlet ilişkisi ile ya da temel haklar ve özgürlükler ile ilgili değil ekonomik alanda devlet müdahalesiyle ilgili eleştirilerdir. "2000'li Yıllara Doğru" Konulu konuşmasında Özal'ın söylediği şu sözler bu durumu oldukça net açıklamaktadır;

Cemiyetimiz bir dinamizmin içinde. O devrede izole edilmiş gibiydik. Bu 30'lu yıllardır. 1950'de Türkiye'de bir devir değişikliği oldu. Farklı, demokratik bir döneme geçtik. İnsanın değeri daha fazla anlaşılmaya başlandı. Bunun önemi vardır. Diktatörlük veyahut da tek parti devrinin getirdiği bir takım hastalıklar yavaş yavaş ortadan kalktı. İnsanlara değer verilmeye başlandı. İnsanlar değer kazanmaya

başlayınca da kalkınma hamleleri gündeme geldi (“2000’li Yıllara Doğru” Konulu Konuşmaları, 1990:43).

1.5.1.2. Gelecek: Teknoloji Çağı

Özal’ın karşıtlıklar, olumsuzlamalar üzerine kurulmuş olan politik retoriği içerisinde ilk değindiğimiz ‘geçmişe atıfta bulunma’ stratejisi, eskiyle yeni karşıtlığının ele alındığı basit bir ‘olumsuzlama söylemi’ aracılığıyla kurulmaktadır. Ancak geçmişe değinilerek sağlanmaya çalışılan şey, metnin akışı içerisinde şimdiki zamana ve geleceğe de belli temalar çerçevesinde atıfta bulunmak için bir zemin hazırlamak olarak değerlendirilebilir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, giriş ve gelişme bölümünde geçmiş-şimdiki zaman üzerinden kurulan karşıtlık sonuç bölümünde ‘2000’li yıllara’ atıfta bulunulan bir gelecek söylemine dönüşmektedir. Özal’ın konuşmalarının adlarında da ön plana çıkan gelecek vurgusu bu noktada değerlendirilmesi gereken bir unsur olarak görülmektedir. “Türkiyemiz, Dünya ve Gelecek” Konulu Konuşmaları, “2000’li Yıllara Doğru” Konulu Konuşmaları, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın “21. Asır Türklerin Asrı Olacak” Konulu Konuşmaları Özal’ın konuşmalarında gelecek vurgusunun önemli olduğunu göstermektedir.

Özal’ın konuşmaları içerisinde ‘gelecek’ temasının olağan konuşmalar içerisinde ele alınmadığı görülmektedir. Bu farklılaşma Özal’ın “olağan konuşmalar”da politik temaların, “diğer konuşmaları”nda ise ekonomik temaların yoğun olmasıyla açıklanabilir. Özal retoriği içerisinde “gelecek” teması ekonomik kalkınmanın sağlanması ile bağlantılı olarak ele alınmakta ve politik temalarla ilgili

olarak “gelecek” temasına değinilmediği görülmektedir. Politikaya dair, seçimler, hükümetler, politik katılım, politik müzakere gibi temaların “gelecek” ve bununla bağlantılı olarak “ilerleme” ile değil, “istikrar” fikriyle açıklanıyor olması bu söylemin kanıtı olarak gösterilebilir. Bu bağlamda Özal retoriği içerisinde politikanın, “gelecek” kavramının olumlu çağrışımları aracılığıyla değil “geçmiş”in yokluğu ve kaosu ifade eden olumsuz çağrışımları ile ele alındığı söylenebilir. Gelecek bağlamında politik alandan beklenen şey, gelişim ve demokratik açılımların sağlanması değil istikrarın sağlanması ve korunmasıdır.

Özal’ın konuşmalarında gelecek teması, ‘2000’li yıllar’, ‘21. yüzyıl’a girmek’, ‘çağ atlamak’ gibi başlıklarla konuşmanın diğer bölümlerinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda Özal tarafından geleceğe yüklenen anlamın, ‘uzay çağı’, ‘bilgi çağı’, ‘bilgisayar çağı’, ve ‘teknolojik devrim’ gibi ifadeler aracılığıyla kurulduğu da görülmektedir. Bu bağlamda iktisadi temalı konuşmalar içerisinde ön plana çıkan “gelecek” kavramının “teknolojik gelişim” ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Özal konuşmalarında özellikle bilgisayar teknolojisinin sağlayacağı gelişim olanaklarından büyük bir hayranlıkla bahsetmekte ve üretim mekanizmaları için önemli bir değişim yaratacağından, bilgisayarla oluşturulacak sisteminin verimliliği nasıl etkileyeceğinden söz etmektedir. Eğitim sisteminin de teknolojik aygıtlarla dönüşüme uğratılması önemli bir hedef olarak gösterilmektedir. Tüm bu hedefler Özal’ın yurt dışı ziyaretlerindeki gözlemlerine ve kişisel tecrübelerine dayandırılarak anlatılmaktadır. Bu bağlamda Özal’ın konuşmalarında teknolojiyle anlamlandırılan gelecek teması içerisinde teknolojinin bir “çözüm” önerisi olarak ele alındığı tespiti yapılabilir.

Özal'ın 200'li yıllara girerken ülkede değişmesi gerekenler olarak belirlediği unsurlar arasında sayılan “teknolojik gelişim”, ‘değişim gerekliliği’ söylemi içinde ele alınmaktadır. Ancak gelecekte tasvir edilen gelişmişlik düzeyine ulaşmak için ihtiyaç duyulan düşünce tarzı, “serbestlik” kavramı aracılığıyla ifade edilmektedir. Konuşmalar içerisinde ekonomik kalkınmanın sağlanması için gerekli olan ekonomik teşebbüs bağlamında serbestlik fikrinin “gelecek” teması içerisinde de ön plana çıktığı görülmektedir. Gelecekte, gelişimin sağlanması için “devletçi zihniyet”in karşıtı olarak konumlandırılmış “sivil-serbest” zihniyetin yerleşmesi gereklidir. Özal retoriği içerisinde serbestliğin “verimliliği artırmanın” ve “gelişmeyi sağlamanın” çözümü olarak işaret edilme stratejisi ‘gelecek’ teması için de geçerli olmuştur. Özal’ a göre, gelecekte ulaşılabilecek olan refah ancak sınırlarını belirlediği anlamda serbestlik fikrinin yerleştirilmesiyle gerçekleştirilecektir.

2000'e doğru giderken, yeni bir düşünce tarzını, bu memlekete hakim kılmak zorunludur. Yapılacak işlerin başında, insanlara değer vermek, insanları daha fazla teşvik etmek geliyor. Aman siz olun, devleti her şeyi içine sokmayı. Devlet birçok yerlerde yaptığı işleri ekonomik yapmaz. Birçok politika karışır, istesek de istemesek de karışır. Yanlış kararlar verilir. (“2000'li Yıllara Doğru” Konulu Konuşmaları, 1990: 51).

2000 senesine doğru gidiyoruz. 2000 senesine doğru giderken, dikkat edeceğimiz şeyler var. Toplumumuzu daha serbest, daha rahat düşünür, tabulardan çıkarılmış bir duruma getirmeliyiz. Gelişmenin şartı budur. İnsanlar daha hür düşünürlerse, daha çok yeni şeyler yaparlar. Yanlışlıklar da kendiliğinden ortadan kalkar. Kolay değildir buna alışmak. Çünkü eski alışkanlığımız böyle değil. Gerçi şu on sene epey çıktık, farkında olmadan epey çıktık. Bu meseleye devam etmemiz lazım (Manisa Gazeteciler Cemiyeti'nde Yaptıkları Konuşma, 1991:109).

1.5.2. İlerleme İçin Ön Koşullar

Özal'ın konuşmalarında “ilerleme” ikinci retoriksel strateji olarak ön plana çıkmaktadır. Bu tema konuşmalar içerisinde genel bir bağlam oluşturmakta, alt başlıklar ve farklı retoriksel unsurlar aracılığıyla desteklenmektedir. Konuşmalarda ilerleme retoriği Özal'ın politik ideolojisinin, liberal görüşlerinin bir unsuru olarak ve özellikle ekonomik konularla ilişkili bir biçimde ortaya çıkmaktadır. İlerleme teması konuşmalarda temel hedef olarak gösterilmekte ve bu bağlamda bu hedefe nasıl ulaşılabileceğine dair ‘İlerleme için ön koşullar’ sıralanmaktadır. İlerleme somut bir hedefi değil, toplumsal ve bireysel olarak her zaman dinamik ve girişimci olmayı gerektirecek, hiçbir zaman sonlanmayacak bir ideali ifade etmektedir. Bu ilerlemeci modernleşme yaklaşımı içerisinde birey de aktif olarak kabul edilmektedir. İlerlemenin sağlanması için yapılması gerekenler ekonomik hamleler, politika ile ilgili katılım pratikleri ve temel haklar ve özgürlükler ile ilgili konular çerçevesinde sınıflandırılmaktadır. Ancak tüm bu temalar konuşma içerisinde farklı söylem biçimleriyle dolaşıma girmektedir. Konuşmalarda ekonomik kalkınma teması ‘gereklik söylemi’, politika ve politika katılım teması ‘boşunluk söylemi’, temel hak ve özgürlükler teması ise ‘serbestlik söylemi’ içerisinde biçimlenmektedir. Özal'ın demokrasi retoriğinin unsurları olarak, politik katılım, politik tartışma ve temel hak ve özgürlükler kategorileri ele alınacaktır. Bu bağlamda nasıl bir demokrasi algısının hangi stratejilerle konuşmalarda dolaşıma geçtiği tartışmaya açılmış olacaktır.

1.5.2.1. Ekonomik Hamleler: Gereklilik Söylemi

Özal'ın konuşmaları içerisinde “ekonomik kalkınma” bu konuşmaların kapsamlı biçimde ele alınan ve en önemli teması olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda Özal'ın ekonomik kalkınmayı daha demokratik, refah düzeyi yüksek bir toplum tasavvuru bağlamında bir araç olarak değil, bir amaç olarak gördüğü tespiti yanlış olmayacaktır. İlerleme retoriği içinde ele alınan ekonomik hamlelerin tamamlanması söylemi, amaçlanan ilerlemenin, tek olmasa bile en belirleyici unsuru olarak işaret edilmektedir. Ekonomik kalkınma teması için “belirleyici” nitelemesi yapılmıştır çünkü Özal'ın değindiği tüm demokratik ve toplumsal unsurlar bu kategori bağlamında değerlendirilmektedir. Demokratik katılım olanakları, temel haklar ve hürriyetler, eşitlik, özgürlük vb. birçok unsur ekonomik kalkınmanın sağlanması sayesinde, ona bağlı olarak gelişebilecektir. İki unsur arasında tanımlanan şart/koşul ilişkisi retoriksel ve dilsel unsurlar aracılığıyla konuşma içerisinde oldukça belirgin bir biçimde kurulmaktadır. Ekonomik kalkınmanın gelişim hızına bağlı olarak gelişeceği tasavvuruna dayanan böyle bir kavrayış, beraberinde kalkınmanın sağlanamadığı durumda bu haklar ve hürriyetlerinden de mahrum kalmayı olağan olarak tanımlamaktadır. Ekonomi merkezli böyle bir politik kavrayış rejimin demokratik dinamikleri ile ilgili olarak politik kurumların ve dolayısıyla liderlerin sorumsuz olarak tanımlandıkları keyfi bir tutumu meşru hale getirmektedir.

Politika ve ekonomi arasındaki bu belirleme ilişkisi konuşmalar içerisinde ekonomik kalkınma ile ilgili olarak değerlendirilebilecek “serbest piyasa ekonomisine geçiş”, “devletin küçülmesi”, “özelleştirme”, “alt-yapının inşası”, “teknolojik gelişim” gibi alt temalar, ‘gereklilik söylemi’ bağlamında ele

alınmaktadır. Dilsel yapı içerisinde değerlendirilmiş olan “şart kipi” içeren cümleler bu söylemin küçük bir dilsel unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Tanımlanan ilişki biçimi içerisinde, yerine getirilmesi “gerekliklik” olarak işaret edilen unsurun, sağlanamadığı durumda bir tehlike/risk ile karşılaşılacağı anlamı üzerine inşa edilmektedir. Özal’ın konuşmalarında bu risk ‘gelişmemek’, ‘gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşmamak’, ‘ekonomik olarak geri kalmak’ kavramları üzerinden kurulmaktadır.

Özal’a göre toplumsal gelişim için en önemli dinamik olan ekonomi ancak serbest piyasa ekonomisine geçilerek sağlanabilir. Konuşmaları içerisinde bu tema “dünyanı gelişmiş ülkeleri arasında egemen ekonomik sistem olması” açıklamasıyla gerekçelendirilmektedir. Çağ atlama hedefine ulaşabilmek için ‘dışa açılmanın dolayısıyla dünya ekonomik sistemine entegre olmanın’ gerekliliği de sıklıkla vurgulanmaktadır. Özal yapılan reform hareketlerini şöyle sıralamaktadır;

1980’li yıllar ülkemizin köklü ve çok kapsamlı değişiklikleri, tam anlamıyla bir transformasyonu gerçekleştirdiği çok önemli yıllar olmuştur. Şimdi geçtiğimiz 10 sene içindeki önemli değişikliklerin yapıldığı sahalara göz atalım: Bunlar esas itibariyle; I. Ana altyapının çok büyük ölçüde tamamlanması, II. Hızlı şehirleşmenin bizleri karşı karşıya bıraktığı bazı önemli meselelerin halledilmesi, III. İçine kapalı bir ekonomik yapıdan, serbest piyasa ekonomisine geçişi (Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 18. Dönem 4. Yasama Yılı’nın Açılışında Yaptıkları Konuşma, 1990:6).

Serbest piyasa ekonomisine geçiş teması kalkınmanın ilk ve en önemli unsuru olarak tüm konuşmalarda sıklıkla anılmaktadır. Bu sistemin Türkiye’ye sağlayacağı avantajlar üzerine uzun ve ayrıntılı bir anlatı yapılmakta, örnekler verilmekte, karşılaştırmalara başvurulmaktadır. Bu sistemle ilgili fayda “kar” teması üzerinden

kurulmakta ve bu bağlamda klasik liberal anlayışın “görünmeye el” metaforu ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

pazarın bir görünmeyen eli vardır, serbest pazarın bir görünmeyen eli vardır. O görünmeyen el, bütün hizmetleri yapar. Sizin filanca mal şurada üretilsin buraya gelsin dememize hiç lüzum yok. Üretici yerinde üretir. Araya giren bunun hizmetini yapanlar, o malı gider alırlar, ihtiyaç merkezlerine götürürler. Çünkü bu işten kar edeceklerdir. O kar motifi serbest pazarın en önemli motifidir (KOSGEB I. Genel Kurul Toplantısında Yaptığı Konuşma, 1990: 80).

İddia edilen fikrin desteklenmesi için yabancı ülkelerle ilgili örnekler verme yoluna sıklıkla gidilmektedir. Bu bağlamda komünist rejimle yönetilen ülkeler ele alınmakta ve egemen sisteme dâhil olamadıkları için ekonomik olarak çöktükleri ve çökmeye mahkum olduklarına dair örnekler verilmektedir. Serbest piyasa sisteminin ‘en iyi’ ve ‘tek alternatif’ olduğu fikri ‘örneklendirme’ yöntemiyle de desteklenmiş olmaktadır. Özal retoriğinin temel stratejilerinden olan karşılaştırma yapma ve olumsuzlama unsurlarının konuşma içerisinde var olabilmesi için gerekli olan “öteki” bu tema içerisinde “kapitalist olmayan rejimler”, “komünist rejimler” ve “kapalı ekonomiler” olarak belirlenmektedir.

Ekonomik kalkınma teması içinde ele alınabilecek ve “gereklilik söylemi” içerisinde ifade edilen ikinci bir tema “devletin küçülmesi”dir. Devlet yeni liberal ideoloji anlayışı çerçevesinde sınırları oldukça dar, “gece bekçisi” devlet olarak yeniden tanımlanmaktadır. Diğer temalarda da görüldüğü gibi karşılaştırma/olumsuzlama stratejisi en çok başvurulan yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye’de yaygın ve yerleşik olan “devlet baba” tasavvuruna, hantal, verimliliği düşük devlet tasavvuruna karşı, küçük ama daha aktif bir devletin sınırları uzun açıklamalar aracılığıyla çizilmektedir. Eğitim, sağlık vb. sosyal hizmetleri

sağlayan sosyal devletin tüm unsurları değersizleştirilmekte, eleştirilmektedir. Öncelikle olumsuzlama stratejileri ön plana çıkmakta sonrasında ise çözüm önerileri sunulmaktadır. Konuşma bağlamında ‘kalkınma için başka alternatif yok’ anlamı, tüm bu stratejiler aracılığıyla kurulmakta ve dinleyici üzerinde karşı alternatif üretme yolları kapatılmış olmaktadır ya da en azından bu amaçlanmaktadır. Özal’ın “devlet” tanımlamasını anlayabilmek için aşağıda yer alan konuşması oldukça iyi bir örnek oluşturmaktadır;

Bakınız yanlış anlaşılan bir husus var. Devlet bir istihdam kapısı değildir. Devlet bir hizmet kapısıdır. Kamu İktisadi Teşekkülleri ve memurlar olarak. Vatandaşına hizmet eder. Devlet bugün iki milyon insana da iş veriyor. Bunu dört milyona çıkarırsanız, memlekete iyilik yapamazsınız. Çünkü üretim olmadan verilen istihdam hiçbir şey ifade etmez. Devletin vazifesi, ekonomik gelişme ve sosyal gelişme ortamını hazırlamaktır... Bizim yapacağımız, devleti asgari insanlarla çalıştırıp, dışarıda çalışan insanları desteklemek, müteşebbüsleri desteklemek, onlara daha yeni iş sahaları açtırmaktır. Bu şekilde olduğu takdirde hem üretim artar, hem gelir artar, hem de o insanlar daha fazla para kazanır (Türkiye Büyük Millet meclisi’nin 18. Dönem 4. yasama Yılı’nın Açılışında Yaptıkları Konuşma, 1990: 21).

Konuşmanın gereklilik söylemi içerisinde oluşuyor olması beraberinde bir çözüm önerisi sunmayı da gerektirmektedir. Değişen ve değişmesi gereken yapısıyla ilgili tüm açıklamalardan sonra devletin “Kamu İktisadi Teşekkülleri”nin özelleştirilmesi yoluyla küçüleceği vurgusu yapılmaktadır. Bu bağlamda Kamu İktisadi Teşekkülleri “verimsiz”, “işe yaramaz”, “miyadi dolmuş”, “yolsuzluk mekanı haline gelmiş” kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Tüm bu niteleyici sıfatların yanında sayısal veriler aracılığıyla da iddia edilen fikir desteklenmektedir ve yine “kar” motivi üzerinden fayda sunulmaktadır.

Kamu iktisadi teşekkülleri genel olarak devrini tamamlamıştır. Yani başlangıçta bir takım fonksiyonlar görmüşlerdir. Bu fonksiyonlar doğrudur. Ama artık devrini tamamlamışlardır. Sebebi çok basittir. Eğer Zonguldak Kömür Havzası’nda bugün sattığımız kömürün bedeli işçiye verilen ücreti karşılamıyorsa ne yapacaksınız? Kim ödeyecek bu parayı diyeceksiniz. Devlet nereden verecek? Ya aldığı vergilerden

verecek, vergileri arttıracak ya da para basacak. Enflasyonun sebeplerinden biri bu. Üretim olmayan yerde haddinden fazla para verirsiniz, enflasyonu körtükler. Hadise budur. Onun için politika doğrudur. Kamu İktisadi Teşekküllerinin bir an önce özelleştirilmesi icab eder (KOSGEB I. Genel Kurul Toplantısında Yaptığı Konuşma, 1990: 82).

Ekonomik kalkınma kategorisi içerisinde ele alınabilecek ve örneklendirilebilecek başka temalar da bulunmaktadır. Ancak bu bölümde amaçlanan daha çok, konuşma içerisindeki temaların nasıl bir retoriksel stratejiyle kurulduğunun ortaya çıkarılmasıdır. Bu nedenle konuşmalar için kapsayıcı unsurlar olan “rekabet” ve “serbestlik” kavramları ele alınacaktır. Bu kavramlar serbest piyasa ekonomisine geçiş temasını hakim söylemsel stratejisini oluşturması yanında konuşmalar içerisinde diğer temalar bağlamında da sıklıkla başvurulan kavramlar olarak ön plana çıkmaktadır. Serbestlik de rekabet de sadece ekonomik alanda değil tüm toplumsal ve bireysel alanlar içinde olumlanarak ve toplumsal kültüre dâhil edilmesi gereken özellikler olarak ele alınmaktadır. Bu kavramlar konuşma içerisinde hem ‘gereklik’ hem de ‘çözüm önerisi’ olarak sunulmaktadır. Rekabet her alana entegre edilmesi gereken bir kültürel öge olarak tanımlanmakta ve rekabette ortaya çıkan eşitsizlikler görmezden gelinerek adil bir düzlem yaratılmış izlenimi verilmektedir. Serbestlik ise, her alandaki sorunları çözebilecek bir sihirli değnek olarak işaret edilmektedir. Fakat bu noktada Özal’ın bahsettiği serbestliğin birey hak ve özgürlükleri, demokratik haklar bağlamında değil, ekonomik girişim ve rekabet bağlamında ele aldığı görülmektedir. Toplumsal ve politik alanlardaki serbestlik ise, oldukça pragmatik bir bakış açısı üzerinden değerlendirilmektedir.

1.5.2.2. İlerlemenin Bir Unsuru Olarak Demokrasi

Özal'ın demokrasi retoriğini konu alan bu çalışmada demokrasi kavramının ilerleme başlığı altında ele alınıyor olması Özal'ın konuşmalarının tematik ve retorik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Özal'a göre demokrasi ilerlemenin, gelişmiş ülke düzeyine gelmenin bir unsurudur ve uygar ülke düzeyine yükselmek için temel haklar ve özgürlükleri sağlamak gerekmektedir. Bu bağlamda Özal konuşmalarında demokrasiyi 'sınırsız bir serbestlik söylemi' bağlamında ifade etmektedir. Ancak bahsedilen özgürlük politik alanda değil, ekonomik alanda olması öngörülen bir serbestliktir. Ekonomik alanda serbestliği öngördüğü için demokrasi önemli ve gerekli bir yönetim biçimi olarak kabul edilmektedir.

Özal'ın konuşmalarında demokrasi Türkiye Cumhuriyeti tarihi içerisinde iki dönem bağlamında ele alınmaktadır. Bu dönemlerin ilki, Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950'li yıllar, diğeri ise 1980 sonrası askeri darbe hükümetinin yönetimi sivillere devrettiği kendi iktidar dönemidir. Tek parti dönemi, tam bir baskı, otoriterlik ve yokluk yılları olarak tanımlanarak olumsuzlanmakta, buna karşılık Demokrat Parti Dönemi ise "demokrasiye geçişin ", "halk egemenliğinin kayıtsız şartsız sağlandığı" Özal'ın ifadesiyle "gerçek ve tam demokrasinin yaşandığı" yıllardır. Özal konuşmalarında askeri darbe dönemlerinin antidemokratik etkileriyle ilgili ayrıntılı bir değerlendirmede bulunamamakta ancak, demokrasinin bu darbeler aracılığıyla kesintiye uğradığı tespitini yapmaktadır. Dolayısıyla askeri darbe dönemlerini "antidemokratik", sivil yönetimleri ise "tam, eksiksiz demokrasi" olarak tanımlamaktadır. Böyle basit bir ikilik üzerinden tarif edilen ve sivil olmakla

özdeşleştirilen demokratik olma ölçütü, demokrasiyle ilgili kavrayışın da nasıl yüzeysel bir bakış içerisinde biçimlendiğini göstermektedir.

Özal'ın konuşmalarında 'demokrasi' kavramının çok sınırlı bir içerik bağlamında ele alındığı görülmektedir. Özal'ın ortalama on sayfadan oluşan 19 konuşması içerisinde sadece 27 kez "demokrasi" kelimesi geçmektedir. Tüm konuşmalar içinde değinilmiş olan tek ortak tema temel haklar ve hürriyetlerdir ve "temel haklar ve hürriyetler" kavramı 81 kez kullanılmıştır. Haklar ve hürriyetler sadece üç özgürlük alanı etrafında tanımlanmakta, bunların dışında "insan hakları" kavramı dört kez, çocuk, yaşlı, genç, kadın hakları gibi kavramlar ise sadece meclis açılış konuşmalarında birer kez geçmektedir. Özal'ın diğer konuşmalarında ele alınmayan bu kavramlar, olağan konuşmalarında da "kadın, yaşlı, çocuk hakları"nın korunması gerekliliğini ifade eden bir cümleyle ifade edilerek geçilmektedir. Demokrasinin temel unsurlarından olan "hukukun üstünlüğü" kavramı Özal tarafından yedi kez kullanılmış ve yine "hukukun üstünlüğünün önemli olduğu, korunması gerektiği"nin vurgulandığı bir tek cümle içerisinde geçmiştir. Özal seçim dönemlerinde yapmış olduğu konuşmalarda demokrasinin bir unsuru olarak "seçim" temasına değinmiştir ve 15 kez seçimlerden bahsetmiştir. Konuşmalara uygulanan bu küçük tarama sonucunda Özal'ın konuşmalarında demokrasi anlayışının sadece temel hak ve hürriyetler kavramı aracılığıyla ifade edildiği söylenebilir. Bu temaların Özal'ın meclis açılış konuşmalarında ve diğer olağan konuşmalarda ön plana çıkıyor olması altı çizilmesi gereken bir noktadır. Özellikle iktisadi temalı konuşmalarda demokratik unsurlara hiç değinilmediği ya da sadece temel haklar ve hürriyetler kavramlarıyla sonuç bölümünde küçük bir paragrafla kısaca değinildiği görülmektedir.

Özal “Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Kurulundaki Konuşması”nda Türkiye’nin de imzaladığı “demokrasi ve barış” anlaşması olarak anılan Paris Şartı’nın ilkelerine konuşmada değinmektedir⁴². Bu belgede yer alan insan haklarına saygı, eşitlik, temel haklar ve hürriyetler güvence altına alınması gibi unsurları kendi politik ideolojisi ile ne kadar çok uyduğu ve bu anlaşmada öngörülen haklar ve özgürlüklerin Türkiye’de zaten 1983 yılından itibaren sahip olduğu şeklinde değerlendirmektedir. Ancak bahsettiği serbestlik ve özgürlük alanını teşebbüs hürriyetinin ne kadar çok geliştiğiyle ilgili bir örnekle açıklamaktadır. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken nokta ise Özal’ın demokrasi ile İslamiyet ilişkisini kurmuş ve bu iki unsur arasındaki uyumluluğu vurgulamış olmasıdır. Özal siyasal alanda sahip olunması gereken demokratik kültürün uzlaşısı ile yerleşeceğini söylemektedir. Kaos tehlikesine karşı çözüm olarak İslami göstermekte ve toplumu bir nevi Hz. Peygamberin tarif ettiği gibi “İslam orta yoldur” benzetmesini yaparak politika olarak radikal hareketlerden kaçınmak gerekliliğini vurgulamaktadır.

Daha başlangıcında demokrasiden bahsediyor belge. İnsan hakları, demokrasi ve kanun hakimiyeti. Bize de çok uygun. Dikkat ediniz, bizim dinimizde, insanın en mükemmel yaratık olduğu, Allah’ın özene bezene yarattığı bildirilir. Bizim inancımızda bu var. Tabii, insanoğluna verilen önem de oradan geliyor (Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Kurulundaki Konuşmaları, 1990: 62).

Özal’a göre demokrasi konuşmalar içerisinde “seçimler”, “temel haklar ve özgürlükler”, “politik tartışma” temaları bağlamında ele alınmaktadır. Ancak bu

⁴² 19-21 Kasım 1990 tarihinde Paris’te, Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı “Paris Şartı ”nı imzalamıştır. Bu şart Sovyetler Birliği-Varşova Paktı’nın çökme sürecine girdiği ve Berlin Duvarı’nın yıkıldığı dönemde yani bir geçiş sürecinde imzalanmış bir anlaşma olarak “demokrasi, işbirliği, barış ve birlik” mesajlarını simgelediği belirtilmektedir. Toplantı’da “Doğu ve Batı arasındaki düşmanlığın resmen sona erdirildiği Paris Zirvesi’nde, Avrupa’da ilişkileri ve işbirliğini kurumsallaştıracak, eski Doğu Blok’u devletlerinin iç rejimlerini demokratlaştıracak yeni ilkeler” koymuş olması dolayısıyla önemli kabul edilmektedir.

temaların ele alınma biçimlerinin ve nasıl bir söylem içinde ifade edildiğinin farklılaştığı noktaların da tespit edilmesi gerekmektedir. Konuşmalarda politika ve politik katılım temaları “boşunalık söylemi”, “temel haklar ve özgürlükler ise “serbestlik söylemi” bağlamında ifade edilmektedir. Tüm bu söylem biçimleri içerisinde demokratik olmak için “rekabet kültürü”nün yerleşmiş olması ve “serbestlik”in tüm toplumsal alanlarda benimsenmiş olması çözüm olarak gösterilmektedir. Ancak bu yargıya varabilmek için demokrasi kavramı içerisinde farklı demokratik unsurların nasıl çelişkili içerikle ele alındığını göstermek gerekmektedir. Yani serbestlik söylemi dışında kalan bir tema olarak politikanın ve politik sözün nasıl tanımlandığına bakmak gerekmektedir.

1.5.2.2.1. Politika ve Katılım: Boşunalık Söylemi

Özal 1980’li yıllarda ülkenin içinde bulunduğu politik koşullar bağlamında kendisini ve partisini askeri darbe rejiminden sonra demokrasiye geçişi sağlayan temsilciler olarak görmektedir ve konuşmalarda demokrasi, demokratik olma vurgusu yer almaktadır. Demokrasi kavramıyla ilgili olarak öncelikle 1983 genel seçimleri sonrasında demokrasiye geçildiği ve Türkiye’nin demokratik bir rejimle yönetildiği belirlemeleri yapılmaktadır. Ancak bu açıklamaların altının doldurulmaması, örneğin antidemokratik uygulamalarla ilgili herhangi bir eleştiri yapılmaması aksine bu yasal ve politik sisteme angaje olunmuş olması bu ifadenin “retorik olarak demokrasi” bağlamında değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

‘Demokratik olma’ ve ‘demokratik rejimin uygulayıcısı olma’ vurgusuna karşılık konuşmalarda politikanın ve özellikle demokratik katılımın ve temsilin olumsuz bir içerikle ifade edildiği görülmektedir. Demokrasinin ilerlemenin bir

unsuru olarak ifade edilmesi, fakat en önemlisi ele alınan demokratik unsurların ‘boşunalık söylemi’ içinde ifade edilmesi bu kavrayışın en önemli çelişkisini oluşturmaktadır. Böyle bir anlayış politikanın sadece seçilmiş temsilcilerin katılabileceği dar ve elit bir alan olarak tanımlandığını dolayısıyla antidemokratik bir yapıda olduğunun en temel işaretidir.

Türkiye’de iki tane çok önemli değişiklik var. Birincisi şu geçtiğimiz dönemde demokratik sistem eskisinden daha kuvvetli yerine oturdu. Aksini iddia edenler oluyor ama bu her şeyi gösteriyor. Türkiye’de demokrasi var. Gerçekten eski usül kavga etmek isteyenleri de gördüm. 1980 öncesinin kavgalarını tekrar etmek isteyenleri de gördüm. Hiç tutturamadılar. İşçiler, üniversite gençliği sokağa dökülecekti. 1 Mayıs’ta olaylar çıkacak, ülke Romanya’ya benzeyecek. Ama bana da söylediler. Ne oldu? Hiçbir şey olmadı, olmaz... Çünkü sosyal şartlar, ekonomik şartlar buna müsait değil. Şurada dolaşıyoruz. Millet apartmanlardan el sallıyor, çünkü hayatından memnun (21. Asır Türklerin asrı olacak konulu konuşmaları, 1991:24).

Bu küçük alıntıda da görülebileceği gibi Özal seçimlerde oy kullanma dışındaki demokratik katılım yollarını meşru görmemektedir. 1970’li yıllarda ön plana çıkmış olan işçi, memur, öğrenci vb. grupların politik alana dahil olma etkinlikleri toplumsal kaos olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir söylem ‘kaos’un karşısına ‘uzlaşma’yı koymayı gerektirmektedir. Özal da konuşmalarında böyle yapmakta ancak uzlaşımın taraflarını yok saymaktadır. Bu noktada Özal’ın politikanın aktörleri olarak kimleri gördüğüne de değinmek gerekmektedir. Halkın politikaya meşru katılma biçimi olarak işaret edilen politik seçimler sonucunda, temel aktörler olarak belirlenen milletvekillerinin de bir katılma pratiği olarak muhalif eylemleri Özal tarafından sert bir dille eleştirilmektedir. Bu eleştiri, ‘değersizleştirme’, ‘olumsuzlama’ ve ‘gereksiz olarak konumlandırma’ gibi stratejiler aracılığıyla yapılmaktadır.

Biz gereken konularda münakaşa etmiyoruz. Biz çok basit şeylerin münakaşasını yapıyoruz. Geçenlerde TBMM’ne bir gensoru verilmiş. ‘Hükümetin dış politikasının memleketi iflasa götürdüğü şeklinde bir gensoru’. İnanılır gibi değil. Türkiye’yi öyle görüyorlar ya da öyle görmek istiyorlar ya da “siyaset icabı yaptık” diyorlar. Bunlar siyaseten söylenen sözlermiş. Dikkat edin siyaseten söylenmiş. Siyaset bu kadar çirkin olur mu? Esas konuşulacak mevzuları bir tarafa bırakıyorsunuz, biz bambaşka bir hırsın içinde, yani akli da geçmiş bir hırsın içinde memleketi bir nevi karıştırmaya götürüyoruz.memleketin bir çok ciddi meseleleri var, münakaşa edilecek. Ama, dağarcıkta bir şey yok, ancak böyle laflarla puan kazanacaklarını zannediyorlar. Benim kanaatim, milletimiz bu kadar basit değil. Çok olgun bir milletimiz var (21. Asır Türklerin asrı olacak konulu konuşmaları, 1991:11-12).

Bu örnekte de görüldüğü üzere, siyaset, politik müzakere yolları, muhalefet etmek gibi demokratik unsurlar Özal tarafından olumsuzlanarak ifade edilmektedir. Burada değinilmesi gereken nokta ise “siyaset icabı konuşmak” ve “siyaseten konuşmak” kavramlarının “boş konuşmak”, “gerçekleri söylememek”, “aldatıcı bir siyaset oyunu içinde ikna amacıyla yalan söylemek” gibi olumsuz anlamlar içinden tanımlaması ve konuşmasında bu anlama kullanmasıdır. Erol Mutlu “Özal ve Özalcılık” adlı makalesinde Özal’ın en antidemokratik tutumu olarak politik konuşma karşıtı tutumunu göstermektedir. Özal’ın politik söyleminin en önemli unsurlarından olan “söze/lafa karşı icraat” konumlandırması, müzakereyi ve politik tartışmayı değersizleştirmek üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla, konuşmayı değil icraat yapmayı ön plana çıkarmış olan bu söylem, Özal’ın demokrasi retoriği içinde altı çizilmesi gereken antidemokratik bir unsurdur.

Özal’ın politika anlayışı içerisinde “siyasal istikrar” kavramı sıklıkla kullanılmaktadır. Siyasal istikrar toplumsal kesimlerin politikaya direk katılımlarının önlenmesi, politika yerine üretime teşvik edilmeleri ve seçimler sonucunda tek partili bir iktidarın seçilmesi yoluyla sağlanabilir bir unsur olarak tanımlanmaktadır.

Koalisyon hükümetleri dönemi, ülkeyle ilgili kritik kararların alınmadığı, dolayısıyla istikrarsızlık ve kaosu baş gösterdiği bir atmosfer olarak tanımlanmakta ve demokrasinin, toplumsal kalkınmanın devamlılığının sağlanması için çözüm olarak gösterilmektedir. Özal'ın bu temaya seçim öncesi konuşmalarda değinmiş olması ve Anavatan Partisi'ni siyasal istikrarı, 1983 yılı seçimlerden beri sağlayan ve sağlamaya devam edecek olan parti olarak işaret etmesi, Özal hakkında “cumhurbaşkanının tarafsızlığı” tartışmalarının açılmasına neden olan unsurlardan biridir.

Politika'da koalisyonlara gidildiği zaman hep kısa vadeli düşünülür. Güçlü siyasi iktidarlar gelir hâkim olurlarsa, uzun vadeli düşünebilirler. Bu kesin kaidedir bunu çok iyi biliyorum. Eğer 1983'ten bu tarihe kadar tek bir iktidar olmayıp da parçalı olsaydı, bir çok reformun yapılması mümkün değildi. İnanınız mümkün değildir. İktidarlar zayıfladığı zaman dahi bazı reformları yapma güçleri azalır. Bunları tecrübe ile varılmış neticelerdir (21. Asır Türklerin asrı olacak konulu konuşmaları, 1991:16).

“Türkiye, Dünya ve Gelecek” konulu konuşmasında Özal, cumhurbaşkanının tarafsızlığı konusuyla ilgili kendisine yöneltilen eleştirileri değerlendirmektedir. Savunmasını yaparken cevaplarını yasal temellere dayandırmakta, yasalara atıfta bulunmakta ve tarafsızlık ilkesini kendine göre içerik bağlamında yorumlamaktadır. Cumhurbaşkanının görevlerini sıralayarak herhangi bir gerekçelendirme yapmadan reddetmekte böylece cevap yollarını kapatmaktadır. “Tarafsızlık ilkesini ben böyle anlıyor ve yorumluyorum” anlayışı çerçevesinde yaptığı açıklama ile demokratik kontrol mekanizmalarından biri olan tarafsızlık ilkesi kişisel yoruma açılmış gibi konumlandırırmaktadır.

Özal'ın demokratik haklar bağlamında sendikalar konusuna sadece “İstihdam Haftası Dolayısıyla Yaptığı Konuşma”da değinmekte fakat burada da konuyu

demokratik haklar çerçevesinde ele almamaktadır. Konuşmada, sendikaları ekonomik kalkınma hamlesini olumsuz etkileyecek faaliyetlerde bulunan, haklarını savunmaya çalıştıkları insanlara zarar veren, onların işsiz kalmasına ya da daha düşük ücret almasına neden olan “gereksiz”, “zararlı” ve “sistemle uyumsuz” kurumlar bağlamında değerlendirmektedir. Aşağıdaki alıntı Özal’ın sendikalarla ilgili fikirlerini açıklamaktadır;

Sanayi istihdamında son yıllarda sendikalarımızın talepleriyle işverenlerin verebilecekleri arasında çok büyük farklar meydana geliyor. Ama öyle gözüküyor ki sendikalarımız, bu meselede bindikleri dalları kestiklerinin farkında değiller. Yüksek ücretlerin getireceği bir sanayide daha fazla otomasyona gidip istihdamı azaltması. Bir bu olacak. Veyahut da işten çıkarmalar olacak. Daha düşük ücretli insanlar almaya başlayacaklar. Sendikaları rekabete sokmamız lazım. Ama korkmaya lüzum yok. Bir kaldırılım bakalım da, sendikalarımız içerisinde de aynen işadamlarında olduğu gibi rekabet gelsin (İstihdam Haftası’nın Açılışı nedeniyle Yaptıkları Konuşma, 1991: 119).

Özal’ın politika, politik konuşma, katılım, sendikal haklar gibi unsurları nasıl değerlendirdiği ile ilgili yukarıda anlatılanlara ek olarak “Manisa Gazeteciler Cemiyeti”nde yapmış olduğu konuşmayı özel olarak ele almak gerekmektedir. Çünkü bu konuşma yukarıda tanımlanan unsurların Özal tarafından başka bir içerikle ele alındığı örneklere değinmesi dolayısıyla ilginçtir. Gazeteciler Cemiyeti’nde yapılan konuşma içeriğinin temel temalar sabit kalmak üzere değiştiğini görülmektedir. Bu konuşma diğerlerine göre daha politik içeriklidir. Örneğin yabancı ülkelerdeki rejimlere değinilen, dış politikayla ilgili yorumların yapıldığı, ülke içi demokratik dinamiklerin (basın özgürlüğü gibi) ele alındığı bir konuşma olduğu göze çarpmaktadır. Diğer konuşmalardan farklı olarak, seslenen kitlenin basın mensupları olması dolayısıyla temel hak ve hürriyetler konusu bağlamında basın özgürlüğü kavramına da değinilmektedir. Körfez Savaşı sırasında Özal’ın izlediği

politikalarla ilgili yapılan eleştirilere cevap verirken “boş laflar, boş münakaşalar” şeklindeki değerlendirmesi, bu konuşmada seslendiği kitle dolayısıyla, farklı bir biçimde ifade edilmektedir. “Bu münakaşalar muhakkak lüzumludur. Yanlış da söylene, bu münakaşalar yapılmalıdır. Zaten hep söylerim: “Konuşan Türkiye” diyoruz. İşte konuşuyoruz” sözleri bu tutum değişikliğini kanıtlamaktadır. Tutum değişikliği olarak değerlendirilmese bile seslenen kitleye göre içerik değiştirme olarak ifade edilebilir. Konuşmanın son bölümünde ise diğer tüm konuşmalardan farklılaşan bir nokta olarak, “Komünizm”, “İran’da rejim” gibi örneklere değinilmektedir. Komünizm ve İran rejimlerini olumsuzlamakta ve tehlike olarak tanımlamaktadır. Böyle rejimlerin ancak serbestlik fikrinin yerleşmesi ile önlenebileceği vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda Özal’ın demokratik haklar ve politik katılım ve toplumsal yaşam ile ilgili olarak çok da başvurmadığı serbestlik fikrinin demokrasinin diğer çok önemli unsuru olan temel haklar ve özgürlükler için sıkça vurgulandığı görülmektedir. Temel hakların serbestlik söylemi içinde ele alınışı ilk bakışta bir çelişkiymiş gibi görünmektedir. Yukarıda ele alınan politik ve demokratik unsurlarla ilgili olarak oluşturulan boşunalık söylemi demokrasiyle ilgili olarak sadece temel haklar ve özgürlükler teması bağlamında farklı bir söylem içinden ifade edilmektedir.

1.5.2.2.2. Temel Haklar ve Özgürlükler: “Serbestlik” Söylemi

Özal’ın demokrasi retoriğinin ikinci stratejisi olarak ortaya çıkan “serbestlik söylemi” temel haklar ve özgürlükler başlığı altında ele alınmaktadır. Temaların içeriğine bakıldığında aslında Özal’ın politik görüşleriyle ve dolayısıyla retoriğinin

diğer unsurlarıyla da çelişmediği sadece kavramların içinin bu ideoloji çerçevesinde farklı bir biçimde doldurulduğu görülmektedir.

“Serbestlik” Özal retoriği içerisinde, kalkınma hedefine ulaşabilmek için sunulan çözüm önerisi olarak tanımlanmaktadır. Özal’a göre serbestlik sadece ekonomide değil toplumsal ve politik alanlarda da hedeflenmektedir. Ancak ülkenin içinde bulunduğu şartlar henüz buna uygun değildir. Bu nedenle ilk hedef ekonomiyi sağlamlaştırmak olarak gösterilmektedir, demokrasi ise sonrasında kendiliğinden gelecektir. Özal’a göre demokratik ortam var olan serbestlik alanlarına müdahale edilmeyen, bu sayede özgürlüklerin sağlandığı bir tasavvur içerisinde ifade edilmektedir. Askeri rejime karşı kendi politik ideolojisini “sivil”, dolayısıyla da “demokratik” olarak konumlandırıyor olması, Özal’ın demokrasiyi sivil olmaya, askeri olmamaya eşit olarak konumlandığı bir düşünce biçimini olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Özal’ın demokrasi retoriğinin temel unsuru olarak tanımlanabilecek olan üç temel hak ve hürriyet arasında hiyerarşik bir konumlandırma yaptığı ve teşebbüs hürriyetini “ilerlemenin motoru” olarak ilk sıraya yerleştirdiği görülmektedir. Düşünce hürriyeti ise politik alandaki gerilimlerin azaltılması için başvurulacak bir çözüm olarak değerlendirilmektedir. İlginç bir nokta ise Özal’ın din ve vicdan hürriyeti ile ilgili olarak açıklama yapmaması, bu temaya ayrıntılı olarak değinmemesidir. İktisadi konulu bir toplantıda en önemli hürriyet olarak teşebbüs hürriyeti gösterilirken, ideolojik-siyasi temalı bir konuşmada düşünce hürriyetinin önemi ön plana çıkarılmaktadır.

Konuşmaların tümünde bulunan temel haklar ve hürriyetler teması genelde çok fazla ayrıntılandırılmadan ve örneklendirilmeden ele alınmaktadır. Özal'ın demokrasi retoriğinin konuşmalar içerisindeki en temel ve en belirgin teması olarak metnin akışı içerisinde çok az yer ayrıldığı görülmektedir. Temel haklar ve özgürlükler uygar ülke olmanın şartı olarak değerlendirilmekte ve kapitalist ekonomik sistem içerisinde önemli, belirleyici bir yerde konumlandırılmaktadır. Demokrasinin temel taşları olarak tanımladığı bu haklar Özal söyleminde oldukça pragmatik bir anlayışla ifade edilmektedir. Teşebbüs hürriyeti piyasanın kendi düzenini kurabilmesi için gerekli olan girişimci faktörünün desteklenmesini sağlayan bir mekanizma olarak tarif edilmektedir. Düşünce ve ifade özgürlüğü kavramı ise politik alandaki muhalif hareketler ve radikal ideolojik eğilimlerin varlığından kaynaklanan gerilim ve eylemleri baskı ve zorlama ile değil serbestlik ile bertaraf edileceği anlayışı içerisinde tanımlanmaktadır. Ancak bu “demokratik olmak” için anlayış, hoşgörü, uzlaşma kavramları aracılığıyla tanımlanan bir serbestlik değildir.

Problemlerin çıktığı dönemler tek parti dönemi ya da askeri dönemlerdir. Daha serbestlik olduğu zaman, birçok şeyler kendiliğinden ortadan kalkar. Kanaatim bu. Genel serbestlikten kastım şu: Fikir, fikrinin ifade bu hürriyetler çok önemli. Zannemeyiniz ki bu yüzden Türkiye batır. Yanlış şeyler söylerler. Kavgaya düşülmür. Hayır değil. Hürriyetlerin kısılması aslında daha büyük problemdir. Ve o yüzden lüzumsuz kavgalar çıkar. Şimdi bir misal vereyim. Türkiye Birleşik Komünist Partisi. Bilmem Kutlu ile Sargın. Öyleydi zannediyorum. Kalktılar geldiler hemen lap yakalarına yapıştık, attık içeriye. Vay Avrupa üzerimize geldi, öbürleri geldi. İnsan Hakları'na gittiler. Adamlar o kanun, o maddeler varken 141, 142 çıktıktan sonra tuttular parti şeyini yaptılar. Ondaki bizi niye tevkif etmiyorsunuz diye haber yolladılar. Çünkü tevkif ederseniz, adamı yukarı çıkartıyorsunuz. Esamesi okunmuyor şimdi. Mümkün değil tabii. Serbest bırakırsanız, tencere kapağı açılırsa, tazyik birikir mi? Düdüklü tencerede tazyik birikiyor. Burada birikmez. Açarsınız kapağı, her şey çıkar ortaya. Ve mesele nu kadar da basit (21. Asır Türklerin asrı olacak konulu konuşmaları, 1991:28).

Düşünce ve fikir özgürlüğünü bu kadar savunan bir Cumhurbaşkanı'nın basın özgürlüğü kavramına sadece Manisa Gazeteciler Cemiyeti'nde yapmış olduğu konuşmada değinmiş olması altı çizilmesi gereken bir noktadır. Konuşmanın seslendiği kitle ile ilişkili olarak içeriğe dahil edilen bu tema yine bir serbestlik söylemi içinden kurulmaktadır.

1950'lerden bu tarafa ülkemizde demokrasinin gelmesiyle beraber bir değişiklik başlıyor. İşte onun için söylüyorum, serbest düşünce, insan fikirlerini serbestçe ifade etmesi, fevkalade hayati bir konudur. Basının hür olması, ne kadar kızsak da beğenmesek de, tenkit edilse de, fikirlerin serbestçe söylenebilmesi benim kanaatime göre, gelişmenin en önemli muharrir gücüdür. Eninde sonunda insanlar işin doğrusunu bulurlar. Belki, arada zaman da kaybedebilirler. Ama çok daha sağlam, çok daha atılımcı bir cemiyete doğru, bir topluluğa doğru giderler (Manisa Gazeteciler Cemiyeti'nde Yaptıkları Konuşma, 1991:95).

1.5.2.2.3. Terör Sorununa Çözüm Olarak Demokrasi

Özal'ın Türk demokrasisine katkıları ele alınırken öncelikle 'Kürt Sorunu' ile ilgili olarak politik alana getirdiği farklı yaklaşıma değinilmektedir. Özal terör sorununa "Dicle Üniversitesi Açılışı'nda Yaptığı Konuşma"da, "29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Töreni Konuşması"nda ve "21. Asır Türklerin Asrı Olacak" adlı ideolojik temalı konuşmalarında değinmiştir. Bu tema, metnin gelişme bölümünde ekonomik kalkınma, kalkınma için yapılması gerekenler ve önümüzdeki engeller temalı bir anlatının içinde 'engel' olarak tanımlanan unsurlardan biri olarak yer almaktadır. Türkiye'nin ulus yapısı "Bin yıllık tarih içerisinde oluşmuş büyük bir mozaik" olarak tanımlanmakta bu nedenle ülke içinden kaynaklanan bir problem olamayacağı, dolayısıyla yaşanan sorunların 'dış düşmanlar'la ilgili olduğu

belirlemesi yapılmaktadır. Böyle bir tanımlama içerisinde çözüm olarak ise “demokrasi” gösterilmektedir.

Özal bu kritik konu ile ilgili olarak daha önce tartışılmamış, federasyon fikrini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, ele alınan konuşmalar içerisinde Özal özgür bir biçimde tartışma ve politik müzakere yolu ile uzlaşmaya ulaşma fikrine sadece bu temada başvurmuştur. Politik konuşmanın ve problemleri tartışabilmenin önemini vurgulamakta ve demokrasi yoluyla ulaşılabilecek bir çare ile ilgili yol açmaya çalışmaktadır.

Türkiye’de demokrasiyle beraber birçok mesele konuşulmaya başlanmıştır. Konuşmakta hiçbir zarar yoktur. Hatta konuşuluyor diye sinirlenmemek lazım, kızmamak lazım. Konuşulmasında fayda vardır. Çünkü açıkça konuşulmadığı takdirde, bu mesele yine konuşulur. O zaman da soruların hakiki cevabını bulma şansı ortadan kalkar (Dicle Üniversitesi’nin 1992-1993 Eğitim-Öğretim Yılı’nın Açılış Töreni’nde Yaptıkları Konuşmaları, 1992:7).

Terör sorununa çare olarak gösterilen demokrasi, ekonomik gelişme ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, demokratik müdahaleler yanında ekonomik kalkınmanın da bir çözüm unsuru olarak ele alındığı da görülmektedir. Öncelikli çözüm olarak işaret edilen demokrasi, ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeler ile desteklenecektir. Çözüm demokraside aranacaktır fakat, bu yaklaşımın işe yaramadığı noktada devlet tarafından güç kullanılacağı tehdidi de yapılmaktadır. Dolayısıyla oluşturulan demokratik atmosferin de hangi sınırlar içerisinde geçerli olabileceği belirlenmiş olmaktadır.

Güneydoğu’daki terörizm dışındaki problemler devletin ve milletin ortak sorunudur. Bunların çözümü demokrasi içindedir. Meselelerimizi milletçe açıkça tartışarak, hoşgörü, anlayış, adalet ve şefkatle çözebileceğimize inanıyorum. Türk milleti bölünmez bir bütündür. Bu güzel ülkemiz doğusuyla, batısıyla, güneyiyle kuzeyiyle

2000’li yıllara birlik ve beraberlik içinde kardeşçe bir arada girmek arzu ve kararındadır. Ülkemizin bu bölgesinde de huzur ve düzenin sağlam temeller üzerinde kurulmasındaki ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve dayanışmanın büyük rolü olacaktır. Tabiatıyla, bu yaklaşımımızın değerini anlamayanlara, birlik ve beraberliğimize kastetmeye çalışanlara devletimizin kahhar gücü ve milletimizin demokrasiye olan inancı gerekli cevabını vermeye devam edecektir (29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Konuşmaları, 1990:10).

Terör konusu Özal tarafından “birlik beraberlik vurgusu”, “ülkemiz üzerinde oynanan oyunlar” anlayışı çerçevesinde “bölünmez bütünlüğe kasteden düşmanların “dış tehdit” olarak işaret edilmesi gibi milliyetçi bir söylem etrafında ele alınmaktadır. Bu söylem içerisinde çelişki olarak değerlendirilebilecek olan unsur ise Özal’ın yaptığı milliyetçilik tanımı ile ortaya çıkmaktadır. Özal’ın Amerika Birleşik Devletleri örnek alınarak yapmış olduğu milliyetçilik tanımlaması Türk milliyetçiliği anlayışının temel prensipleriyle uyuşmamaktadır. Ayrıca Özal’ın vurgusunu yaptığı, “bölünmez bütünlük”, “bölünme tehdidi” gibi unsurlarla da uyumsuzluk göstermektedir. Yani Özal hem temel prensiplerle oynamaktan çekinmekte, hem de yeni bir açılımı meşru bir zeminde ifade etmek istemektedir. Metinde “vatanın bölünmezliği” önkabul olarak belirlendikten sonra, böyle milliyetçiliğin tanımlanması bu konuyla ilgili temel dengelere gösterilen hassasiyetle açıklanabilir. Yapılan milliyetçilik tanımlamasının metnin son bölümünde küçük bir paragraf olarak yer alması ve sadece bir “öneri” üslubuyla sunulması da bu durumu açıklamaktadır.

Güneydoğu’daki hareketlerin kökünde, başka komşu ülkelerin arzuları yatıyor. Zaten silahlandırılarda onlar. Onların hesabı gayet basit: bölücülük. Ama hiç kimse böyle hayallere kapılmasın. Türkiye cumhuriyeti, bu ülkenin bölünmez bütünlüğünün hiçbir şekilde, kimse tarafından ihlaline izin vermez. Yurdumuzun, hiçbir şekilde bölünmeyeceğini şimdiden garanti ederim. Sonuna kadar, herkesle dışı dış, göze göz, yılmadan mücadele ederiz. Biz bu topraklarda 1000 senedir varız. Daha sonsuza dek de bu topraklar bu milletin elindedir. Hiç kimse alamaz (Dicle Üniversitesi’nin

1992-1993 Eğitim-Öğretim Yılı'nın Açılış Töreni'nde Yaptıkları Konuşmaları, 1992:10-11).

Bugün milliyetçilik kavramları değişmiştir. Irkçılık değildir milliyetçilik. Biz bir milletiz, etnik farklılığımız ne olursa olsun. Hatta ben şunu söyleyebilirim. Bizim kadar karışmış, birbirine entegre olmuş bir millet olmak da öyle kolay değildir. Bu bin yıllık tarihimiz için de oluştu.... Bakın Amerika Birleşik Devletleri'nde çok çeşitli yerlerden gelmiş insanlar var, öyle değil mi? Alman'ın, İngiliz'i Fransız'ı kendi lisanslarını da belki konuşuyorlar, belki konuşmuyorlar, önemli değil orası. Ama sorduğumuz zaman 'Ben Alman asıllı Amerikalıyım' diyor, 'Türk Amerikalıyım' diyor. Kendisini böyle takdim ediyor. Geçmiş, backgroundu var. Ama hepsi bir millet, Amerikan milleti oluyor sonunda. Hepsi tek millet. Şimdi bunların dinleri aynı değil, dilleri aynı değil, etnik kimlikleri aynı değil, ama bir millet olmuş (Dicle Üniversitesi'nin 1992-1993 Eğitim-Öğretim Yılı'nın Açılış Töreni'nde Yaptıkları Konuşmaları, 1992:14).

Çözüm olarak demokrasi anlayışı “eşitlik”, “özgürlük”, “katılım/oy kullanma” gibi unsurları itibariyle ele alınmaktadır. Demokrasinin toplumsal eşitlik ve özgürlüğü “oy kullanma” pratiğiyle sağladığı iddiasının bu noktada altının çizilmesi gerekmektedir. Özal'a göre, Güneydoğu'daki yurttaşlar seçimlere katılabildikleri, oy kullanabildikleri için zaten demokratik bir rejimle yönetilmektedirler. Dolayısıyla demokratik müdahale devlet tarafından sağlanmış demektir;

Bugün hala yanlış politika var. Deniliyor ki, “İşte efendim, bir Kürt Devleti kurulacak. Onun hazırlığı yapılıyor. Özerklik verilecek. Kusura bakmayın Türkiye'de demokrasi var. Demokrasi olan yerde böyle haklar istenmez. Herkesin eşit hakkı var. İyi dikkat edin, tarihe bakın. Eğer Doğu'da isyanlar çıkmışsa tek parti devrindedir. Demokrasi devrinde yoktur. Demokrasi olduğu zaman insanlar serbest.... Tabii demokrasi gelince rey var. Rey olunca bu gibi şeyleri yapamazsınız zaten. Ancak diktatörlük olursa yaparsınız. Onun için Irak'taki Kürtlerin istediği haklar, bir diktatöre karşı istenen haklardır. Keşke orada bu gibi talepler yerine, bir demokratik idare olsa. Halkı tercihi ile seçtiği demokratik bir idare olsa, ne özerklik istenir, ne mözerklik istenir.. Buna lüzum yok ki...” (21. Asır Türklerin Asrı Olacak Konulu Konuşmaları, 1991:27).

Özal'ın demokrasiyi teröre çözüm olarak sunduğu iddiasını net bir biçimde örnekleyen bu paragrafta da görüldüğü gibi Özal'ın demokrasi kavrayışı bir takım

çelişkiler ve sınırlar etrafında tanımlanmaktadır. Demokratik çözümler önerilmekte ancak beraberinde devletin güç kullanma tekeli tehdit olarak sunulmaktadır. Asıl altı çizilmesi gereken çelişki ise konuşmaların yapıldığı yere göre söylem biçimlerinin de değişen yapısıdır. Dicle Üniversitesi'nin açılışında “ırkçılığı ifade etmeyen bir milliyetçilik tanımlaması yapan ve federasyon tartışmalarına neden olan içerikte bir konuşma yapan Özal “29 Ekim Cumhuriyet Bayramı” konuşmasında aynı konuyla ilgili olarak başka bir içerik belirlemektedir. Cumhuriyet Bayramı töreni konuşmasında resmi ideolojinin temel kavramları olan bölünmez bütünlük söylemi içinde belirlenen içerik, özerklik mümkün değil ifadesiyle sonlandırılmaktadır. Böyle bir çelişki Özal'ın demokrasi söyleminin yere, bağlama, seslenilen kitleye yani konjonktüre göre değişen bir yapıda olduğunu göstermektedir. Demokrasi kavrayışının bu değişken yapısı Özal'ın pragmatik ve popülist politikalarının bir sonucu olarak yorumlanabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde yapmış olduğu ve yayınlanmış 19 konuşmasında, demokrasinin nasıl ele alındığı, hangi dilsel özellikler ve retoriksel stratejilere başvurulduğu, bir başka deyişle demokrasi kavrayışının Özal'ın konuşmaları içinde nasıl dolaşıma girdiği incelenmeye çalışılmıştır. 1980'li yıllarda İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yükselişe geçen yeni sağ politikaların Türkiye'deki uygulayıcısı olan Turgut Özal'ın, bu ideoloji çerçevesinde biçimlenen politik görüşleri; yeni sağ politikaların genel özellikleri, 1980'li yıllarda Türkiye'deki politik atmosfer, Özal'ın bu dönemde yaşanan gelişmelerdeki rolü ve katkısı gibi tartışmalar bağlamında ele alınmıştır.

1970'li yılların sonunda refah devleti politikalarının geçerliliğini ve meşruiyetini yitirmiş olduğu iddiası dolayısıyla, sosyal refah devleti politikalarına eleştiri bağlamında ortaya çıkmış olan yeni liberalizm ve yeni muhafazakârlık ideolojileri 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de egemen politik ideoloji haline gelmiştir. İngiltere'de "Thatcherizm", Amerika Birleşik Devletleri'nde "Reaganizm" olarak adlandırılan yeni sağ politikalara ilk eklenme pratiği 1979 yılında Özal'ın da mimarı olduğu "24 Ocak Kararları" ile gerçekleşmiştir. Yeni sağ politikalara geçişin ilk adımı biçiminde nitelendirilebilecek bu aşama aracılığıyla "ekonomik reform"lar sağlanmıştır. "12 Eylül Askeri Darbesi"nin ülkede yarattığı antidemokratik ve baskıcı toplumsal atmosfer içerisinde politik, yasal ve toplumsal reformların uygulanabilmesi için de uygun ortam yaratılmıştır. Sürecin başından itibaren uygulayıcı ve temsilci konumunda olan Özal, yeni liberal politikaların Türkiye'de "Özalizm" olarak anılmasına neden olacak kadar belirleyici bir aktör

haline gelmiştir. İlk defa profesyonel reklâm tekniklerine başvurarak, politikada medyatikleşme eğiliminin yolunu açan Özal, politik konuşmayı tanıtma stratejileri içerisinde önemli bir yere koymuştur ve Başbakanlık dönemi içerisinde “İcraatin İçinden” gibi bir televizyon programı aracılığıyla “ulusa sesleniş” tekniğine ilk kez başvuran lider olmuştur. Ancak bu çalışma kapsamında Özal’ın cumhurbaşkanlığı dönemi konuşmalarının ele alınma sebebi; Nutuk örneğinden itibaren, liderin politik ideolojisi unsurlarının konuşmalar aracılığıyla izlenebilirliği nedeniyle önemli bulunmasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi içerisinde Atatürk’ün Nutuk’u, bir cumhurbaşkanı konuşması olarak, hem tarihi belge niteliğinde bir metin olması, hem de edebi nitelikleri içerisinde taşıması nedeniyle özel bir örnektir. Türkiye’de politik söylev geleneği içerisinde konuşma ve hitabeti önemli bir unsur haline getiren bu örnekten sonra, diğer cumhurbaşkanlarının bu denli özel konuşma örneklerine rastlanmamakta ve cumhurbaşkanlarının “hatiplik” nitelikleri bağlamında ön plana çıkarılmadıkları görülmektedir. Ancak Nutuk’tan itibaren, neredeyse tüm cumhurbaşkanı konuşmaları çeşitli resmi ve özel yayınevleri tarafından yayımlandığı halde, konuşmalarla ilgili çalışmaların sadece Nutuk’la ilgili olması da bu alandaki eksikliği ortaya koymaktadır. Nutuk’u ele alan birçok çalışmanın da metnin sadece biçimsel özelliklerine ve tematik yapısına eğilmiş olması dolayısıyla cumhurbaşkanı konuşmalarını retoriksel özellikleri bağlamında ele almak önemli hale gelmektedir.

Analiz çerçevesinde, Özal’ın konuşmalarının genel türsel, biçimsel ve dilsel özelliklerinin tespit edilmesinin sağlayacağı genel veriler üzerinden “demokrasi” kavramına ilişkin bulgular seçilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böyle bir yol

izlemek zaman zaman genel çerçeve içerisinde asıl odaklanması gereken noktadan uzaklaşmak ya da tekrarlara düşmek gibi olumsuz sonuçlar yaratabilmiştir. Konuşmaların biçimsel özelliklerinden başlanarak, içeriğindeki retoriksel stratejilerin ele alınmasına kadar süren analiz süreci içerisinde ortaya çıkarılan veriler, Özal retoriğinin genel unsurlarını da görünür kılma imkanı sağlamıştır. Bu bağlamda, öncelikle “cumhurbaşkanlığı konuşmaları” için genellenebilir bir veri olarak konuşmaların, “olağan konuşmalar” ve “diğer konuşmalar” diye sınıflandırıldığını söylemek gerekmektedir. Bu sınıflandırma Özal’ın, geçmiş cumhurbaşkanlarından farklı olarak, çeşitli kurumların organizasyon ve toplantılarında yaptığı ve “diğer konuşma”ları kapsamına giren konuşmaların, sayıca daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Meclis dışında konuşma yapmayı tercih ettiği kurumların ise büyük oranda sivil toplum kuruluşu statüsündeki örgütlü ekonomi kuruluşları olması, Özal’ın yaptığı konuşmanın içeriğinden önce, seslendiği kitle de retoriğinin temel ögesi olan ekonomizmin bir unsuru olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda, konuşmaların genelinde göze çarpan ekonomizm vurgusu, tematik yapılanmada da kendini göstermektedir. Konuşmalar, “ekonomik kalkınma” ve “demokratik rejim” olarak sınıflandırılabilir ve neredeyse standart denecek bir tematik yapılanma çerçevesinde oluşmuştur. Konuşmalarda bu tematik yapılanmanın dışına istisnai olarak çıkıldığı ve gündemle ilgili konuların, konuşmanın içeriğine nadir denilebilecek bir sıklıkla dâhil edildiği görülmektedir. Bu tespit, Özal’ın konuşmalarında dinleyicilere zoraki bir gündem dayattığı, güncel politik ve toplumsal meseleleri bu gündemin özellikle dışında tuttuğunu göstermektedir. Tematik yapı içerisinde devlet; “küçük, ekonomik alana müdahale etmeyen gece bekçisi devlet modeli” çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yurttaş da

devletten hizmet beklemeyen, özel girişim aracılığıyla ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek “birey”, politik ve sınıfsal bağlarından kopararak ele alınmaktadır. Bu bağlamda Özal’ın demokrasiyi, “uygar devletler düzeyine yükselmek için bir şart”, “serbest piyasa ekonomisinin ülkede tam olarak yerleşebilmesi için bir “önkoşul” ve “toplumsal kaosu ve terörü sonlandırmak için bir çözüm önerisi” olarak tanımladığı görülmektedir.

Özal’ın tematik olarak oldukça sınırlı bir çeşitlilik içerisinde biçimlenen konuşmalarının dilsel özellikler anlamında da oldukça basit ve sade bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Konuşmalarında metafor, benzetme, karşılaştırma gibi dilsel oyunlara çok nadir başvurulmaktadır. Özal, konuşmaları kısa tutma, kısa ve basit cümleler kullanma, kendi deneyimlerine yer verme gibi kişiselleştirme tekniklerini ön plana çıkarmaktadır. İstatistikler aracılığıyla kanıtlama yollarına gitme ve ekonomik konularda teknik ve yabancı dildeki terimleri kullanma gibi teknikler, Özal’ın ekonomi uzmanı olması nedeniyle konuşmaları içerisinde başvurduğu, meşruluk zemini yaratma stratejileridir. Ayrıca “ingilizce kelimeler” konuşmalarda; Özal’ın ilerleme, dış açılma, bir anlamda “Batılı ülkeler düzeyine ulaşmak” olarak ifade edilebilecek olan politik hedefinin “işaret”leri olarak yer almaktadırlar. Özal’ın politik ideolojisinin, milliyetçi, liberal ve muhafazakar öğelerin birleşiminden oluşan eklektik yapısı, konuşmaları içerisinde de belirgin olarak izlenebilir niteliktedir. Konuşmalar içerisinde, Özal’ın liberalliğinin bir işareti olarak “İngilizce kelimeler”in yanında, muhafazakarlığının bir işareti olarak da “Osmanlıca” kelimeler yer almaktadır.

Özal retoriğini belirleyen bu çelişik ve eklektik yapıyı destekler nitelikte, konuşmaların temel stratejisi de “karşıtlık” üzerine kurulmuştur. Konuşmaların genelinde göze çarpan, “karşılaştırma”, “olumsuzlama” stratejilerine, “eski-yeni” ikiliğini kurmak amacıyla başvurulduğu görülmektedir. Konuşmalarda, “Osmanlı İmparatorluğu Dönemi”, “Kurtuluş Savaşı Dönemi” ve “Tek Parti Dönemi” olarak beliren geçmiş tasavvuru tüm dilsel oyunlar, retoriksel stratejiler aracılığıyla olumsuzlanmaktadır. Eski olanı, yani geçmişi işaret eden bu “yokluk”, refahı ve ilerlemeyi ifade eden “gelecek” ile karşılaştırılmaktadır. Muhafazakar bir ideolojinin temsilcisi olan Özal’ın konuşmalarında “geçmiş”i bu denli olumsuzlaması ve bunun yanında, “değerlerin değişmesi”, “transformasyon” ve “ilerleme” fikrinin savunulması, Özal retoriğinin çelişkilerinden biridir. Muhafazakârlığın tamamen karşıt olduğu “ilerleme” fikrinin ve söyleminin, Özal retoriğinin temel retoriksel stratejilerinden biri olması, bu çelişkiyi konuşmalar bağlamında görünür kılmaktadır. “İlerleme”, geçmişi olumsuzlayan, geleceği ise bunun tam karşıtı bir biçimde konumlandıran Özal retoriğinin “hedef” olarak gösterdiği unsurdur. Bu hedefe ulaşabilmek için sağlanması gerekenlerin başında “ekonomik kalkınma” gelmektedir. Konuşmaların tematik akışı içerisinde de en çok yer kaplayan “ekonomik kalkınma”, ‘gereklilik söylemi’ bağlamında ele alınmaktadır. Ekonomik alanla ilgili olarak, Özal’ın işaret ettiği politik yol izlenmediği takdirde tehlike/riskin ortaya çıkacağı anlamı da bu retoriksel strateji içerisinde ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışma, özellikle, “Özal retoriği”ni ortaya çıkarmayı amaçlayan bir araştırma olarak tasarlanmamıştır. Ancak Özal retoriği içerisinde “demokrasi” kavramına bakmak, bu retoriğin genel çizgilerini de belirlemeyi gerektirmektedir. Bu çalışma kapsamında, birbirinin içine geçmiş olan bu iki temel soruya cevap ararken

zaman zaman sınırların karıştığı noktalar olmasının sebebi de bu ince çizginin her zaman takip edilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Özal'ın demokrasi retoriğine dair yapılmış olan tespitler bazı noktalarda derinleştirilememiştir. Bu sınırlılık nedeniyle, demokrasi retoriği, analiz dahilinde, ancak bir alt başlık olarak yer alabilmiştir. Fakat demokrasi retoriğine dair unsurların ayrıntılandırılarak ele alınamamasının sebeplerinden biri de, tüm konuşmalarda bu temanın oldukça sınırlı ve standart bir içerikle yer almış olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu bağlamda Özal retoriğinde “demokrasi”, ilerlemenin sağlanması için sahip olunması gereken bir yönetsel özelliktir. Özal'ın kendisini ve partisini Türkiye’de antidemokratik yapıyı ifade eden askeri yönetimin karşıtı olarak “sivil olan” ve dolayısıyla da “demokratik olan” olarak konumlandırması, konuşmaları içerisinde güçlü bir demokrasi retoriğinin var olması varsayımına neden olmaktadır. Özal'ın konuşmalarında demokrasi retoriği, öncelikle politika ve katılım pratikleri teması çerçevesinde kurulmaktadır. Demokratik bir unsur olarak politik katılım, yurttaşlık, politik konuşma ve müzakere etme, politik konuşma aracılığıyla muhalefet etme gibi kavramlar, Özal'ın politik söylevi içerisinde olumsuz bir bağlamda, ‘boşunluk söylemi’ içerisinde ele alınmaktadır. “Politika yapmak”, “siyaseten konuşmak”, “eski usul politik kavgalar etmek”, “boş münakaşa” gibi ifadelerin olumsuz bir retorik aracılığıyla kurulması, bu yaklaşıma örnek olarak gösterilebilir. Özal retoriğinin önemli unsuru olan “söze karşı icraat”ın yanı sıra, demokrasi retoriği içerisinde “politikaya karşı icraat” anlamı ön plana çıkmaktadır. Politika yapmak bu bağlamda, “bir şey üretmeyen”, “toplumsal ve siyasal istikrarı bozan”, “karmaşaya neden olan” boş sözler olarak tanımlanmaktadır.

“Temel hak ve özgürlükler”, Özal söylemi ile ilgili çalışmalarda Özal’ın politik ideolojisinin demokrasi ayağı olarak değerlendirilmektedir. Bu tema, Özal’ın tüm konuşmalarında ortak olan tek demokrasi retoriği temasıdır. Düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ve teşebbüs özgürlüğü olarak belirlenen haklar ve özgürlükler alanı, bu temaları dar ve soyut bir çerçeveye hapsederek, tüm konuşmaların sonuç bölümlerinde yer almaktadır. Özal retoriği bağlamında, ekonomik ve politik alandaki sorunların “çözümü” olarak sunulan “rekabet”, ancak temel hak ve özgürlük alanlarında sağlanan “serbestlik” ile gerçekleştirilebilir bir anlayış olarak sunulmaktadır.

Özal’ın konuşmalarında demokrasi kavramının terör sorununa çözüm olarak ortaya konulması, Özal’ın Türk demokrasi hayatına önemli bir katkısı olarak sunulmaktadır. Ancak bu çalışmanın örneklemini oluşturan konuşmalar içerisinde sadece üç konuşmada kısaca değinilen bu tema, çalışma kapsamında gerektiği kadar değerlendirilememiştir. Özal’ın politik alana, terör konusuyla ilgili getirdiği açılımlar, konuşmalar içerisinde “demokratikleşme vurgusu”yla kurulmaktadır. Özal, demokrasinin sağladığı, eşitlik ve özgürlüğün, artık Türkiye’de, terör sorununu serbest bir biçimde konuşabilme imkânı yarattığını belirtmekte ve demokratik çözüm olanaklarını işaret etmektedir. Yani tarafların serbest bir biçimde müzakere edebilmesi bağlamında oluşabilecek olan demokratik ortam, bu sorunun çözümü olabilecektir.

Sonuç olarak, Özal’ın cumhurbaşkanlığı dönemi konuşmalarının tematik yapısı, biçimsel ve dilsel özelliklerinin ele alındığı bu çalışma kapsamında demokrasi retoriğinin, konuşmaların tematik ve retoriksel nitelikleri bağlamında, bir alt başlık

konumunda kaldığı tespiti yapılabilir. Özal'ın konuşmaları içerisinde demokrasi kavramı; “gelişmiş ülke düzeyine gelme” hedefinin, yani ekonomisi ileri düzeyde olan bir ülke olabilmenin Batı ülkeleri için ön koşulu olarak kabul edildiğinden, gereklilik bağlamında ifade edilmiştir. Demokratik unsurların çok sınırlı bir çeşitlilik içinde ele alınıyor olması ve demokrasinin ekonomik kalkınmanın ve ilerlemenin bir unsuru olarak ele alınması, Özal'ın demokrasi anlayışının “olumsuzluk” ve “boşunluk” gibi bir retoriksel strateji bağlamında, yüzeysel bir biçimde ele alındığını göstermektedir.

EKLER

EK 1

1. CUMHURBAŞKANI MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Atatürk, M. Kemal (1934) Nutuk, İstanbul: Devlet Yay.

Atatürk, M. Kemal (1960) Nutuk, İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü.

Atatürk, M. Kemal (1962) Nutuk, 1920-1927. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Atatürk, M. Kemal (1965) Nutuk, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.

İnan, Afet (1966) Büyük "Nutuk" ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Atatürk, M. Kemal (1980) Nutuk, (özetleyen) N. Uğurlu, İstanbul: Örgün Yay.

Atatürk, M. Kemal (1981) Nutuk, (çev.) H. V. Velidedeoğlu, İstanbul: Çağdaş Yay.

Atatürk, M. Kemal (1981) Nutuk, 1919-1920 Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Atatürk, M. Kemal (1981) Nutuk, (çev.) Mehmet Tuğrul, Salah Birsal ve Cahit Ankara: Türk Dil Kurumu.

Atatürk, M. Kemal (1981) Nutuk, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Atatürk, M. Kemal (1981) Nutuk, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Atatürk, M. Kemal (1986) Atatürk-Nutuk Olaylar Ansiklopedisi, Seyfettin Turhan ve Güney Haştemoğlu, İstanbul, Remzi Yay.

Atatürk, M. Kemal (1989) Nutuk 1919-1927 Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Atatürk, M. Kemal (1989) Nutuk (haz.) Birol Emil, Melin Has-Er, Mehmet Ali Aydın, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Atatürk, M. Kemal (1989) Nutuk 1919-1927, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Atatürk, M. Kemal (1989) Nutuk, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Atatürk, M. Kemal (1991) Nutuk 1919-1927 (haz.) Z. Korkmaz, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Atatürk, M. Kemal (1991) Nutuk, (çev.) H. V. Velidedeoğlu, İstanbul: Çağdaş Yay.

Atatürk, M. Kemal (1997) Nutuk, 1919-1927, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

Atatürk, M. Kemal (1999). Söylev, Belgeler (Türkçeleştirip basıma haz.) Hıfzı V. Velidedeoğlu İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Atatürk, M. Kemal (2000). Nutuk, (haz.) İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Atatürk, M. Kemal (2004). Nutuk, (haz.) Selçuk Maviengin, Ankara ,ART.

Atatürk, M. Kemal (2004). Nutuk, (çev.), Mehmet Seçkin, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.

Atatürk, M. Kemal (2004). Nutuk, (der.). Emine Yıldız. İstanbul: Karizma Yayıncılık.

Atatürk, M. Kemal (2007). Nutuk, 1919-1927, (haz.) Mustafa Bayram Mısır, Ankara : Palme Yayınları.

2. CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

İnönü, İsmet (1933). 1884-1973 İsmet Paşa'nın Siyasi ve İçtimai Nutukları 1920-1933, Ankara: Başvekalet.

İnönü, İsmet (1939). 1884-1973. Milli Şefimiz İsmet İnönü'nün 3 Nutku / İsmet İnönü. Ankara : Ankara Halkevi.

İsmet İnönü (1943). Millet ve İnsaniyet: Milli Şef İsmet İnönü'nün Nutukları'ndan En Güzel Parçalar (der.) H.Melzig. İstanbul: Kanaat.

İnönü, İsmet (1945). 1884-1973. Milli Şef'in Söylev, Demeç ve Mesajları (der.), Kadri Kemal Kop. Ankara: Akay Kitabevi.

İnönü, İsmet (1956). 1884-1973 İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazıları, (derl) Sabahat Erdemir. İstanbul: M.Sıralar.

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920-1939), TBMM Kültür ve Sanat Yayınları Yayın Kurulu.

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1939-60), TBMM Kültür ve Sanat Yayınları Yayın Kurulu.

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1960-1973), TBMM Kültür ve Sanat Yayınları Yayın Kurulu.

İnönü, İsmet (2004). İsmet İnönü : Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1884-1973 / haz., İlhan Turan, Ankara : TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

3. CUMHURBAŞKANI CELAL BAYAR

Bayar, Celal (1951). Celal Bayar Diyor ki 1920-1950: Nutuk-Hitabe-Beyanat-Hasbıhal (haz.) N.Sevgen, İstanbul: Tan Yayınevi.

Bayar, Celal (1954). 1883-1986, Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1920-1953 / (der.) Özel Şahingiray. Ankara : Doğu Ltd. Ortaklığı Matbaası.

Bayar, Celal (1955). 1883-1986 Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946-1950-1954 / (der) Özel Şahingiray, Ankara, Doğu Ortaklığı Matbaası.

Bayar, Celal (1955). 1883- Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri: 1921-1938: Ekonomik Konulara Dair, (der.) Özel Şahingiray, Ankara : Doğu Ortaklığı Matbaası.

Bayar, Celal (1956). 1883- Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri: 1933-1955: Dış Politika, (der.) Özel Şahingiray, Ankara : Doğu Ortaklığı Matbaası.

Bayar, Celal (1956). 1883- Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri: 1946-1950: Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar, (der.) Özel Şahingiray. Ankara : Doğu Ortaklığı Matbaası.

Bayar, Celal (1999). 1883- 1986. Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri: 1946-1950-1954, (der.) Özel Şahingiray, İstanbul : Türkiye İş Bankası.

Bayar, Celal (1999). 1883- Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri: 1920-1953: Dış Politika, (der.) Özel Şahingiray, İstanbul : Türkiye İş Bankası Yayınları.

Bayar, Celal (1999). 1883- Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri: 1921-1938: Ekonomik Konulara Dair, (der.), Özel Şahingiray, İstanbul : Türkiye İş Bankası Yayınları.

Bayar, Celal (1999). 1883- Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri: 1946-1950: Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar, (der.) Özel Şahingiray, İstanbul : Türkiye İş Bankası Yayınları.

Bayar, Celal (1999). Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri: 1920-1953, (der), Özel Şahingiray, İstanbul : Türkiye İş Bankası Yayınları.

6. CUMHURBAŞKANI FAHRİ KORUTÜRK

Korutürk, Fahri (1975). Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri, 6 Nisan 1973-6 Nisan 1975, Ankara: Başbakanlık.

Korutürk, Fahri (1977). Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

7.CUMHURBAŞKANI KENAN EVREN

Evren, Kenan (1981). Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri (12 Eylül 1980-12 Eylül 1981), Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Evren, Kenan (1982). Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri (12 Eylül 1981-12 Eylül 1982), Ankara : Başbakanlık Basımevi.

Evren, Kenan (1982). Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Yeni Anayasayı Devlet Adına Resmen Tanıtma Programı Gereğince Yaptıkları Konuşmalar (24 Ekim - 5 Kasım 1982), Ankara : TBMM Basımevi.

Evren, Kenan (1987). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri (9 Kasım 1986-9 Kasım 1987), Ankara: T.B.M.M Basımevi.

Evren, Kenan (1988). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri (9 Kasım 1987-9 Kasım 1988), Ankara: TBMM Basımevi.

Evren, Kenan (2000). Seçme Konuşmalar: 12 Eylül- 6Kasım 1989, İstanbul : Doğan Kitapçılık.

9. CUMHURBAŞKANI SÜLEYMAN DEMİREL

Demirel, Süleyman (1994). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın Üçüncü Çalışma Yılı'nın Başlangıcında "Günümüzde Avrasya" Konulu Toplantıda Yaptıkları Konuşma(14 Eylül 1994), Ankara: TİKA.

Demirel, Süleyman (1994). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in 18 Ekim 1994 Tarihinde II. Türk Cumhuriyetleri Zirvesi'nin Açılışında Yaptıkları Konuşma, 19 Ekim 1994 Tarihinde II.Türk Cumhuriyetleri Zirvesi'nin Kapanışında Yaptıkları Konuşma, 20 Ekim 1994 Tarihinde II.Türk Kurultayı'nın Açılışında Yaptıkları Konuşma, 24 Ekim 1994 Tarihinde 10'uncu İsedak Toplantısı'nın Açılışında Yaptıkları Konuşma. Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1994). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 20'nci dönem 3'üncü yasama yılının açılışında, 20'nci dönem 4'üncü yasama yılının açılışında, 21'inci dönem 2'nci yasama yılının açılışında yaptıkları konuşma, Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1994). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in İstanbul Üniversitesi 1994-1995 Eğitim ve Öğretim Yılı Açılış Töreninde Yaptıkları Konuşma (3 Ekim 1994, İstanbul), Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1994). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in İstanbul Sanayi Odası Meclis Toplantısında Yaptıkları Konuşma 29 Temmuz 1994, İstanbul, Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1994). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Dış Politika Enstitüsü Tarafından Düzenlenen "21'inci Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası"

Konulu Konferansta Yaptıkları Konuşma (23 Kasım 1994, Ankara), Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1994). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in İstanbul Ticaret Odası Meclis Toplantısında Yaptıkları Konuşma (23 Ağustos 1994, İstanbul), Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1994). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mezuniyet Töreninde Yaptıkları Konuşma (27 Eylül 1994, İstanbul), Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1994). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in TİKA Tarafından Düzenlenen "Günümüzde Avrasya" Konulu Toplantıda Yaptıkları Konuşma (14 Eylül 1994, Ankara), Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1996). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Kanal D Televizyonunda Yayınlanan Mülakatı (11 Aralık 1996, Ankara), Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1998). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in NTV Televizyonu'nda Yayınlanan Mülakatı, Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1998). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in TGRT Televizyonunda Yayınlanan Mülakatı (Ankara, 11 Mart 1998). Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman, (1999). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Çeşitli Toplantılarda Yaptığı Konuşmalar, Ankara: T.C.Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1999). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Milli Günler ve Bayramlar Dolayısıyla Yayınlanan Mesajları (1993-1999) Ankara: T.C. Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1999). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in 1993-1999 Yılları Arasında Verdikleri Mülakatlar, Ankara : T.C.Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1999). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Yıllık Basın Toplantıları (1993-1999) Ankara: T.C.Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1999). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptıkları Konuşmalar (1993-1999), Ankara: T.C.Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1999). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Çeşitli Televizyon Kanallarında Yayınlanan Mülakatları, Ankara : T.C.Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1999). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in TRT 1'de Yayınlanan Mülakatları, Ankara : T.C.Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1999). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in CNN Türk Televizyonu'nda Yayınlanan Mülakatı (11 Aralık 1999, Ankara), Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1999). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Yabancı Basına Verdikleri Mülakatlar, Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (1999). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Show Tv'de Yayınlanan Mülakatı (Ankara, 24 Şubat 1998), Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (2000). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in 2000 Yılında Çeşitli Toplantılarda Yaptığı Konuşmalar, Ankara: Başbakanlık.

Demirel, Süleyman (2002). Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Söylev ve Demeçleri (haz.) Cengiz Ergen, Başbakanlık Basımevi.

Demirel, Süleyman (2003). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'e Yurtiçi ve Yurtdışındaki Üniversiteler Tarafından Verilen Çeşitli Paye ve Ünvanlar, Ankara, Başbakanlık Basımevi.

Demirel, Süleyman (2004). İzmir Ekonomi Üniversitesi: Kuruluşundan Bugüne Açılış Konuşmaları : Süleyman Demirel, 9. cumhurbaşkanı. İzmir : İzmir Ekonomi Üniversitesi.

EK 2

Özal, Turgut (1984). Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları: 13.12.1983-12.12.1984. Ankara: T.C. Başbakanlık.

Özal, Turgut (1985). Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları: 13.12.1984-12.12.1985, Ankara: T.C. Başbakanlık.

Özal, Turgut (1986). Başbakan Sayın Turgut Özal'ın Yased Üyelerine Hitaben Yaptığı Konuşma 27 Ocak 1986, İstanbul, Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği.

Özal, Turgut (1988). Başbakan Turgut Özal'ın TBMM-Yurtiçi Seyahatlarında Yaptığı Konuşmaları: 13.12.1987-12.12.1988, Ankara: Başbakanlık.

Özal, Turgut (1988). Başbakan Turgut Özal'ın Basın Mensuplarına Açıklama, Mülakat ve Konuşmaları: 13.12.1987-12.12.1988. Ankara: Başbakanlık.

Özal, Turgut (1988). Başbakan Turgut Özal'ın Tesis Açılışları, Çeşitli Toplantılarda Yaptığı Konuşmaları: 13.12.1987-12.12.1988, Ankara: Başbakanlık.

Özal, Turgut (1989). Başbakan Turgut Özal'ın Resmi Geziler-Tesis Açılışları ve Toplantılarda Yaptığı Konuşmalar, 13.12.1988-31.10.1989, Ankara: Başbakanlık.

Özal, Turgut (1989). Başbakan Turgut Özal'ın Yurtiçinde Halka Hitaben Yaptığı Konuşmaları, 13.12.1988-31.10.1989, Ankara: Başbakanlık.

Özal, Turgut (1989). Başbakan Turgut Özal'ın T.B.M.M. Konuşmaları, 13.12.1988-31.10.1989. Ankara: Başbakanlık.

Özal, Turgut (1989). 1927-1993 Başbakan Turgut Özal'ın Yurtdışı Temaslardaki Konuşmaları: 13.12.1988-31.10.1989, Ankara : T.C. Başbakanlık.

Özal, Turgut (1989). Başbakan Turgut Özal'ın Basın Mensuplarına Açıklama, Mülakat ve Konuşmaları, 13.12.1988-31.10.1989, Ankara: Başbakanlık.

Özal, Turgut (1989). Başbakan Sayın Turgut Özal'ın Hükümet ile Türk-İş Arasında İmzalanan Toplu Sözleşme Töreninde Yaptığı Konuşma, Ankara: Başbakanlık.

Özal, Turgut (1990). TÜSİAD'ın Hazırlattığı "Türkiye'de Eğitim" Raporu Üzerine Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, Başbakan Yıldırım Akbulut'un, Milli Eğitim Bakanı Avni Akyol'un Konuşmaları, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Özal, Turgut (1992). Başbakan Turgut Özal'ın III. İzmir İktisat Kongresindeki Konuşmaları (7 Kasım 1981, İzmir), Ankara: Başbakanlık.

KAYNAKÇA

Acar, Feride (2008). “Turgut Özal” içinde Heper, Metin, Sayarı, Sabri (ed.) *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Ağca, Hüseyin. (2003). “Atatürk’ün Büyük Nutuk’unda Geçen Millî Kimlikle İlgili Kavram, Terim ve Söz Gruplarının Analizi”, içinde, *Yetmişbeşinci Yılında Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni*, 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler, Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Ankara, 106-110.

Alaranta, Toni (2008) Mustafa Kemal Atatürk’s Six-Day Speech of 1927: Defining the Official Historical View Of The Foundation of The Turkish Republic, *Turkish Studies*, Vol. 9, No.1, 115-129.

Aktan, Coşkun Can (1996). “Turgut Özal’ın Değişim Modeli ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı 40, Mayıs-Haziran, S.15-32.

Aktan, Coşkun Can (1992). *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi, 1980-1990 Türkiye Deneyimi*, İstanbul: AFA.

Aktan, Ç. Can (1995). “Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertanizm”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1. s. 3-30.

Arar, İsmail. (1980), “Büyük Nutuk’un Kapsamı, Niteliği, Amacı” içinde, *Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 119-171.

Aslan, Ahmet (2007). *İlk Çağ Felsefe Tarihi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aune, James Arnt (1994). *Rhetoric and Marxism*, Westview Pres.

Berktaş, Fatmagül (2007). “Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji” içinde Örs, H. Birsen (der.) *19. yüzyıl’dan 20. yüzyıl’a Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bitzer, Llyod F (1981). "Political Rhetoric", içinde, D. Nimmo ve K. R. Sanders (Eds.), *Handbook Of Political Communication*, Beverly Hills, Sage.

Bora, Tanıl ve Erdoğan, Necmi (2006). Muhafazakar Popülizm, *Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, Tanıl (2005). Turgut Özal, *Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2007). *Türk Sağının Üç Hali*, İstanbul: Birikim Yayınları.

Boratav, Korkut (1991). *80'li Yıllarda Türkiye 'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, İstanbul: Gerçek Yay.

Parla, T (2005). *Türkiye 'nin Siyasal Rejimi 1980-1989*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Campbell, Karlyn Kohrs and Jamieson, Kathleen Hall (1990). *Deeds Done in Words: Presidential Rhetoric and the Genres of Governance*. Chicago: University of Chicago Press.

Ceaser, James W. (1983). "The Rhetorical Presidency Revisited," in *Modern Presidents and the Presidency*, ed. Marc Landy. Lexington, Mass.: Lexington Books.

Chesebro, J. W., Hamsher, C. D., (1975), "Contemporary Rhetorical Theory and Criticism: Dimensions of the New Rhetoric", *Speech Monographs* Vol. 42, ss. 311-334

Corbett E. P.P., Connors R. J. (1999). "Analysis of the Style of John F. Kennedy's Inaugural Address", içinde, *Classical Rhetorical For The Modern Student*, New York; Oxford University Pres.

Çavdar, Tefvik (1995). *Türkiye Demokrasi Tarihi 1839-1950*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Çelik, Abdullah, Uluç, Abdulvahab (2006). Hayek'in Liberal Düşüncesinde Birey-Devlet İlişkisi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2006, s. 131-141.

Denton, Robert E. and Holloway, Rachel L. (1996). *Clinton Presidency: Images, Issues and Communication Strategies*. Westport, Conn.: Praeger.

Dewinter, Jennifer (2006). A Bibliographic Synthesis of Rhetorical Criticism, içinde *"Rhetoric Review"*, Vol. 25. Lawrence Erlbaum Associates.

Enos, L. Richard (2006). Interdisciplinary Perspectives On Rhetorical Criticism, içinde *Rhetoric Review*; Vol. 25, No.4,357-87.

Erdoğan, Mustafa (2005). "Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni", içinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Giritli, İsmet. (1980), "Nutuk'ta İç ve Dış Politika" içinde, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 189-203.

Güler, Birgül (2005). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, Ankara: İmge Kitabevi.

Güler, E. Zeynep (2007). "Muhafazakarlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa" içinde Örs, H. Birsen (der.) *19. yüzyıl'dan 20. yüzyıl'a Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Göçgün, Önder. (2003), "Hatip Atatürk ve Atatürk'ün Büyük Nutuk'taki Hitabet Sanatı" içinde, *Yetmişbeşinci Yılında Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni*, 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler, Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Ankara,168-181.

Hall, Stuart, Jacques, Martin (1995). *Yeni Zamanlar 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*, çev, Abdullah Yılmaz, İstanbul:Ayrıntı Yay.

Hart, Roderick P. (1997). *Modern Rhetorical Criticism*, Massachusetts: Allyn&Bacon.

Held, David (1989). *Political Theory and the Modern State*, Polity Pres.

İnsel, Ahmet (1998). Olağanlaşan Demokrasi ve Modern Muhafazakarlık, *Birikim*,s

115.

Kadioğlu, Ayşe (1999). *Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi*, İstanbul: Metis Yay.

Karagöz, M. (2004). *Nutuk'un Muhteva Analizi*, Ankara : Hacettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı.Yüksek Lisans Tezi.

Kaynar, M. Kaan, Başkaya Fikret (edit.) (2008). *Resmi İdeoloji Tartışmaları*, Özgür Üniversite Yayınları.

Kaynar, Arslan. (1977), "Atatürk'ün Büyük Söylevi ve Basımları", içinde *Cumhuriyet, Söylev Özel Ek*, 15 Ekim.

Kennedy, George A. (1993). *New History Of Classical Rhetoric*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Korkmaz, Zeynep (1974), "Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Dolayısıyla Köktürk Yazıtlarından Atatürk'ün Gençliğe Hitabesine" içinde, *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 57-66.

Korkmaz, Zeynep. (2003), "Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Dil ve Üslûp Özellikleri Üzerine", içinde, *Yetmişbeşinci Yılında Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni*, 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler, Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Ankara,156-163.

Kozaklı, Süreyüzyıla T. ve Özkazanç, Alev (1997). 1980'lerde Gündelik Yaşam, *Mürekkap*, s: 8.

Kozanoğlu, Can (1995). *Cilalı İmaj Devri*. İstanbul: İletişim Yay.

Köker, Levent (1992). *Demokrasi Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

_____ (1996). *Anavatan Partisi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 15, s: 1253-1258.

_____ (1996). Turgut Özal: Siyasi İdeolojik Bir Portre, *Cumhuriyet Dönemi*

Türkiye Ansiklopedisi.

_____ (2008). *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*, Ankara: Dipnot Yayınları.

_____ (2006). Liberal Muhafazakarlık ve Türkiye, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Landau, Jacop. (1980), “Atatürk’ün Büyük Nutuk’unda Dış Politika” içinde, *Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 39-47.

Lucaties, J. L. Condit, C. M. (1999). “Introduction” *Contemporary Rhetorical Theory: Reader*, (Edt.:Lucaties, J. L. Et al.) NY: The Guilfor Pres.

McGee, M. C., (1999:a). “Text, Context, and the Fragmentation of Contemporary Culture”, *Contemporary Rhetorical Theory: Reader*, (Edt.:Lucaties, J. L, Et al.) NY.

Meydan, S. (2006). “*Nutuk’un Deşifresi*”, İstanbul: Truva Yayınları.

Mutlu, Erol (1995). Özal ve Özalçılık, *Mürekkep*. (3-4/ Kış-Bahar), ss. 49-62.

Özdemir; İnan (2005). *İletişim Özgürlüğü Retoriği: 1980 Sonrası Türkiye Büyük Millet Meclisi Tartışmalarında İletişim Özgürlüğü*, Yüksek Lisans Tezi.

Özkazanç, Alev (1997). Refah Devletinden Yeni Sağa Siyasi İktidar Tarzında Dönüşümler, *Mürekkep*, No: 7.

_____ (1998). *Türkiye’de Siyasi İktidar ve Meşruiyet Sorunu: 1980’li Yıllarda Yeni Sağ*. Doktora Tezi.

_____ (1998). *Türkiye’de Siyasi İktidar Tarzının Dönüşümü*, *Mürekkep*, No: 10-11.

_____ (2005). Türkiye’nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2007). *Siyaset Sosyolojisi Yazıları*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Özerdim, Sami N. (1980), "Nutuk'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri" içinde, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 235-245.

Parla, Taha (1986. *Demokrasi Anayasalar Partiler ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, İstanbul: Onur Yayınları.

Parla, T. (1991). *Atatürk'ün Nutuk'u /Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları* Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınevi.

Parla, T. (1991). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri /Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları* Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınevi.

Sakallıoğlu, Ümit C. (1995). Türkiye'de Sağ, Siyasallaşma, Meşruiyet ve Sivil Toplum İlişkisi: Hayaller ve Gerçekler, *Toplum ve Bilim*, S, 68, ss: 66-86.

_____ (1996). "1983-1994: Siyasal Parti Topoğrafyası" içinde, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 15, s: 1248-1252.

Schick, I.C., Tonak, E., A. (1990). *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge Yayınları.

Tanör, B, Boratav K., Akşin S. (1997). *Türkiye Tarihi 5.Cilt Bugünkü Türkiye 1980 - 1995* , İstanbul: CemYayınevi.

Tokgöz, Oya (1989). Türkiye'de Siyasal Reklamcılık: Bir Örnek Olarak Anavatan Partisi Gazete Siyasal Reklamları, *A. Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllık*.

Tulis, Jeffrey K. (1987). *The Rhetorical Presidency*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Tulis, Jeffrey K. (1996). "Revising the Rhetorical Presidency," in *Beyond the Rhetorical Presidency*, ed. Martin Medhurst, College Station: Texas A&M University Press.

Uzun, H. (2005). *Atatürk'ün Nutku'nun İçerik Analizi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü. Doktora Tezi.

Ülkü, Güler (2004). “Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve Van Dijk Yöntemi” içinde Çiler Dursun (der.) *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Ankara: Kesit Yay.

Van Dijk, Teun (2003). “Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım,” Çoban, Barış, Özarslan, Zeynep, haz. (2003).

Yarar, Betül (1997). 1980’ler Türkiye’sinde Yeni Sağın Yükselişi, *Mürekkep*, S: 8.

Yayla, Atilla (2005). Özal, Özal Reformları ve Liberalizm, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldız, B. (2007). *Nutuk’un Fikri ve Edebi Açısından İncelenmesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.

Yücebaş, H. “Atatürk’ün Nükteleleri Fıkraları, Hatıraları”, İstanbul: Kültür Kitabevi.

Zürcher, Erik Jan (2003). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev, Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yay.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Dönemi Konuşmaları

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yemin Töreninde Yaptığı Konuşma (9 Kasım 1989, Ankara).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Devir Töreninde Yaptığı Konuşma (9 Kasım 1989, Ankara).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Atatürk'ü Anma Günü Münasebetiyle Yaptığı Konuşma (10 Kasım 1989, Ankara)

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye Büyük Millet meclisi'nin 18. Dönem 4. yasama Yılı'nın Açılışında Yaptıkları Konuşma (1 Eylül 1990, ANKARA).

“Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Bazı Konuşmaları” içinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın “Türkiyemiz, Dünya ve Gelecek” Konulu Konuşmaları (21 Mayıs 1990 İZMİR Büyük Efes Oteli).

“Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Bazı Konuşmaları” içinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın “2000'li Yıllara Doğru” Konulu Konuşmaları (28 Mayıs 1990 İSTANBUL Bilgisayar Kongresi Atatürk Kültür Merkezi).

“Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Bazı Konuşmaları” içinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Kurulundaki Konuşmaları (22 Kasım 1990 ANKARA).

“Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Bazı Konuşmaları” içinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın KOSGEB I. Genel Kurul Toplantısında Yaptığı Konuşma (28 Kasım 1990 ANKARA).

“Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Bazı Konuşmaları” içinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Manisa Gazeteciler Cemiyeti'nde Yaptıkları Konuşma (5 Mart 1991 MANİSA).

“Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Bazı Konuşmaları” içinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın İstihdam Haftası’nın Açılışı nedeniyle Yaptıkları Konuşma (20 Mayıs 1991 ANKARA).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın “21. Asır Türklerin Asrı Olacak” Konulu Konuşmaları, (22 Mayıs 1991 Bursa- Çelik Palas).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Konuşmaları (1991, ANKARA).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın III. İzmir İktisat Kongresindeki Konuşmaları (4 Haziran 1992 İzmir).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın dış politika ve ekonomi açılarından "Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri" adlı uluslararası sempozyumun açılışında yaptıkları konuşma (İstanbul, 5 Kasım 1991).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Yeni Yıl Mesajı (Ankara, 1 Ocak 1992).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Dicle Üniversitesi'nin 1992-1993 eğitim-öğretim yılının açılış töreninde yaptıkları konuşmaları: Güneydoğu sorunu nedir, ne değildir? (Diyarbakır, 6 Ekim 1992).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Marmara Kulübü Toplantısı'ndaki konuşmaları: Geleceğe Bakış: Değişim, (İstanbul, 16 Ekim 1992).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın “Dünya'daki Yeni Dengeler ve Türkiye” Konulu Pazar Toplantılarında Yaptıkları Konuşma (İstanbul, 17 Kasım 1991).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın İş Dünyası Vakfı toplantısı'ndaki konuşmaları (İstanbul, 2 Ekim 1992).

ÖZET

Uzun, Emel, VIII. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Konuşmalarında Demokrasi Retoriği, Yüksek Lisans Tezi, Danışmanı: Prof. Dr. Eser KÖKER, 186 s.

VIII. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın konuşmalarında demokrasi kavramının hangi unsurlar aracılığıyla ele alındığının, demokratik unsurlar olarak belirlenen temaların, kavramların metin içinde hangi dilsel özelliklerle, nasıl bir bağlam ve metin akışı içerisinde ve hangi retoriksel unsurlar aracılığıyla dolaşıma girdiğini saptamaya çalışan bu tez, iki ana bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde konuşmaların retoriksel bağlamını oluşturan, politik ve toplumsal atmosferin tanımlanması amacıyla, Avrupa'da ve ABD'de 1980'li yıllarda yükselişe geçen yeni muhafazakar ve yeni liberal ideolojiler ele alınmış, daha sonra bu politik akıma Türkiye'nin nasıl bir politik atmosfer içerisinde ve ne şekilde eklemlendiği, sürecin önemi aktörü Turgut Özal merkeze alınarak anlatılmıştır.

İkinci bölümde ise, konuşmalar tür, mekan ve temalarına göre sınıflandırılmış, bu çerçeveden konuşmaların dilsel özellikleri ve retoriksel unsurları tartışılmıştır. Özal konuşmalarında, "demokrasi" kavramına, metnin genel akışı içerisinde oldukça kısıtlı bir yer ayırmakta ve demokrasiyi "seçimlere katılma" ve "temel hak ve özgürlükler" kavramları aracılığıyla sınırlı ve yetersiz bir tematik yapı içerisinde tanımlamaktadır. Bu tanımları, "eski-yeni ikiliği, "gereklilik" ve "boşunluk söylemi" retoriksel stratejilerine başvurarak yapmaktadır.

SUMMARY

Uzun, Emel, The Democracy Rhetoric in the Speeches of President Turgut Özal, M.A. thesis, Supervisor: Professor Dr. Eser Köker, 186 p.

This thesis focuses on the speeches of the 8th president, Turgut Özal, to examine the rhetorical characteristics of his speeches in two main sections. How the concept of democracy is handled, through which characteristics in language the themes and concepts of the text develops and which rhetorical characteristics are used in which context, are the main points to be handled.

In the first section, in order to define the political and social atmosphere that constructs the rhetorical context of the speeches, the rise of neo-conservatism and neo-liberalism in Europe and the U.S. through the 1980's is discussed and the articulation of Turkey to this political wave is examined with the emphasis on the role of Turgut Özal in the period.

In the second section, the speeches have been classified according to their types, contexts and themes and the rhetorical characteristics have been discussed through the language use. In the speeches of Özal the concept of "democracy" finds a limited place and when used democracy, has been defined as "participation" and "basic rights and freedoms" in the thematic structure. These definitions are followed by the use of some rhetorical strategies such as the uses of the dichotomy of "old-new", "necessity" and "the discourse of vanity".